

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

**Ochrana osobnosti pacienta v kontextu poskytování
zdravotních služeb**

Mgr. Barbora Vráblová

Katedra občanského práva

Centrum zdravotnického práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): září 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. 9. 2016

.....

Barbora Vráblová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svým rodičům a bratrům, kteří mě při psaní rigorózní práce podporovali a bez jejichž pochopení a trpělivosti by práce nemohla vzniknout.

Obsah

Úvod	3
1. Pojem práva na ochranu osobnosti	7
1.1 Osobnost člověka	7
1.2 Všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu	9
1.3 Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu	9
2. Prameny práva na ochranu osobnosti	13
2.1 Ústavní pořádek a mezinárodní smlouvy	13
2.2 Zákonná úprava	16
2.3 Judikatura	20
3. Subjekty práva na ochranu osobnosti	21
4. Předmět práva na ochranu osobnosti	26
5. Omezení práva na ochranu osobnosti	28
5.1 Omezení práva na ochranu osobnosti z vůle dotčené osoby	29
5.2 Omezení práva na ochranu osobnosti na základě zákona	32
6. Právní prostředky ochrany osobnosti	35
6.1. Soukromoprávní prostředky ochrany	35
6.1.1 <i>Obecné soukromoprávní prostředky ochrany osobnosti</i>	37
6.1.2 <i>Zvláštní soukromoprávní prostředky ochrany osobnosti</i>	45
6.2. Veřejnoprávní prostředky ochrany	46
6.3. Ústavní stížnost	48
6.4. Stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva	48
7. Právo na tělesnou a duševní integritu	50
7.1. Informovaný souhlas	51
7.1.1 <i>Právní povaha</i>	51
7.1.2 <i>Náležitost subjektu</i>	54
7.1.3 <i>Poučení – informovaný souhlas</i>	58
7.1.4 <i>Náležitost projevu (forma)</i>	62
7.1.5 <i>Odvolání souhlasu a forma odvolání</i>	64
7.1.6 <i>Domněnka udělení souhlasu a domněnka neodvolání souhlasu</i>	66
7.2. Informovaný souhlas nezletilých osob	68
7.2.1 <i>Nezletilý způsobilý udělit souhlas samostatně</i>	68
7.2.2 <i>Za nezletilého rozhodují zákonní zástupci</i>	75
7.2.3 <i>Stav nouze</i>	76
7.2.4 <i>Poskytování zdravotních služeb nezletilému bez souhlasu</i>	78
7.3. Informovaný souhlas osob s omezenou svéprávností	82
7.3.1 <i>Osoba s omezenou svéprávností jedná samostatně</i>	84
7.3.2 <i>Zastoupení členem domácnosti a zastoupení opatrovníkem</i>	85
7.3.3 <i>Stav nouze</i>	94
7.3.4 <i>Poskytování zdravotních služeb bez souhlasu</i>	94
7.4. Dříve vyslovené přání	95
8. Práva člověka převzatého do zdravotnického zařízení bez jeho souhlasu	101
8.1. Vztah občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách	101
8.2. Zákonné důvody převzetí nebo držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči	103
8.3. Oznamovací povinnost poskytovatele zdravotních služeb	106
8.4. Práva osoby převzaté nebo držené v zařízení poskytujícím zdravotní péči	110

8.5	Postavení zmocněnce, důvěrníka a podpůrce.....	115
9.	Nakládání s částmi lidského těla	120
9.1	Právní status lidského těla a jeho části	121
9.2	Nakládání s částmi lidského těla	121
9.3	Přenechání části lidského těla jinému	126
9.4	Přenechání části lidského těla dle transplantčního zákona.....	128
9.5	Přenechání částí lidského těla dle zákona o specifických zdravotních službách	132
9.5.1	<i>Odběr zárodečných buněk pro účely asistované reprodukce.....</i>	<i>132</i>
9.5.2	<i>„Dárcovství“ krve a jejích částí</i>	<i>134</i>
10.	Ochrana lidského těla po smrti	135
10.1	Nakládání s tělem po smrti člověka	135
10.2	Souhlas s pitvou nebo jiným použitím těla po smrti	136
	Závěr	142
	Seznam použité literatury	145
	Resumé	150
	Abstrakt	151
	Abstract.....	152
	Klíčová slova	153
	Key words.....	153

Úvod

Právní úprava osobnostních práv člověka prošla v minulosti výraznou proměnou. Navzdory některým historickým a společenským zvláštnostem různých politických epoch lze ve vývoji naší civilizace stále zřetelněji sledovat narůstající tendenci zajistit různými prostředky, včetně prostředků právních, stále účinnější ochranu osobnosti člověka. Významným mezníkem v novodobé právní historii naší země byl nepochybně rok 1989, kterým byl započat proces odstraňování omezení potlačujících iniciativu jednotlivců. Období po listopadu 1989 bylo zákonitě spjato s požadavkem zakotvení právních mechanismů zajišťujících skutečné naplňování práv lidí, včetně práva na ochranu osobnosti člověka. V současné době právní úprava ochrany osobnosti člověka představuje jeden ze základních stavebních kamenů občanského, resp. soukromého práva.

Problematika ochrany osobnosti pacientů v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb nabývá na aktuálnosti v posledních dvou desetiletích zejména s ohledem na přijetí Úmluvy o lidských právech a biomedicíně a z ní vycházejícího zákona o zdravotních službách, který nahradil více než půl století starý zákon o péči o zdraví lidu. Zároveň ke dni 1. 1. 2014 nabývá účinnosti občanský zákoník, který tuto oblast dále výrazně proměňuje.

Ochrana osobnosti pacientů představuje téma, které bylo v české odborné literatuře v minulosti diskutováno mnohokrát. V současnosti však neexistuje odborná literatura, která by se zabývala uvedenou problematikou dle nové právní úpravy. Učebnice zdravotnického práva zabývající se různými dílčími instituty souvisejícími s problematikou ochrany osobnosti pacientů vznikaly ve většině případů za účinnosti

občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. a zákona o péči o zdraví lidu. Publikace pojednávající o ochraně osobnosti obecně vychází z právní úpravy občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. S ohledem na tuto skutečnost se zpracování tématu ochrany osobnosti pacientů jeví jako vysoce potřebné.

Cílem rigorózní práce je vytvořit ucelený přehled aktuální právní úpravy osobnostních práv pacientů v kontextu poskytování zdravotních služeb, upozornit na změny, ke kterým došlo v souvislosti s přijetím občanského zákoníku, představit nové instituty, které občanský zákoník přinesl, a připojit také několik úvah o aspektech, které považuji za problematické. S ohledem na obsáhlost této problematiky není cílem práce pojednat o všech dílčích otázkách vyčerpávajícím způsobem. Práce se spíše snaží sledovat základní linii ochrany osobnostních práv pacientů. Systematika (pomyslné) první část věnující se teoretickým otázkám ochrany osobnosti obecně sleduje klasický doktrinální přístup k této oblasti. Systematika druhé části práce zaměřené na dílčí instituty ochrany osobnosti pacienta odpovídá systematicce oddílu 6 hlavy II občanského zákoníku.

Při zpracování práce jsem zvolila metodu analyticko-deskriptivní. Práce je s ohledem na omezený prostor, který rigorózní práce nabízí, převážně teoretická. V rigorózní práci na rozdíl od diplomové práci neprovádím komparaci se zahraniční úpravou. Zaměřuji se téměř výhradně na podrobnou analýzu české právní úpravy, kterou v tuto chvíli považuji za důležitější vzhledem k již zmiňované absenci publikací zabývajících se ochranou osobnosti práv pacientů v kontextu poskytování zdravotních služeb dle stávající právní úpravy.

Práce je členěna na deset kapitol. První kapitola je věnována vymezení pojmu osobnost člověka a rozlišení všeobecného osobnostního práva v objektivním a subjektivním smyslu. V druhé kapitole nabízím přehled právní úpravy ochrany osobnosti člověka. Kapitola dále dělím na podkapitolu Ústavní pořádek a mezinárodní smlouvy, Zákonná úprava a Judikatura. V podkapitole Zákonná úprava zdůrazňuji existenci různých právních předpisů upravujících dílčí otázky ochrany osobnosti pacienta v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb a zabývám se otázkou vztahu těchto právních předpisů. V podkapitole Judikatura se zamýšlím nad možným použitím judikatury vycházející z občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. i po jeho nahrazení současným občanským zákoníkem. Třetí kapitola je věnována otázce subjektu osobnostních práv, tj. kdo je subjektem těchto práv, kdy všeobecné osobnostní právo vzniká a zaniká, zda je ochrana osobnosti člověka poskytována i po jeho smrti a za jakých podmínek může dojít k přechodu nebo převodu osobnostních práv člověka na jiné osoby. Ve čtvrté kapitole se zabývám předmětem osobnostního práva. Vysvětluji monistickou koncepci ochrany osobnosti člověka a její odraz v současné právní úpravě postavené na generální klauzuli obsažené v ustanovení §81 občanského zákoníku. V páté kapitole řeším otázku omezení osobnostního práva člověka z jeho vůle nebo na základě zákona. Šestá kapitola nabízí přehled soukromoprávních a veřejnoprávních prostředků ochrany osobnosti člověka. V souvislosti s žalobou na náhradu nemajetkové újmy způsobené neoprávněným zásahem do osobnostních práv se okrajově zabývám právní úpravou nemajetkové újmy podle ustanovení §2956 a násl. občanského zákoníku a vztahu ustanovení §2959 a §2971 občanského zákoníku.

Kapitola sedmá je první z kapitol, ve které se již zabývám otázkou bezprostředně související s poskytováním zdravotních služeb, tj. právem na ochranu tělesné a duševní

integrity dle ustanovení §91 a násl. občanského zákoníku. Kapitola je rozčleněna na podkapitoly Informovaný souhlas, Informovaný souhlas nezletilých osob, Informovaný souhlas osob s omezenou svéprávností a Dříve vyslovené přání. Vzhledem k tomu, že jsem se problematikou informovaného souhlasu zabývala již ve své diplomové práci, převzala jsem kapitolu 3 Informovaný souhlas a kapitolu 4 Poskytování zdravotních služeb nezletilým osobám a osobám s omezenou svéprávností z této práce a zařadila ji do práce rigorózní. Kapitola osmá pojednává o právech osoby převzaté do zdravotnického zařízení poskytujícího zdravotní péči. Podrobně se v ní zabývám vztahem občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách, nabízím výčet práv vznikajících těmto osobám a upozorňuji na tomu odpovídající povinnosti poskytovatelů zdravotních služeb. V kapitole deváté se nejprve věnuji právnímu statutu lidského těla a jeho částí, následně otázce nakládání s lidským tělem a jeho částmi nejen dle občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách, ale také dle zákona o specifických zdravotních službách a transplantačního zákona. Poslední kapitola je věnována otázce ochrany lidského těla po smrti člověka, zejména vývoji právní úpravy provádění pitev. Představuji zde významnou novelu zákona o zdravotních službách, která nabyla účinnosti k 1. červenci tohoto roku.

1. Pojem práva na ochranu osobnosti

1.1 Osobnost člověka

Ustanovení §3 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění (dále jen „občanský zákoník“) zdůrazňuje, že soukromé právo má chránit důstojnost a svobodu člověka a jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, který nepůsobí bezdůvodně újmu druhým. Ustanovení §3 odst. 2 občanského zákoníku navazuje zakotvením základních zásad soukromého práva, mezi nimiž uvádí také právo každého na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí. Tato východiska jsou zcela jistě neodmyslitelně spojena s fenoménem osobnosti člověka.¹

Novodobá česká právní teorie vymezuje osobnost člověka jako jedinečné spojení biologických, psychologických a společenských aspektů, či spíše hodnot lidské bytosti. Osobnost člověka se utváří postupně jeho bytím mezi ostatními lidmi v lidském společenství, a to i v právní rovině.² Nejvyšší soud ČR se pokusil o komplexní definici osobnosti člověka ve svém rozsudku ze dne 9. října 2005, sp. zn. 30 Cdo 936/2005, kde osobnost charakterizuje jako *„subjekt poznání, resp. poznávání, prožívání a jednání ve své společenské podstatě i individuálních zvláštностech, jako nejmenší sociální jednotku i určitou psychofyzickou a sociálně psychickou strukturu. Z hlediska psychologie se osobnost může jevit jako historicky se krystalizující a vyvíjející se celek, systém duševních (ale nepochybně i duchovních) vlastností a tendencí jednotlivce, charakterových rysů, schopností, temperamentu, postojů, potřeb a zájmů, vzdělání,*

¹ *Občanský zákoník: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013-, str. 311-312 (dále citováno jako „Občanský zákoník: komentář“).

² Dvořák, J. Švestka, J. Zuklínová, M. a kol. *Občanské právo hmotné*. Svazek 1. Díl první: Obecná část. Praha: 2013, str. 248 (dále citováno jako „Občanské právo hmotné“).

náboženského a kulturního zaměření, přičemž jedním z podstatných rysů osobnosti je vědomí. Osobnost se projevuje jako dynamický systém, jehož rysy se mění podle věkových stupňů, přičemž dosahují relativně větší stálosti v dospělosti. Psychologické vlastnosti osobnosti jsou zprostředkovány zvláštnostmi nervového systému, které však samy o sobě neurčují charakter, zájmy a sklony člověka. Ty se vytvářejí v procesu individuálního vývoje vlivem výchovy, výuky a společenského prostředí vůbec, přičemž aktivita subjektu v průběhu vývoje roste. Podstatou osobnosti jsou její vztahy k vnímané skutečnosti, k druhým lidem, ke kulturně společenským hodnotám, k aktuálnímu stavu společenskopolitického prostředí apod. Tyto vztahy se projevují ve styku s lidmi, v jednání a chování člověka, jeho kulturními výtvoři apod. Každá osobnost má obecné vlastnosti všelidské povahy, zároveň však odráží specifické historické podmínky své doby, národa, společenského zařazení, povolání a má své svérázné, neopakovatelné rysy. Je tak mimo jiné i produktem své doby a jejích podmínek, zároveň v té či oné míře svým podílem na tom produkuje tuto dobu a její podmínky utvářením a přetvářením svého okolí. Není možno opomenout ani fyzické složky osobnosti fyzické osoby, jako je úroveň jejího zdraví, zvláštnosti vyplývající z jejího individuálního vzhledu a stavby těla, příslušnosti k mužské nebo ženské populaci, konkrétní lidské rase apod. Přes mnohost těchto jednotlivých složek osobnosti je však nutno osobnost fyzické osoby vždy vnímat v její ucelenosti a nedělitelnosti.“

Chceme-li pojem osobnosti definovat, nelze opomenout ani ustanovení §15 občanského zákoníku, který vymezuje právní osobnost jako způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti. Podle ustanovení §19 občanského zákoníku pak platí, že každý člověk má vrozená, již samotným rozumem a citem poznatelná přirozená práva, a tudíž se považuje za osobu. Zákon stanoví pouze meze, v rámci kterých lze uplatňovat

přirozená práva člověka, a způsob jejich ochrany. Spektrum práv, která jsou zákonem chráněna, tedy může být mimořádně rozmanité.

1.2 Všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu

Všeobecné osobnostní právo v objektivní smyslu lze vymezit jako souhrn homogenních právních norem, které upravují jednotlivá dílčí práva, jejichž předmětem je osobnost člověka jako celek, resp. dílčí hodnoty tvořící součást celkové fyzické a morální integrity člověka a jejichž subjekty mají vůči ostatním subjektům rovné právní postavení a zásadní autonomii vůle.³

S ohledem na skutečnost, že význam osobnosti člověka v demokratických právních státech orientovaných na ochranu lidských nedotknutelných a nezadatelných práv narůstá, představuje všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu jeden z pilířů občanského práva zakotvený přímo v občanském zákoníku jako stěžejním občanskoprávním předpisu.⁴

1.3 Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu

Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu lze definovat jako možnost každého člověka nakládat v mezích právního řádu podle svého uvážení se svou osobností, resp. s jednotlivými dílčími hodnotami, které tvoří celistvost osobnosti, vůči

³ Knap, K. Švestka, J. Jehlička, O. Pavlík, P. Plecítý, P. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, Praha: Linde Praha, a.s., 2004, str. 57 (dále citováno jako „*Ochrana osobnosti podle občanského práva*“).

⁴ *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, str. 57.

ostatním subjektům s rovným postavením za účelem realizace ve společnosti, ochrany jejich zájmů a potřeb.⁵

Všeobecné osobnostní právo je právem, které náleží každému člověku a je s ním neoddělitelně spjata. V rámci jednotně chápaného všeobecného osobnostního práva existuje neuzavřený okruh dílčích osobnostních práv (např. právo na tělesnou integritu, právo na osobní soukromí apod.), jejichž předmětem jsou jednotlivé nehmotné hodnoty, které tvoří neoddělitelnou součást lidské osobnosti. Všeobecné osobnostní právo poskytuje člověku možnost nakládat se svou osobností, resp. s nehmotnými statky, které jsou součástí lidské osobnosti, v její tělesné a morální jednotě. Takto jednotně chápané pojetí všeobecného osobnostního práva se v literatuře označuje jako monistické.⁶

Také současný občanský zákoník vychází z této koncepce. Ustanovení §81 odst. 1 občanského zákoníku konstatuje, že chráněna je osobnost člověka včetně všech jeho přirozených práv a že každý je povinen ctít svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého. Odst. 2 následně připojuje demonstrativní výčet dílčích chráněných hodnot osobnosti člověka. Koncepce zakotvená v občanském zákoníku je založena na představě, že k hájení dílčích oprávnění plynoucích ze všeobecného osobnostního práva postačí generální klauzule, v některých případech ve spojení se speciální úpravou obsaženou v dalších ustanoveních občanského zákoníku.⁷ Obecná (generální) úprava sleduje zabezpečení ochrany osobnosti člověka a souvisejících dílčích osobnostních práv a umožňuje, aby soudní praxe na základě této elastické právní úpravy mohla

⁵ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 92.

⁶ Ochrana osobnosti podle občanského práva, .

⁷ Občanský zákoník: komentář, str. 311-312.

pružně konkretizovat, příp. uznávat další objektivně existující hodnoty osobnosti člověka, i když nejsou v zákoně explicitně uvedeny.⁸

Subjektivní všeobecné osobnostní právo je právem absolutní povahy, tj. působí vůči všem ostatním subjektům (tzv. erga omnes) v tom smyslu, že ostatní subjekty jsou povinny zdržet se jakýchkoliv neoprávněných zásahů do tohoto práva.^{9 10} Z uvedené definice však zároveň vyplývá, že možnost nakládat se svou osobností není nakládáním v absolutně neomezeném pojetí. Omezení je vyvoláváno objektivně existující potřebou spravedlivého vyvažování a koordinace zájmů člověka na straně jedné a dalších subjektů, příp. veřejného zájmu na straně druhé. Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu tak obsahuje složku pozitivní reprezentovanou právem užívat oprávnění, resp. oprávněním disponovat, a složku negativní, která představuje právo člověka vzepřít se neoprávněnému zásahu ze strany ostatních subjektů s rovným postavením.¹¹

Teoretickým základem vzniku moderní koncepce všeobecných osobnostních práv se v 17. a 18. století stala přirozenoprávní teorie, která chápe všeobecná osobnostní práva jako práva základní, tj. taková, která jsou ze své povahy nepřevoditelná – nezczitelná na jiné subjekty, nepostižitelná výkonem rozhodnutí (exekucí), časově neomezená - všeobecné osobnostní právo patří člověku po celou dobu jeho života, tj. od narození, resp. již od početí, až do jeho smrti, s ohledem na spjatost všeobecného osobnostního práva s fyzickou existencí člověka, osobnostní právo smrtí člověka zaniká, nepřechází na dědice, neboli netvoří předmět dědictví¹², a nepromlčitelná a neprekludovatelná -

⁸ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 64.

⁹ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 90.

¹⁰ Občanské právo hmotné, str. 249.

¹¹ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 94.

¹² Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 99.

všeobecné osobnostní právo se vzhledem ke své osobnostní povaze a funkci odlišuje od práva majetkového, které, je-li porušeno, vyžaduje, aby bylo uplatněno v určité časově vymezené lhůtě.^{13 14}

Všeobecné osobnostní právo je třeba odlišit o zvláštních osobnostních práv založených na tvůrčí duševní činnosti, jmenovitě zejména od práva autorského, právo výkonných umělců, vynálezcká práva aj., neboť zatímco všeobecná osobnostní práva náležejí každé fyzické osobě jako individualitě bez dalšího, zvláštní osobnostní práva se pro svou povahu nehmotného výsledku vytvořeného tvůrčí duševní činností týkají pouze určitých fyzických osob, konkrétně těch, které jsou tvůrčí duševní činnosti schopny.¹⁵

¹³ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 100.

¹⁴ Ačkoliv je však všeobecné osobnostní právo jako celek nepromlčitelné a neprekludovatelné, není otázka plynutí času zcela bez významu v souvislosti s prosaditelností či vymahatelností jednotlivých dílčích nároků, které z tohoto právy vyplývají. Kupříkladu, zdržovací nárok nelze s úspěchem uplatnit u soudu v situaci, kdy již plynutím času nebezpečí budoucího porušení práva, resp. pokračování v rušení práva odpadlo. Zajímavá je také otázka uplatnění nároku na peněžité zadostiučinění, u něhož se uplatňovala výjimka. Vycházelo se z předpokladu, že nárok na peněžité zadostiučinění je ve své funkci podobný reparační funkci majetkových nároků, a tudíž by se i tento nárok měl promlčovat v obecné promlčecí lhůtě. Současný trend v judikatuře však ukazuje na přístup opačný, tj. že nárok na peněžité zadostiučinění se nepromlčuje. Z judikatury Nejvyššího soudu ČR lze jmenovat například rozsudek ze dne 25.9.2003, sp. zn. 30 Cdo 1542/2003 nebo rozsudek ze dne 14.4.2011, sp. zn. 30 Cdo 1975/2009.

¹⁵ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 65-66.

2. Prameny práva na ochranu osobnosti

2.1 Ústavní pořádek a mezinárodní smlouvy

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (dále jen „Ústava“) deklaruje ve svém článku 1, že Česká republika je státem založeným na úctě k právům a svobodám člověka a občana a dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva. Garance ochrany práv a svobod je zakotvena také článkem 3 Ústavy, který stanoví, že součástí ústavního pořádku České republiky je Listina základních práv a svobod (dále jen „LZPS“). Významným je zároveň článek 10 Ústavy, dle kterého vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právní řádu. Na základě tohoto článku se součástí českého právního řádu stala řada důležitých mezinárodních úmluv, mezi nimi Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod¹⁶, Úmluva o lidských právech a biomedicíně¹⁷, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech¹⁸, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech¹⁹ či Dodatkový protokol k Úmluvě na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny a zákazu klonování lidských bytostí²⁰.

V České republice je nejširší ústavněprávní základ právní úpravy osobního státu fyzických osob obsažen právě v LZPS. Jedná se zejména o článek 1, podle kterého jsou lidé svobodní a rovní v důstojnosti a právech a základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Článek 3 odst. 1 LZPS říká, že

¹⁶ Sdělení č. 209/1992 Sb.

¹⁷ Č. 96/2001 Sb. m. s.

¹⁸ Sdělení č. 120/1976 Sb.

¹⁹ Sdělení č. 104/1991 Sb.

²⁰ Č. 97/2001 Sb. m. s.

základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení. Z hlediska práv, která mohou být ohrožena, resp. do nichž může být zasaženo v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb, lze jmenovat zejména článek 6 LZPS, který stanoví, že každý má právo na život, že lidský život je hoden ochrany již před narozením a nikdo nesmí být zbaven života, ledaže se jedná o jednání, které podle zákona není trestné.

Ústavněprávním základem ochrany práva na tělesnou a duševní integritu je především článek 7 a článek 10 LZPS. Článek 10 LZPS představuje základ pro ochranu soukromí v širokém slova smyslu.²¹ Za zásadní považují zejména právo na zachování lidské důstojnosti uvedené v odstavci 1 tohoto článku. Zachování lidské důstojnosti představuje nejzákladnější východisko ochrany jednotlivce v oblasti poskytování zdravotní péče (a nejen zde), je nejobecnější požadavkem na standard poskytování zdravotní péče. Garance nedotknutelnosti dle článku 7 LZPS a ochrana práva na osobní soukromí, včetně práva na autonomní rozhodování o osobní integritě dle odst. 2 článku 10 LZPS lze pak chápat jako konkretizaci tohoto práva. Toto pojetí do určité míry podporuje náleží II. ÚS 2268/07, který mimo jiné říká, že lidská důstojnost, svoboda a spravedlnost představují podstatné náležitosti demokratického právního státu, respekt a ochrana lidské důstojnosti a svobody je nejvyšším a nejobecnějším účelem práva.²²

Článek 7 LZPS stanoví, že nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena. Omezena může být pouze v případech, které stanoví zákon. Článek 7 odst. 2 LZPS dále

²¹ Zahrnuje ochranu osobní soukromé sféry, rodinného života, práva na uzavření manželství a založení rodiny, soukromí v prostorové dimenzi (tj. obydlí ve smyslu článku 12 LZPS) a soukromí jako důvěrnosti komunikace (dle článku 13 LZPS).

²² Nález Ústavního soudu ČR ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. II. ÚS 2268/07, bod 41.

stanoví, že nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Garance nedotknutelnosti osoby, ačkoliv historicky spojovaná s ochranou osobní svobody před nezákonným zadržením, zatčením a uvězněním, je dnes chápána především jako právo na zachování tělesné a duševní integrity.²³ Vyjadřuje imperativ, že do tělesné schránky člověka a jeho vědomí nesmí být zasazeno bez jeho svobodného a informovaného souhlasu.²⁴ Právo na soukromí obsažené v článku 7 LZPS je v systematice LZPS primárně garantováno článkem 10 LZPS. Garance soukromí v článku 7 LZPS se uplatní pouze ve vztahu k ochraně tělesné a duševní integrity, tj. v případech, kdy zásah do soukromí představuje zásah i do tělesné a duševní integrity člověka. Garance nedotknutelnosti osoby svědčí každému člověku bez ohledu na jeho občanství, svéprávnost, zdravotní stav či věk.²⁵

Na mezinárodní úrovni je garance nedotknutelnosti osoby obsažena v článku 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, který stanoví, že nikdo nesmí být bez svého svobodného souhlasu podrobován lékařským nebo vědeckým pokusům.²⁶ Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod poskytuje ochranu nedotknutelnosti člověka zejména prostřednictvím článku 8, který zakotvuje právo každého na respektování soukromého a rodinného života.²⁷ Garance tělesné a duševní integrity je dále doplněna Úmluvou o lidských právech a biomedicině. Ta nejprve v článku 1 uvádí, že: „*Smluvní strany budou chránit důstojnost a svébytnost všech lidských bytostí a každému bez diskriminace zaručí úctu k integritě jeho bytosti a ostatní*

²³ Listina základních práv a svobod: komentář. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, str. 186 (dále citováno jako „Listina základních práv a svobod: komentář“).

²⁴ Souhlas je tzv. imanentní požadavek.

²⁵ Listina základních práv a svobod: komentář, str. 188.

²⁶ Článek 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. „*Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Zvláště nebude nikdo bez svého svobodného souhlasu podrobován lékařským nebo vědeckým pokusům.*“

²⁷ Článek 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Právo na respektování soukromého a rodinného života „*1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. 2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.*“

práva a základní svobody při aplikaci biologie a medicíny.“ V článku 5 pak stanoví, že zdravotní péči nelze poskytovat bez svobodného a informovaného souhlasu dotčené osoby. Tato osoba musí být informována o účelu, povaze, důsledcích a případných rizicích poskytované zdravotní péče. Dotčená osoba má zároveň právo kdykoliv svůj souhlas k poskytnutí zdravotní péče odvolat.²⁸ Obdobně také Listina základních práv EU v článku 3 deklaruje právo každého na to, aby byla respektována jeho fyzická a duševní nedotknutelnost. V lékařství a biologii se musí dodržovat zejména svobodný a informovaný souhlas dotčené osoby poskytnutý zákonem stanoveným způsobem.²⁹

2.2 Zákonná úprava

V soukromém právu představuje těžiště právní úpravy občanský zákoník, zejména část první, hlava II, oddíl 6, ustanovení §81 a násl. Občanský zákoník, jak již bylo uvedeno, vychází z monistického pojetí osobnostních práv. Ustanovení §81 obsahuje generální klauzuli s demonstrativním výčtem jednotlivých dílčích práv. „*Chráněna je osobnost člověka včetně všech jeho přirozených práv.*“³⁰ V rámci ochrany zajištěné všeobecnými osobnostními právy jsou chráněny jednotlivé dílčí hodnoty osobnosti člověka, zejména život a důstojnost člověka, jeho zdraví a právo žít v příznivém životním prostředí, jeho vážnost, čest, soukromí a jeho projevy osobní povahy. S ohledem na skutečnost, že se jedná o výčet demonstrativní, není vyloučena ochrana i jiných hodnot, které s osobnostní člověka mohou být spojeny. V tomto smyslu se může jednat například

²⁸ Článek 5 Úmluvy o lidských právech a biomedicině. „*Jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví je možno provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas. Tato osoba musí být předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i o jeho důsledcích a rizicích. Dotčená osoba může kdykoli svobodně svůj souhlas odvolat.*“

²⁹ Článek 3 Listiny základních práv EU.

³⁰ Ustanovení §81 odst. 1 věta první občanského zákoníku.

o práva, která souvisí s rodinným životem nebo práva související s vnitřní stránkou lidské osobnosti.³¹

V souvislosti ochranou osobnosti v oblasti poskytování zdravotních služeb je významná část právní úpravy obsažena v dalších pododdílech oddílu 6. Pododdíl 3, ustanovení § 91 až §103 občanského zákoníku obsahuje ustanovení týkající se práva na duševní a tělesnou integritu, která komplexně upravují zásahy do integrity fyzické osoby a nutnost souhlasu osoby s takovým zásahem. Pododdíl 4 upravuje práva člověka převzatého do zdravotnického zařízení bez jeho souhlasu, pododdíl 5 problematiku nakládání s částmi lidského těla a nakonec pododdíl 6 zakotvuje ochranu lidského těla po smrti člověka. Vedle těchto ustanovení je právní úprava související s poskytováním zdravotních služeb obsažena také v dílu 9 Péče o zdraví, tj. v ustanovení §2636 až §2651 občanského zákoníku.

Ačkoliv je právní úprava osobnostních práv zakotvena právě a zejména v občanském zákoníku, jsou určité oblasti, resp. dílčí hodnoty osobnostního práva chráněny vedle něj také dalšími zákony. Jde např. o autorský zákon³² upravující zvláštní osobnostní práva, práva duševního vlastnictví, zákon o ochraně průmyslových práv³³, tiskový zákon³⁴, zákoník práce³⁵ a mnohé další. V některých z uvedených právních předpisů dochází k prolínání právní úpravy soukromého a veřejného práva. Právní úprava ochrany osobnostních práv je navíc obsažena i v právních předpisech ryze veřejnoprávních, např. v trestním zákoníku³⁶ nebo zákoně o přestupcích³⁷.

³¹ Občanské právo hmotné, str. 251.

³² Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů.

³³ Zákon č. 207/2000 Sb., o ochraně průmyslových práv.

³⁴ Zákon č. 46/2000 sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů.

³⁵ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

³⁶ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

³⁷ Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích.

V souvislosti s ochranou osobnosti v oblasti poskytování zdravotních služeb hraje významnou roli zejména právní úprava obsažená v zákoně č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, v platném znění (dále jen „zákon o zdravotních službách“), zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, v platném znění (dále jen „zákon o specifických zdravotních službách“), zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů, v platném znění (dále jen „transplantační zákon“), příp. také zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, v platném znění (dále jen „zákon o ochraně osobních údajů“). Tyto právní předpisy lze obecně považovat za zákony speciální ve vztahu k občanskému zákoníku. Avšak zejména vztah mezi občanským zákoníkem a zákonem o zdravotních službách nelze bez dalšího označit za vztah právního předpisu obecného (tzv. *lex generalis*) a předpisu zvláštního (tzv. *lex specialis*).

Právní úprava obsažená v občanském zákoníku totiž byla původně vytvářena s vědomím, že právní úprava v zákoně o péči o zdraví lidu účinného do roku 2012, kdy byl přijat zákon o zdravotních službách, již nebyla dostatečná, když neodpovídala standardům poskytování zdravotní péče nastaveným mezinárodními úmluvami, zejména Úmluvou o lidských právech a biomedicíně. V průběhu legislativního procesu, jehož výsledkem bylo přijetí občanského zákoníku, však byl přijat zákon o zdravotních službách, který zákon o péči o zdraví lidu nahradil.³⁸ V důsledku jsou tak některé aspekty poskytování zdravotních služeb poměrně komplexně upraveny jednak občanským zákoníkem, jednak zákonem o zdravotních službách, proto na místě zabývat se otázkou vztahu mezi těmito dvěma právními předpisy.

³⁸ Srov. Fiala, P. Mayer, J. *Informovaný souhlas pacienta s poskytováním zdravotních služeb* [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/informovany-souhlas-pacienta-s-poskytovanim-zdravotnich-sluzeb-93584.html> (dále citováno jako „*Informovaný souhlas pacienta s poskytováním zdravotních služeb*“).

Důvodová zpráva k občanskému zákoníku ke vztahu mezi občanským zákoníkem a zákonem o zdravotních službách říká, že „*se respektuje, že otázky z tohoto okruhu upravují nebo mohou upravit zvláštní zákony (např. zákon o zdravotních službách), které mají před zde navrženou obecnou úpravou přednost*“. Dle ustanovení § 9 odst. 2 občanského zákoníku se soukromá práva a povinnosti osobní a majetkové povahy řídí občanským zákoníkem v tom rozsahu, v jakém je neupravují jiné právní předpisy. Obecně tedy lze říci, že zákon o zdravotních službách je pro poskytování zdravotních služeb předpisem speciálním, občanský zákoník předpisem obecným. To ovšem neplatí absolutně. Jan Mach uvádí, že „*v některých případech má jednoznačně přednost zákon o zdravotních službách jako lex specialis s tím, že občanský zákoník se uplatní tehdy, pokud zákon o zdravotních službách nestanoví jiná, případně podrobnější pravidla. Pokud naopak zákon o zdravotních službách neobsahuje určité podrobnější pravidlo a obsahuje jej občanský zákoník, nezbyvá než respektovat i toto nové pravidlo.*“³⁹ Poměr obecného k zvláštnímu je tedy nutné posuzovat spíše v rovině konkrétních ustanovení, než jako poměr právních předpisů, tj. vždy ve vztahu ke konkrétní situaci, nikoliv paušálně.

Pravidla občanského zákoníku se použijí tam, kde zákon o zdravotních službách nebo jiné zdravotnické zákony danou věc vůbec neupravují nebo ji občanský zákoník upravuje podrobněji (např. ustanovení §96, §97 odst. 2, §100 občanského zákoníku). Pravidla obsažená v občanském zákoníku se mohou přednostně použít také v případech, kdy je konkrétní problematika upravena oběma předpisy, avšak občanský zákoník poskytuje pacientovi vyšší standard ochrany jeho práv (např. ustanovení §106, §107, §108 občanského zákoníku). Nakonec se občanský zákoník přirozeně použije vždy, kdy na něj zákon o zdravotních službách odkazuje (např. ustanovení §34 odst. 2, ačkoliv se

³⁹ Informovaný souhlas pacienta s poskytováním zdravotních služeb.

zde vycházelo z toho, že jiným právním předpisem je jiný zdravotnický zákon, např. zákon o specifických službách, bude tímto jiným právním předpisem občanský zákoník, konkrétně ustanovení §96 občanského zákoníku).⁴⁰ Tato interpretační pravidla je třeba mít na paměti. Právní úprava ochrany osobnosti v oblasti poskytování zdravotních služeb je totiž upravena jak občanským zákoníkem, tak zákonem o zdravotních službách a je třeba při její analýze jednotlivě určovat, která právní úprava bude mít aplikační přednost. Zároveň je třeba zdůraznit, že občanský zákoník v některých oblastech vymezuje nové povinnosti, které dříve v zákoně o zdravotních službách upraveny nebyly.

2.3 Judikatura

Ačkoliv judikatura v našem právním prostředí není pramenem práva, hraje bezpochyby významnou roli při sjednocování výkladu právních norem a v souvislosti s posilováním právní jistoty adresátů právních norem. I přesto, že soukromé právo prošlo rozsáhlou rekodifikací, lze mít za to, že dosavadní judikatura týkající se práva na ochranu osobnosti je do značné míry i nadále použitelná, neboť současný občanský zákoník sledující jusnaturalistickou koncepci celé kodifikace zajišťuje ochranu osobnosti člověka v zásadě ve stejném rozsahu jako občanský zákoník č. 40/1964 Sb., když principy, na nichž je současný občanský zákoník vystavěn, jsou ve své podstatě identické těm, v souladu s nimiž byla v době po roce 1989 vykládána právní úprava ochrany osobnosti.⁴¹

⁴⁰ Doležal, T. Vztah NOZ a zdravotnických zákonů – základní pravidla pro určení vztahu. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. [online]. Dostupné z: <http://zdravotnickepravo.info/vztah-noz-a-zdravotnickych-zakonu-zakladni-pravidla-pro-urceni-vztahu/> a Vztah NOZ a zdravotnických zákonů podruhé – myšlenkové posuny. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. [online]. Dostupné z: <http://zdravotnickepravo.info/vztah-noz-a-zdravotnickych-zakonu-podruhe-myslenkove-posuny/>.

⁴¹ Občanský zákoník: komentář, str. 311.

3. Subjekty práva na ochranu osobnosti

Subjekty občanského osobnostního práva ve smyslu ustanovení §81 a násl. občanského zákoníku mohou být pouze lidé – fyzické osoby. To plyne i z povahy věci, protože o osobnostním právu, resp. o všeobecném osobnostním právu lze hovořit pouze u lidí. Platí, že každá lidská bytost (člověk) má osobnost a zároveň, pouze lidská bytost má osobnost. Pouze člověk tedy může být nositelem osobnosti, resp. jednotlivých dílčích hodnot, které osobnost tvoří, a tím být nositelem, tj. subjektem všeobecného osobnostního práva, resp. jeho dílčích hodnot. Není rozhodující, zda se jedná o občana České republiky, cizince nebo osoby bez státní příslušnosti. Dle článku 5 LZPS je každý způsobilý mít práva, dle článku 6 LZPS každý má právo na život. Článek 10 LZPS říká, že každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno. Občanský zákoník v ustanovení §81 odst. 1 stanoví, že „*chráněna je osobnost člověka*“.

Všeobecné osobnostní právo nabývá člověk okamžikem narození, příp. již početím, aniž by k nabytí tohoto práva bylo třeba dalších právních skutečností.⁴² Zejména je nerozhodné, zda je člověk nadán rozumovou a volní vyspělostí. Je třeba zdůraznit, že ochrana osobnosti ve smyslu ustanovení §81 a násl. občanského zákoníku náleží i těm fyzickým osobám, které pro svůj věk nebo psychickou poruchu nejsou způsobilé chápat újmu, která jim neoprávněným zásahem do jejich osobnostních práv byla způsobena.⁴³ Předpokladem poskytnutí občanskoprávní ochrany osobnosti tedy není existence způsobilosti právně jednat (svěprávnosti).⁴⁴ Pokud se však jedná o právně přípustnou

⁴² Ustanovení §23 občanského zákoníku stanoví, že „*člověk má právní osobnost od narození až do smrti*“.

⁴³ Srov. Článek 16 Úmluvy o právech dítěte: „*1. Žádné dítě nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst. 2. Dítě má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům.*“

⁴⁴ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 79-80.

dispozici se všeobecným osobnostním právem, resp. s jednotlivými dílčími hodnotami, která má povahu právního jednání, je třeba, aby osoba, která právně jedná, měla k takovému jednání potřebnou způsobilost. V případech, kdy tuto způsobilost nemá, je třeba, aby v právním jednání byla zastoupena. Totéž platí i o podání žaloby na ochranu osobnosti těchto osob.⁴⁵

Ustanovení §25 občanského zákoníku stanoví, že „*na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo.*“ Z tohoto ustanovení vyplývá, že ochrana osobnostních práv je dítěti již počatému a dosud nenarozenému (nasciturovi) poskytnuta za předpokladu, že se narodí živé s účinky ex tunc, tj. od početí.⁴⁶

Všeobecné osobnostní právo je neoddělitelně spojeno s osobnostní každého člověka. Z tohoto důvodu trvá po celou dobu jeho života. Smrtí zaniká právní osobnost člověka a končí i jeho právní subjektivita. Dle ustanovení §26 občanského zákoníku se „*smrt člověka prokazuje veřejnou listinou vystavenou po prohlédnutí těla mrtvého stanoveným způsobem.*“ Definice smrti je v českém právním řádu zakotvena v transplantačním zákoně, který ji definuje jako nevratnou ztrátu funkce celého mozku, včetně mozkového kmene, nebo nevratnou zástavu krevního oběhu.⁴⁷ Podrobnosti postupu při úmrtí jsou upraveny ustanoveními §83-86 zákona o zdravotních službách. V situaci, kdy existují pochyby o tom, která z fyzických osob zemřela dříve, má se dle ustanovení §27

⁴⁵ V oblasti poskytování zdravotních služeb bude příkladem právního jednání, ke kterému se vyžaduje způsobilost osoby právně jednat udělení informovaného souhlasu. Dle ustanovení §95 občanského zákoníku nezletilý, který není plně svéprávný, může v obvyklých záležitostech udělit souhlas k zákroku v případech, je-li to přiměřené jeho rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku a jedná-li se o zákrok nezanechávající trvalé nebo závažné následky (srov. ustanovení §35 odst. 1 zákona o zdravotních službách).

⁴⁶ Melzer, F. Tégel, P. a kol. Občanský zákoník – velký komentář, Svazek I. § 1 – 117. Praha: Leges, 2013, str. 514-518 (dále citováno jako „Občanský zákoník – velký komentář“).

⁴⁷ Ustanovení §2 písm. e) transplantačního zákona.

občanského zákoníku za to, že všichni zemřeli současně. Zjišťování smrti při odnímání orgánů a tkání za účelem transplantace probíhá za zvláštních podmínek stanovených transplantčním zákonem.

Všeobecné osobnostní právo nepřechází na dědice, tj. netvoří součást dědictví.⁴⁸ Stát však zabezpečuje ochranu osobnosti i po její smrti (jedná se o tzv. postmortální ochranu).⁴⁹ Ustanovení §83 odst. 2 občanského zákoníku stanoví, že po smrti člověka se může ochrany domáhat kterákoliv z osob jemu blízkých.

Srovnáme-li současnou právní úpravu s právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku č. 40/1964 Sb., je na první pohled patrné, že se rozšířil okruh osob, které se mohou domáhat ochrany. Ustanovení §15 odst. 1 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. taxativním výčtem stanovilo, že osobami oprávněnými domáhat se ochrany po smrti fyzické osoby byl pozůstalý manžel, děti a rodiče. Žádným dalším osobám toto právo nevznikalo. Od 1. 1. 2014 právo domáhat se posmrtné ochrany náleží všem osobám blízkým zemřelému s tím, že osobu blízkou definuje občanský zákoník v ustanovení §22 odst. 1 jako příbuzného v řadě přímé, sourozence a manžela nebo partnera podle zákona upravujícího registrované partnerství. Osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí. Jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném jsou oprávněnými osobami za předpokladu, že by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní.⁵⁰

⁴⁸ Srov. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. září 2005, sp. zn. 30 Cdo 1051/2005: „Při neoprávněném zásahu do osobnostních práv fyzické osoby je dána bezprostřední vazba mezi oprávněnou a povinnou osobou; právo vzniklé v důsledku zásahu je právem osobním, které zaniká smrtí oprávněného nebo povinného (jako osoby, která má povinnost poskytnout příslušné zadostiučinění oprávněné osobě).“

⁴⁹ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 81.

⁵⁰ Občanský zákoník: komentář, str. 318.

V minulosti se v praxi objevila otázka, zda se může jedna z oprávněných osob domáhat ochrany i v případě, že jiná oprávněná osoba s uplatněním ochrany nesouhlasí. Občanský zákoník č. 40/1964 Sb. tuto otázku neřešil a neřeší ji ani současný občanský zákoník. Dle doktríny je však třeba k ní přistupovat tak, že okamžikem smrti člověka vzniká každé osobě blízké samostatné osobnostní právo k uplatnění občanskoprávní ochrany osobnosti zemřelého. Všechny oprávněné osoby mohou tudíž uplatňovat ochranu osobnosti zemřelého společně, nebo každá samostatně, tj. nezávisle na souhlasu ostatních oprávněných osob, resp. i proti jejich vůli.⁵¹

Pokud jde o otázku posuzování převodu a přechodu práva na náhradu nemajetkové újmy vzniklé zásahem do osobnostních práv člověka, existovaly a nadále existují názorové neshody. Tedy zatímco přechod povinnosti k náhradě újmy na straně pasivně legitimovaného subjektu je v moderních civilních kodexech bez výjimky přijímán, převod a přechod práva na náhradu nemajetkové újmy je v různých zemích řešen různě.⁵²

Občanský zákoník č. 40/1964 Sb. v obecných ustanoveních o zániku závazků výslovně stanovil, že smrtí věřitele zaniká právo, bylo-li plnění omezeno pouze na jeho osobu. Smrtí věřitele zaniká také právo na bolestné a náhradu za ztížení společenského uplatnění.⁵³ Judikaturou i doktrínou bylo obecně přijímáno, že nárok na náhradu škody na zdraví je vázán výlučně na osobu poškozené s ohledem na jeho specifickou funkci⁵⁴⁵⁵ a nebylo pochyb o tom, že právo na bolestné a náhradu ztížení společenského

⁵¹ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 85-86.

⁵² Doležal, T. Několik poznámek k problematice převoditelnosti práva na náhradu nemajetkové újmy vzniklé v důsledku zásahu do přirozených práv člověka a jeho přechodu na dědice. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Vol 6, No 1 (2016), str. 74-83.

⁵³ Ustanovení §579 odst. 2 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.

⁵⁴ Lazar, J. Švestka, J. et al. *Občanské právo hmotné II*. Praha: Panorama, 1987, str. 214.

⁵⁵ Např. Švestka uvádí: „*Soudní praxe i část právní teorie se zatím shodují v tom, že toto právo na peněžitou satisfakci postižené fyzické osoby – i když se svou majetkovou reflexí a svou funkcí přibližuje reparační funkci majetkového práva – je nicméně svou povahou natolik spjata s postiženou fyzickou osobou, že smrtí této postižené fyzické osoby zaniká.*“ Švestka, in Švestka, J. Spáčil, J.

uplatnění zaniká smrtí poškozeného a nepřechází na osobu dědice bez ohledu na to, zda takové právo bylo uplatněno u orgánu veřejné moci nebo přiznáno pravomocným rozhodnutím soudu. V souladu s ustanovením §525 odst. 1 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. nebylo pochybností ani o nemožnosti postoupit pohledávku, jejímž předmětem byl nárok na náhradu bolestného nebo ztížení společenského uplatnění. Shodná konstrukce byla uplatňována také v souvislosti s nároky na náhradu nemajetkové újmy vzniklé zásahem do jiných osobnostních práv člověka mimo sféru zdraví, kdy uvedené nároky byly uplatňovány v souladu s ustanovením §13 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.⁵⁶

Také současný občanský zákoník vychází z převládajícího názoru judikatury a doktríny o vázanosti nároku na náhradu nemajetkové újmy způsobené neoprávněným zásahem do osobnostních práv na poškozenou osobu.⁵⁷ V souladu s tímto přístupem ustanovení §2009 odst. 2 občanského zákoníku stanoví, že právo věřitele, kdy plnění bylo omezeno jen na jeho osobu, zaniká jeho smrtí. Dle ustanovení §1881 odst. 2 občanského zákoníku takové právo nelze postoupit. Dle ustanovení §1475 odst. 2 občanského zákoníku však platí, že v případě uznání takového práva jako dluhu nebo v případě jeho uplatnění u orgánu veřejné moci⁵⁸ se toto právo stává součástí pozůstalosti a bude tedy předmětem dědictví.⁵⁹

Škárková, M. Humlák, M. a kolektiv *Občanský zákoník I, II*, 2. vydání, Praha 2009, str. 202 (dále citováno jako „*Občanský zákoník I, II*“)

⁵⁶ Srov. Komentář k § 13 občanskému zákoníku č. 40/1964 Sb.: „Uvažováno de lege ferenda je tento stav neodůvodněnou přemíí pro toho, kdo do osobnostních práv zemřelé fyzické osoby neoprávněně zasáhl, a tím výhodou pro původce neoprávněného zásahu na úkor cizí fyzické osoby, které byla způsobena újma. Připravovaná úprava nového občanského zákoníku by proto měla i právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích po zemřelé osobě přiznat osobám podle § 15, resp. jejich rozšířenému výčtu. Část teorie ostatně již dnes uvažuje, že tomuto závěru platné znění § 15 svým obsahem nebrání; rovněž např. návrh novely rakouského deliktního práva u nároků na náhradu ideální škody výslovně stanoví, že je lze postoupit a dědit.“ *Občanský zákoník I, II*, str. 202.

⁵⁷ Viz např. Švestka: „Tímto způsobem se de lege lata honoruje právně politické stanovisko, podle kterého není-li peněžité zadostiučinění poskytnuto fyzické osobě ještě za jejího života s cílem přiměřeně vyvážit a zmírnit nemajetkovou újmu vzniklou na její osobnosti, nemůže po smrti této postižené fyzické osoby již plnit svůj účel a poslání.“ *Občanský zákoník I, II*, str. 202.

⁵⁸ Dle ustanovení §12 „Každý, kdo se cítí ve svém právu zkrácen, může se domáhat ochrany u orgánu vykonávajícího veřejnou moc (dále jen „orgán veřejné moci“). Není-li v zákoně stanoveno něco jiného, je tímto orgánem veřejné moci soud.“

⁵⁹ V souvislosti s uvedeným ustanovením lze upozornit na novelu BGB z roku 1990, která upouští od dlouhodobě kritizovaného podmínění nároku na náhradu nemajetkové újmy uplatněním u orgánu veřejné moci, a to z důvodu tzv. závodu se smrtí.

4. Předmět práva na ochranu osobnosti

Předmětem všeobecného osobnostního práva je osobnost každého člověka, resp. jednotlivé dílčí hodnoty, které jeho osobnost tvoří. Osobnost člověka a její jednotlivé hodnoty je třeba chápat jako dynamické pojmy, které se mohou rozvíjet a proměňovat v závislosti na různých činitelích, jako jsou životní podmínky lidí, jejich postavení, společenské změny, rozvoj vědy a techniky apod.⁶⁰

Ustanovení §81 ods. 1 občanského zákoníku konstatuje, že chráněna je osobnost člověka včetně všech jeho přirozených práv a že každý je povinen ctít svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého. Důvodová zpráva uvádí, že současný občanský zákoník vycházejí z jusnaturalistické koncepce nechápe osobnost člověka jako „přívěsek“ právní subjektivity, ale že právní subjektivita je důsledkem osobnosti člověka jako takového. Občanský zákoník má proto za cíl zákonně garantovat všechna přirozená práva člověka bez ohledu na to, zda jsou v zákoně explicitně uvedena nebo nikoliv. U požadavku na ochranu všech přirozených práv lze přirozenoprávní původ přisoudit především právům a svobodám zakotveným v Listině základních práv a svobod. Pro příklad lze zmínit zásadu svobody a rovnosti lidí v důstojnosti, zásadu, že každý může činit, co není zákonem zakázáno a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá, zásadu, že každý má právo na život, zásadu nedotknutelnosti osoby a jejího soukromí, právo na ochranu lidské důstojnosti apod.⁶¹

Jak již bylo uvedeno, koncepce ochrany osobnosti člověka vychází z představy, že k ochraně jednotlivých dílčích hodnot tvořících osobnost člověka postačí generální

⁶⁰ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 120.

⁶¹ Občanský zákoník: komentář, str. 311.

klauzule, v určitých případech ve spojení se speciální ustanoveními občanského zákoníku. V rámci generální klauzule jsou pak formou demonstrativního výčtu jmenována základní práva, jakými jsou právo na život a důstojnost, právo na zdraví a právo žít v příznivém životním prostředí, právo na vážnost, čest, soukromí a projevy osobní povahy. Právo na ochranu soukromí a na ochranu projevů osobní povahy je dále upraveno v ustanovení §84 až 90. Následuje úprava práva na duševní a tělesnou integritu (ustanovení §91 až 103), práva člověka převzatého do zdravotnického zařízení bez jeho souhlasu (ustanovení §104 až 110), úprava otázky nakládání s částmi lidského těla (ustanovení §111 až 112) a ochrany lidského těla po smrti člověka (ustanovení §113 až 117).

5. Omezení práva na ochranu osobnosti

Charakteristickým rysem občanskoprávní ochrany osobnosti člověka je skutečnost, že k zásahu do jeho osobnostních práv a tím i k omezení těchto práv může docházet v zásadě pouze s jeho svolením. Tento požadavek je v souladu s principem autonomie každého člověka v prostředí moderních demokratických společností. Přesto v některých zákonem vymezených situacích může být výjimečně zasaženo do osobnostních práv člověka i bez jeho svolení, popř. i proti jeho vůli, převyšuje-li veřejný zájem nad zájmem osobním, tj. nad zájmem na ochranu osobnosti konkrétního individua.⁶²

Dle článku 4 LZPS mohou být meze všeobecných osobnostních práv jakožto práv ústavně zaručených stanoveny pouze zákonným právním předpisem. Tím je zakotvena tzv. výhrada zákona, z níž vyplývá, že pokud by všeobecné osobnostní právo bylo omezeno na základě podzákonného právního předpisu, došlo by k porušení principu legality a požadavku priority a suverenity zákona jako jednoho z charakteristických znaků právního státu.⁶³ Článek 4 LZSP dále stanoví, že zákonná omezení musí platit pro všechny případy, které splňují stanovení podmínky stejně. Tím je zakotvena zásada rovnosti adresátů právních norem, jichž se za stanovených podmínek týkají určitá omezení jejich osobnostních práv. Dále platí, že při užití právních norem stanovujících meze osobnostních práv musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu a že daná omezení nesmí být zneužita k jiným účelům, než ke kterým byla stanovena.⁶⁴

K zásahu do všeobecných osobnostních práv tak může docházet:

⁶² Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 104.

⁶³ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 105.

⁶⁴ Srov. článek 4 LZSP.

- a) z vůle fyzické osoby, tj. na základě jejího svolení jakožto projevu autonomie nebo
- b) bez ohledu na vůli fyzické osoby v případech stanovených zákonným právním předpisem s tím, že tímto právním předpisem může být občanský zákoník (v občanskoprávní teorii a aplikační praxi se hovoří o tzv. zákonných licencích) nebo i jiný právní předpis z různých oblastí právního řádu.

Žádné z uvedených omezení osobnostního práva však nesmí být nepřiměřené a nesmí jím být přímo popřen nedotknutelný základ osobnosti člověka, na jehož ochraně je třeba trvat za všech okolností s ohledem na potřebu zachování elementární důstojnosti každého člověka.⁶⁵ Zároveň, jak již bylo uvedeno, při užití ustanovení zakotvující omezení osobnostních práv musí být vždy šetřeno jejich podstaty a smyslu a ustanovení nesmějí být zneužita k jiným účelům, než pro které byla stanovena. V případě, že tyto podmínky nejsou splněny, bude jinak přípustný zásah do osobnostního práva člověka zásahem neoprávněným se všemi nepříznivými právními důsledky, které z něho plynou.^{66 67}

5.1 Omezení práva na ochranu osobnosti z vůle dotčené osoby

Omezením všeobecného osobnostního práva, resp. jednotlivých dílčích hodnot z vůle dotčené osoby se rozumí situace, kdy dotčená fyzická osoba se zásahem do svých práv vysloví souhlas.

⁶⁵ Srov. článek 1 LZPS.

⁶⁶ Ustanovení §82 odst. 1 občanského zákoníku.

⁶⁷ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 106.

Souhlas člověka se zásahem do jeho osobnostních práv má povahu právního jednání. Prostřednictvím tohoto právního jednání člověk může realizovat své oprávnění k dispozici se svými osobnostními právy, tj. realizovat obsah jeho osobnostních práv. Jako jakékoliv jiné právní jednání také souhlas se zásahem do osobnostních práv člověka vyžaduje ke své platnosti splnění základních náležitostí. Občanský zákoník rozlišuje náležitosti, které jsou nezbytné pro vznik právního jednání, a náležitosti, které jsou nezbytné pro platnost právního jednání. Existence právního jednání vyžaduje, aby se jednalo o vůli jednající osoby, aby šlo o vůli vážnou a dostatečně srozumitelnou a určitou.⁶⁸ Pro platnost právního jednání se vyžadují náležitosti subjektu (svéprávnost)⁶⁹, náležitosti projevu (forma)⁷⁰, náležitosti vůle (absence omylu, svoboda)⁷¹ a náležitost předmětu (dovolenost a možnost).⁷²

Dle ustanovení §30 občanského zákoníku se člověk stává plně svéprávným dosažením zletilosti, příp. před dosažením zletilosti přiznáním svéprávnosti nebo uzavřením manželství. Nezletilé osoby, které nenabýly plné svéprávnosti, jsou způsobilé k takovým právním jednáním, která jsou co do povahy přiměřená rozumové a volní vyspělosti nezletilých jejich věku. Dle ustanovení §36 občanského zákoníku pak platí, že nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, není nikdy bez ohledu na obsah ostatních ustanovení způsobilý jednat samostatně v těch záležitostech, k nimž by i jeho zákonný zástupce potřeboval přivolení soudu. V případech, kdy nezletilý není dostatečně rozumově a volně vyspělý, aby byl způsobilý udělit souhlas sám, bude za něj souhlas se zásahem do jeho osobnostních práv udělovat jeho zákonný zástupce.

⁶⁸ Ustanovení §551-553 a §555 an. občanského zákoníku.

⁶⁹ Ustanovení §581 občanského zákoníku.

⁷⁰ Ustanovení §582 občanského zákoníku.

⁷¹ Ustanovení §583-585 občanského zákoníku.

⁷² Ustanovení §580 občanského zákoníku.

Oprávněná osoba může udělit souhlas se zásahem do osobnosti člověka zpravidla jakýmkoliv způsobem, tj. písemně, ústně i konkludentně, může se jednat o právní jednání úplatné i bezúplatné, podmíněné či nepodmíněné.⁷³ Zvláštní forma tedy ve většině případů stanovena není. Jedná-li se však o některé závažné zásahy do osobnosti člověka, vyžaduje se souhlas udělený výslovně, navíc projevový písemnou formou.⁷⁴ Příkladem takového požadavku může být ustanovení §96 občanského zákoníku, které říká, že písemná forma se vyžaduje v případech, kdy má být oddělena část těla, která se již neobnoví, kdy má být proveden lékařský pokus na člověku nebo zákrok, který zdravotní stav člověka nevyžaduje, ledaže se jedná o kosmetické zákroky nezanechávající trvalé nebo závažné následky.⁷⁵ V případech, kdy zákon tuto formu výslovně nepožaduje, se postupuje dle ustanovení §559 občanského zákoníku, které stanoví, že každý má právo zvolit si pro právní jednání libovolnou formu, není-li ve volbě formy omezen ujednáním nebo zákonem.

Dispoziční autonomie člověka s jeho všeobecnými osobnostními právy není neomezená. Souhlas fyzické osoby se zásahem do její osobnosti, resp. do jednotlivých dílčích hodnot její osobnosti, je přípustný pouze tehdy, jedná-li se o takovou hodnotu osobnosti, s níž může člověk bez omezení disponovat. Určité hodnoty lidské osobnosti jsou totiž považovány za tak významné, že u nich převažuje zvláštní veřejný zájem poskytovat ochranu osobnosti člověka i navzdory jím projevové vůli.⁷⁶ Příkladem ustanovení, které tímto způsobem omezuje dispoziční pole člověka, je ustanovení §93 občanského zákoníku, které říká, že nelze nepřihlížet k souhlasu člověka, aby mu byla způsobena závažná újma, ledaže zásah do jeho tělesné nebo duševní integrity je vzhledem ke všem okolnostem nutný k záchraně jeho života nebo zdraví.

⁷³ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 108-109.

⁷⁴ Občanský zákoník – velký komentář, str. 578.

⁷⁵ Srov. ustanovení §96 odst. 1 a odst. 2 občanského zákoníku.

⁷⁶ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 111.

Svolení k zásahu do osobnostních práv může dotčená osoba kdykoliv bez odůvodnění odvolat. K odvolání však z povahy věci musí dojít ještě před tím, než do osobnosti člověka bude zasaženo, resp. před tím, než od zásahu budou ustoupeno. Přestože současný občanský zákoník možnost odvolat jednou vyslovený souhlas zakotvuje výslovně, teorie i praxe tuto možnost dovodila již dříve. Prof. Telec hovoří o tzv. právní doktríně odvolatelnosti svolení a říká, že „svolení je právním jednáním osobní povahy, které se týká ryze osobnostní sféry svolujícího, jejíž imanentní součástí je autonomie vůle, umožňující změnu přesvědčení o správnosti původního rozhodnutí.“⁷⁷

5.2 Omezení práva na ochranu osobnosti na základě zákona

Vedle případů, kdy lze do všeobecných osobnostních práv zasáhnout na základě svolení dotčené osoby, existují případy, kdy právo na ochranu osobnosti může být v tomto smyslu omezeno na základě zákonných ustanovení. I v tomto případě se jedná o výjimku ze základního principu, na kterém je vystavěno občanské právo a soukromé právo vůbec, totiž z principu autonomie vůle. Možnost zasáhnout do osobnostních práv člověka na základě zákona vychází z představy, že vedle práva na ochranu osobnosti existují veřejné zájmy, které mají významnější, závažnější a funkčně vyšší postavení než individuální zájmy fyzických osob.

V případech, kdy je možnost omezení všeobecného osobnostního práva zakotvena v občanském zákoníku, hovoří doktrína i praxe o tzv. zákonných licencích. Ty představují právní důvod zásahu do ochrany osobnosti stejně jako souhlas dotčené osoby. Ve všech případech zákonných licencí, které občanský zákoník upravuje, se jedná o bezúplatné zákonné licence, které působí ze zákona (tzv. ex lege), a to i proti

⁷⁷ Občanský zákoník – velký komentář, str. 536.

vůli dotčeného člověka.⁷⁸ Hodnoty tvořící součást osobnosti člověka, do nichž může být na základě zákonné licence zasaženo, jsou stanoveny taxativním výčtem, a nelze je tedy dále rozšiřovat. V případě pochybnosti o rozsahu stanovených výjimek ze zákazu omezování práva na ochranu osobnosti je vzhledem k zásadě nedotknutelnosti osobnosti člověka vždy třeba přiklonit se k restriktivní interpretaci těchto výjimek.⁷⁹ Současný občanský zákoník rozšířil počet zákonných licencí z původních tří na pět. Tyto jsou obsaženy v ustanoveních §88 a 89 občanského zákoníku. Jedná se o zákonnou licenci úřední, licenci vědeckou, resp. uměleckou, licenci zpravodajskou (reportážní) a licenci zájmovou.⁸⁰

I přesto, že odborná literatura mezi tzv. zákonné licence neřadí obsah ustanovení §99 občanského zákoníku, jsem toho názoru, že i toto omezení by mohlo být označeno jako zákonná licence v širším slova smyslu. Ustanovení §99 občanského zákoníku totiž stanoví, že je-li život člověka v náhlém a patrném nebezpečí a nelze-li souhlas ve stavu nouze získat v jiné než stanovené formě, lze okamžitě zakročit, pokud je to ve prospěch zdraví dotčené osoby nezbytné. Toto ustanovení tedy ve své podstatě zakotvuje oprávnění k zásahu do tělesné, příp. duševní integrity člověka a to i v případě, že k takovému zásahu dotčená osoba neudělila souhlas a naplňuje všechny požadavky stanovené doktrínou pro označení tohoto ustanovení jako zákonné licence.

Vedle omezení všeobecného osobnostního práva na základě tzv. zákonných licencí může s ohledem na zvláštní veřejné zájmy docházet k zásahu do těchto práv také na základě jiných právních předpisů z různých oblastí právního řádu, než je občanský zákoník. Zmínit lze např. ustanovení §13, 14 a 15 zákona č. 40/2009 Sb., trestní

⁷⁸ Občanský zákoník – velký komentář, str. 558.

⁷⁹ Občanský zákoník – velký komentář, str. 558. Srov. Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 114.

⁸⁰ Občanské právo hmotné, str. 258.

zákoník, v platném znění (dále jen „trestní zákoník“) nebo ustanovení §76 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, v platném znění (dále jen „trestní řád“). Z oblasti poskytování zdravotních služeb lze poukázat například na ustanovení §38 odst. 7 zákona o zdravotních službách, které umožňuje poskytování zdravotních služeb bez souhlasu pacienta v případech, kdy tak stanoví zákon o ochraně veřejného zdraví.

Od zákonných licencí je pak třeba odlišit také kategorii imanentních ústavních omezení osobnostních práv, která vycházejí ze vzájemného poměrování ústavně zaručených práv podle okolností konkrétních případů a které vyplývají již ze samotného ústavního pořádku.⁸¹

⁸¹ Lavický, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část* (§ 1 – 654). Komentář. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 535 (dále citováno jako „*Občanský zákoník I.*“).

6. Právní prostředky ochrany osobnosti

Právní prostředky poskytující ochranu všeobecného osobnostního práva jsou zakotveny v prepisech jak práva soukromého, tak práva veřejného. Není vyloučena případná kumulace různých druhů právních úprav a jejich sankcí vzhledem ke skutečnosti, že každá z nich sleduje z funkčního hlediska jiné právně-politické cíle. V některých případech pouze tato kumulace může poskytnout nejvyšší možnou ochranu lidské osobnosti zabezpečující její svobodný a důstojný rozvoj.⁸²

6.1. Soukromoprávní prostředky ochrany

Těžištěm právní úpravy obsahující soukromoprávní prostředky ochrany osobnosti je občanský zákoník. Ten poskytuje právní ochranu zejména všeobecnému osobnostnímu právu, tedy lidské osobnosti jako celku. Vedle něj je však právní úprava soukromoprávních prostředků ochrany obsažena i ve zvláštních zákonech.⁸³

Základním cílem právní úpravy v této oblasti je zajistit, aby k zásahům do osobnosti člověka nedocházelo. Hovoříme o tzv. preventivní funkci této úpravy. V okamžiku, kdy k neoprávněnému zásahu do osobnostního práva člověka dojde, je základním posláním právních norem upravujících prostředky ochrany osobnosti garantovat, že budou odstraněny nepříznivé následky takového zásahu a že bude odpovídajícím způsobem kompenzována vzniklá újma.

⁸² Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 144.

⁸³ Např. v zákoně č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon) nebo v zákoně č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací (antidiskriminační zákon).

Dle ustanovení §82 odst. 1 občanského zákoníku má člověk, jehož osobnost byla dotčena, právo domáhat se, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek. Občanský zákoník tedy zakotvuje dva samostatné nároky, jejichž prostřednictvím se lze domáhat ochrany před neoprávněným zásahem do osobnosti člověka. První z nároků lze označit jako nárok zápůrcí – dotčená osoba má právo, aby od neoprávněného zásahu bylo upuštěno, druhý jako nárok odstraňovací – dotčená osoba se bude domáhat, aby byly odstraněny následky takového zásahu. Vedle nároků uvedených v ustanovení §82 odst. 1 občanského zákoníku pak existují i další nároky, kterých se dotčená osoba v případě neoprávněného zásahu do jejího osobnostního práva může domáhat. Tyto vyplývají z jiných ustanovení občanského zákoníku, popřípadě i z jiných právních předpisů.⁸⁴

Soukromoprávní nároky osoby, do jejíž osobnosti bylo zasaženo, lze shrnout následujícím způsobem. Dotčená osoba má právo:

- a) požadovat, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno – nárok zápůrcí,
- b) požadovat, aby byl odstraněn následek neoprávněného zásahu – nárok odstraňovací,
- c) v případě, že dojde ke vzniku újmy, požadovat náhradu této újmy – nárok na náhradu újmy,
- d) domáhat se určení, že došlo k neoprávněnému zásahu – nárok určovací.

V neposlední řadě je třeba zmínit také zvláštní nároky vyplývající z jiných právních předpisů. Příkladem může být nárok na odpověď podle tiskové zákona.⁸⁵ Nárokům,

⁸⁴ Občanský zákoník – velký komentář, str. 532.

⁸⁵ Občanský zákoník – velký komentář, str. 533.

keré vyplývají z práva na ochranu osobnosti, pak v zásadě odpovídají jednotlivé soukromoprávní prostředky ochrany osobnosti. Tyto lze dělit na prostředky obecné a zvláštní.

6.1.1 Obecné soukromoprávní prostředky ochrany osobnosti

Obecnými soukromoprávními prostředky ochrany osobnosti jsou prostředky, které lze uplatnit při ochraně kteréhokoliv subjektivního práva zakotveného v občanském zákoníku, nikoliv tedy pouze všeobecného osobnostního práva. Mezi tyto prostředky doktrína řadí svépomoc dle ustanovení §14 občanského zákoníku včetně jejího zvláštního druhu, tj. nutné obrany dle ustanovení §2905 občanského zákoníku a možnost domáhat se soudní ochrany.⁸⁶

Svépomoc

Podmínky pro ochranu všeobecného osobnostního práva člověka prostřednictvím svépomoci stanoví ustanovení §14 občanského zákoníku. Podle tohoto ustanovení si každý může přiměřeným způsobem pomoci ke svému právu, je-li jeho právo ohroženo a je zřejmé, že by ochrana ze strany veřejné moci přišla pozdě. Je třeba zdůraznit, že v moderních státech je institut svépomoci považován za výjimečný prostředek ochrany subjektivních práv. Právní řád zásadně zakazuje užití svépomoci k naplnění ochrany subjektivních práv, neboť k plnění tohoto úkolu povolává v zájmu zachování všeobecného pořádku státní orgány, zejména soudy.⁸⁷ Ustanovení §12 občanského zákoníku říká, že každý, kdo se cítí být ve svém právu zkrácen, se může domáhat

⁸⁶ Občanský zákoník – velký komentář, str. 534.

⁸⁷ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 172.

ochrany u orgánu, který vykonává veřejnou moc. Tímto orgánem, není-li stanoveno jinak, je soud.

Soudní ochrana

Soudní (petitorní) ochrany se osoba, do jejichž osobnostních práv bylo zasaženo, může domáhat již před zahájením řízení prostřednictvím tzv. předběžných řízení, může využít institutu předběžného opatření nebo se domáhat ochrany prostřednictvím žaloby. V této souvislosti se v praxi bude jednat zejména o žalobu na náhradu újmy způsobené neoprávněným zásahem do osobnostních práv dotčené osoby a žalobu určovací.^{88 89}

Žaloba na náhradu újmy způsobené neoprávněným zásahem do osobnostních práv

Před přijetím současného občanského zákoníku existovala možnost osoby, do jejíž osobnostních práv bylo zasaženo, domáhat se náhrady újmy způsobené tímto zásahem ze dvou titulů, z titulu náhrady škody na zdraví⁹⁰ a titulu ochrany osobnostních práv.⁹¹

⁹² Přijetím občanského zákoníku byla tato dualita odstraněna. Tím jsou sjednoceny také požadavky na vznik povinnosti k náhradě újmy, která neoprávněným zásahem do osobnostních práv vznikne, a to dle ustanovení §2909, §2910 a §2913 občanského zákoníku v závislosti na tom, zda je neoprávněný zásah do osobnostních práv porušením dobrých mravů, zákona nebo smluvní povinnosti.

⁸⁸ Občanský zákoník – velký komentář, str. 534.

⁸⁹ Soudní cestou se lze domáhat také nároku zadržovací nebo odstraňovacího. Podrobněji viz Zvláštní soukromoprávní prostředky ochrany osobnosti.

⁹⁰ Dle ustanovení §420 a násl. občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.

⁹¹ Dle ustanovení §13 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.

⁹² Pro více informací viz např. Holčápek, T. *Dokazování v medicínskoprávních sporech*. Praha: Wolters Kluwer. ČR, a. s., 2011, str. 32-56 (dále citováno jako „*Dokazování v medicínskoprávních sporech*“). Ryška, M. Náhrada škody na zdraví a ochrana osobnosti. *Právní rozhledy*. 16/2009. Str. 591. Žďárek, R. Souběžné uplatňování nároků na náhradu škody na zdraví a nároků z titulu porušení práva na ochranu osobnosti. *Soudní rozhledy*. 4/2013. Str. 126. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 28.6.2007, sp. zn. 30 Cdo 154/2007.

V souvislosti s ochranou osobnosti v oblasti poskytování zdravotních služeb je třeba zdůraznit, že občanský zákoník přinesl významnou změnu v rámci právní kvalifikace vztahu poskytovatele zdravotních služeb a pacienta, když v rámci speciálních smluvních typů explicitně zakotvuje tzv. smlouvu o péči o zdraví upravující právní režim poskytování zdravotních služeb. Občanský zákoník v tomto směru učinil finální krok k překonání představy o veřejnoprávnosti povahy vztahu mezi poskytovateli a pacienty a důsledně vychází ze smluvního charakteru poskytování zdravotních služeb, když práva a povinnosti těchto osob upravuje jako práva a povinnosti ze smlouvy.⁹³

Dle ustanovení §2894 občanského zákoníku, vznikne-li osobě povinnost nahradit jinému újmu, zahrnuje vždy povinnost k náhradě újmy na jmění (škody). Ustanovení §2951 odst. 1 občanského zákoníku stanoví, že škoda se primárně nahrazuje uvedením do předešlého stavu. Pokud uvedení do předešlého stavu není možné nebo žádá-li o to poškozený, nahradí se škoda v penězích. Dle ustanovení §2952 občanského zákoníku se hradí skutečná škoda a to, co poškozenému ušlo (ušlý zisk).

Nemajetková újma bude v souladu s ustanovením §2894 odst. 2 občanského zákoníku odčiněna pouze v případě, že tak bylo výslovně sjednáno nebo že povinnost odčinit nemajetkovou újmu škůdci ukládá zvlášť zákon. Tato povinnost je zakotvena v ustanovení §2956 občanského zákoníku, který stanoví povinnost škůdce nahradit majetkovou i nemajetkovou újmu v případě, že byla způsobena újma na přirozených právech člověka. Jako nemajetkovou újmu je povinen odčinit i způsobené duševní útrapy. Dle obecného ustanovení, které upravuje podmínky odčinění nemajetkové újmy, tj. ustanovení §2951 odst. 2 občanského zákoníku platí, že nemajetková újma se odčiní

⁹³ Doležal, T. Poskytování zdravotních služeb po nabytí účinnosti nového občanského zákoníku. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Vol 3. No 2 (2013). Dostupné na: <http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal>.

přiměřeným zadostiučiněním. Zadostiučinění se poskytuje v penězích, neexistuje-li jiný způsob poskytnutí zadostiučinění, kterým by nemajetková újma byla skutečně a dostatečně účinně odčiněna. Ustanovení §2957 občanského zákoníku říká, že způsob a výše přiměřeného zadostiučinění musí být určeno tak, aby byly odčiněny i okolnosti hodné zvláštního zřetele. Mezi tyto okolnosti zákon řadí úmyslné způsobení újmy, zvláště způsobení újmy s použitím lsti, pohružky, zneužitím závislosti poškozeného na škůdci, násobením účinků zásahu jeho uváděním ve veřejnou známost, nebo v důsledku diskriminace poškozeného se zřetelem na jeho pohlaví, zdravotní stav, etnický původ, víru nebo i jiné obdobně závažné důvody. V úvahu se má vzít rovněž obava poškozeného ze ztráty života nebo vážného poškození zdraví, pokud takovou obavu hrozba nebo jiná příčina vyvolala.

V ustanovení §2958 a násl. občanského zákoníku je pak upravena otázka náhrady při ublížení na zdraví a při usmrcení. Při ublížení na zdraví je škůdce povinen odčinit újmu poškozeného poskytnutím peněžité náhrady, která plně vyváží vytrpěné bolesti a další nemajetkové újmy. V případě, že poškozením zdraví poškozenému vznikne překážka lepší budoucnosti, nahradí škůdce také ztížení společenského uplatnění. Pokud výši náhrady nelze určit tímto způsobem, stanoví se podle zásad slušnosti. Dle ustanovení §2959 občanského zákoníku, při usmrcení nebo zvláště závažném ublížení na zdraví je škůdce povinen odčinit duševní útrapy manželů, rodičů, dítěti nebo jiné osobě blízké poskytnutím peněžité náhrady vyvažující plně jejich utrpení. Opět, nelze-li výši náhrady tímto způsobem určit, stanoví se podle zásad slušnosti.

Před přijetím občanského zákoníku byla výše tzv. bolestného a ztížení společenského uplatnění upravena ve vyhlášce Ministerstva zdravotnictví České republiky č. 440/2011

Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění. Tato vyhláška byla ustanovením §3080 občanského zákoníku zrušena. Důvodová zpráva k této otázce říká, že „*soukromý život je nekonečně variabilní a snaha o jeho nivelizaci v záležitostech tak navýsost individuálních jako jsou bolest, důsledky újmy na zdraví pro další budoucnost postiženého nebo ztráta blízkého člověka není důvodná.*“⁹⁴ Pravidla pro stanovení výše bolestného a ztížení společenského uplatnění jsou tak nyní zakotvena výhradně v ustanovení §2958 občanského zákoníku.

S ohledem na skutečnost, že uvedené ustanovení postrádá konkrétnější vodítka pro stanovení jejich výše, vypracoval Nejvyšší soud tzv. Metodiku k odškodňování nemajetkových újem podle ustanovení §2958 občanského zákoníku⁹⁵ (dále jen „Metodika“). Účelem této Metodiky má být snaha o nastavení základních kritérií pro určení výše odškodného tak, aby soudní praxe mohla dospět k vzájemně souměřitelným a předvídatelným rozhodnutím. Nejvyšší soud zde odkazuje na ustanovení §13 občanského zákoníku zakotvující právo každého, kdo se domáhá právní ochrany, důvodně očekávat, že jeho právní případ bude rozhodnut obdobně jako jiný právní případ, který již byl rozhodnut a který se s jeho právním případem shoduje v podstatných znacích. Zároveň zdůrazňuje, že Metodika nemá a nemůže mít závazný charakter. Má sloužit jako pomůcka, jejímž prostřednictvím má být naplněna zásada slušnosti pro stanovení výše bolestného a ztížení společenského uplatnění v případě, že nelze stanovit peněžitou částku odpovídající plné kompenzaci vytrpěné bolesti, další nemajetkové újmy a vzniklé překážky lepší budoucnosti. Úmysl zákonodárce odstranit systém náhrad založený na bodovém hodnocení bolesti a ztížení společenského uplatnění, slovy

⁹⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění. Dostupná na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>.

⁹⁵ Metodika k odškodňování nemajetkových újem podle ustanovení §2958 občanského zákoníku. Dostupná na: [http://www.nsoud.cz/JudikaturaNS_new/ns_web.nsf/93e375467cbe0a12c1257cba003e85e7/\\$FILE/A%20-%20Preamble%20-%20Sb%C3%ADrka.002.pdf/A%20-%20Preamble%20-%20Sb%C3%ADrka.pdf](http://www.nsoud.cz/JudikaturaNS_new/ns_web.nsf/93e375467cbe0a12c1257cba003e85e7/$FILE/A%20-%20Preamble%20-%20Sb%C3%ADrka.002.pdf/A%20-%20Preamble%20-%20Sb%C3%ADrka.pdf)

důvodové zprávy diktovanou potřebou oprostít soudní praxi od vlivu moci výkonné, která prostřednictvím podzákonného právního předpisu nepřipustně limituje soudy v možnosti přiznat spravedlivou náhradu zejména za závažné trvalé zdravotní následky, je jednoznačný.

Vedle nároků obsažených v ustanovení §2958 a §2959 obsahuje občanský zákoník také nárok na náhradu nákladů spojených s péčí o zdraví, nákladů pohřbu, nárok na peněžité dávky při ztrátě na výdělků po dobu pracovní neschopnosti, po skončení pracovní neschopnosti, náhradu za ztrátu na důchodu a nárok na peněžité důchod pozůstalých osob.

Vedle již zmíněného ustanovení §2959 občanského zákoníku je třeba poukázat také na ustanovení §2971 občanského zákoníku, systematicky zařazeného do pododdílu 3, zvláštní ustanovení. Jedná se totiž o ustanovení, které společně s ustanovením §2959 občanského zákoníku upravuje nároky tzv. sekundárních obětí, tj. osob, které v dané situaci nejsou přímým poškozeným, přesto jim vzniká nemajetková újma. Jedná se o tzv. reflexní (odvozenou) újmu, tj. újmu odvozenou od újmy přímo poškozeného. Typickým příkladem sekundární oběti může být osoba blízká v případech ublížení na zdraví nebo usmrcení. Občanský zákoník těmto osobám přiznává nárok na náhradu újmy hned na dvou místech, v ustanovení §2959 a §2971. Je proto třeba zabývat se otázkou, jaký je mezi těmito ustanoveními pro případné přiznání náhrady odvozené újmy vztah.

Srovnáme-li tato ustanovení, je na první pohled patrné, že jedním z rozdílů mezi nimi je aktivní legitimace osob oprávněných požadovat náhradu vzniklé újmy. Ustanovení

§2959 občanského zákoníku stanoví, že při usmrcení nebo zvláště závažném ublížení na zdraví náleží nárok požadovat odčinění duševních útrap manželu, rodiči, dítěti a jiné osobě blízké. Dle ustanovení §2971 občanského zákoníku, způsobil-li škůdce újmu, je povinen nahradit „*těž nemajetkovou újmu každému, kdo způsobenou újmu důvodně pociťuje jako osobní neštěstí, které nelze jinak odčinit*“. Zde lze tedy spatřovat první rozdíl mezi komentovanými ustanoveními. Ustanovení § 2971 občanského zákoníku se vztahuje nejen na sekundární oběti, ale také na oběti primární, neboť obě tyto skupiny mohou způsobenou újmu důvodně pociťovat jako osobní neštěstí. Naproti tomu § 2959 občanského zákoníku aktivně legitimuje pouze sekundární oběti, navíc úzce vymezené. Otázka aktivní legitimace osob pak úzce souvisí také s problematikou příčinné souvislosti, v níž lze rovněž spatřovat rozdílnost komentovaných ustanovení. Jde-li o ustanovení §2971 občanského zákoníku, je nezbytné, aby aktivně legitimovaný subjekt pociťoval újmu primárního poškozeného důvodně „*jako osobní neštěstí, které nelze jinak odčinit*“. Tato podmínka je samozřejmě poměrně snadno splnitelná v případě osoby blízké jakožto sekundární oběti a v případě samotného primárního poškozeného (například bez ohledu na to, zda tyto osoby byly svědkem škodné události či nikoliv). Stejně tak, jde-li o ustanovení §2959 občanského zákoníku, lze předpokládat vznik duševních útrap i při zprostředkovaném vnímání usmrcení nebo zvláště závažného ublížení na zdraví osoby blízké. Ovšem ustanovení §2971 občanského zákoníku se vztahuje, jak již bylo řečeno, i na sekundární oběti, které nemají blízký citový vztah k primárnímu poškozenému, v jejichž případě je způsob vnímání škodné události zcela zásadní. Je totiž třeba vycházet z předpokladu, že lidé by se v obecné rovině měli bez vlastní újmy vyrovnávat se škodnými událostmi způsobenými jiným lidem. Sekundárním obětím bez blízkého vztahu k primárním obětím tak může náležet náhrada nemajetkové újmy dle ustanovení §2971 občanského zákoníku jen ve

výjimečných případech existence blízkého vztahu alespoň k samotné škodné události (například byla-li sekundární oběť jejím přímým svědkem). Nakonec nelze opomenout také zcela zjevnou odlišnost těchto ustanovení, kdy újma dle ustanovení §2971 občanského zákoníku není na rozdíl od ustanovení §2959 občanského zákoníku omezena pouze na usmrcení nebo zvláště závažné ublížení na zdraví. Může jít rovněž o újmu majetkové povahy, popř. újmu na zvířeti. Naproti tomu náhrada nemajetkové újmy na základě ustanovení §2971 občanského zákoníku přichází v úvahu pouze „*odůvodňují-li to zvláštní okolnosti, za nichž škůdce způsobil újmu protiprávním činem, zejména porušil-li z hrubé nedbalosti důležitou právní povinnost, anebo způsobil-li újmu úmyslně z touhy ničit, ublížit nebo z jiné pohnutky zvláště zavrženíhodné*“. Na základě uvedeného je tedy zřejmé, že mezi ustanovením §2959 a §2971 občanského zákoníku existuje mnoho podstatných rozdílů, na jejichž základě se každé z ustanovení může vztahovat ke zcela jiné skutkové situaci. V těchto případech není samozřejmě možné najít mezi předmětnými ustanoveními zvláštní vztah. V opačných případech, kdy se obě ustanovení ke stejné skutkové situaci skutečně vztahují, je možné hovořit o paralelních úpravách poskytujících odlišné právní postavení.⁹⁶

Žaloba na určení

Dle ustanovení §80 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění (dále jen „občanský soudní řád“) se lze žalobou domáhat určení, zda tu právní poměr nebo právo je či není, a to pouze tehdy, je-li na tom naléhavý právní zájem. Určovací žaloba má ze své podstaty spíše preventivní charakter a její místo je zejména v případech, kdy jejím prostřednictvím lze eliminovat stav ohrožení práva nebo nejistoty v právním vztahu, a v případech, kdy jejím prostřednictvím lze dosáhnout úpravy právních vztahů,

⁹⁶ Občanský zákoník: komentář, str. 1152.

tj. vytvoření právního rámce, který bude zárukou eliminace právních sporů v budoucnosti. Rozsudek o žalobě na určení má vždy deklaratorní povahu.⁹⁷

6.1.2 Zvláštní soukromoprávní prostředky ochrany osobnosti

Dle ustanovení §82 odst. 1 občanského zákoníku má člověk, do jehož osobnostních práv bylo zasaženo, právo domáhat se, aby od neoprávněného zásahu bylo upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek. Toto ustanovení představuje hmotněprávní základ dvou zvláštních soukromoprávních prostředků ochrany osobnosti. Jedná se o žalobu zdržovací (negatorní) a žalobu odstraňovací. Je patrné, že jde o prostředky různorodého charakteru. Tato různorodost je dána mnohotvárností projevů osobnosti člověka a z toho vyplývajících i různých možností ochrany před neoprávněnými zásahy do jeho osobnostních práv a zároveň úsilím moderních států zajistit co nejkomplexnější a nejefektivnější občanskoprávní ochranu osobnostních práv člověka. Tyto prostředky lze za splnění předpokladů pro užití jednotlivých z nich použít buď samostatně, nebo paralelně, je-li to k dosažení účinné ochrany třeba.⁹⁸

Žaloba zdržovací – negatorní

Cílem negatorní žaloby je domoci se zákazu neoprávněného zásahu do osobnosti práv člověka. Negatorní žaloba je ve své podstatě procesním vyjádřením negatorního nároku vyplývajících z ustanovení §82 odst. 1 občanského zákoníku. Základní podmínkou úspěšné žaloby na upuštění od neoprávněného zásahu dle zmíněného ustanovení je, aby neoprávněný zásah do osobnostních práv dosud trval, popřípadě pokračoval nebo aby

⁹⁷ Ochrana osobnosti podle soukromého práva, str. 174.

⁹⁸ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 175.

existovala konkrétní hrozba jeho opakování v budoucnu. Z uvedeného plyne, že žaloba nemá místo v případě, že neoprávněný zásah do osobnostních práv byl již ukončen, nepokračuje, případně nehrozí ani riziko jeho pokračování či opakování v budoucnu. Vyhoví-li soud požadavku osoby, do jejíž práv bylo neoprávněným způsobem zasaženo, vysloví, že je žalovaný povinen zdržet se dalšího neoprávněného zásahu, resp. jeho pokračování či opakování. Výrok soudu je vykonatelný již pravomocným uložením povinnosti zdržet se neoprávněného zásahu. Doba k plnění uložené povinnosti se nestanovuje.⁹⁹

Žaloba restituční

Návrh restituční žaloby směřuje ke konkrétnímu pozitivnímu jednání škůdce, jehož podstatou má být, aby odstranil následek svého neoprávněného zásahu do osobnostních práv a obnovil tak stav, který existoval před tímto zásahem. Tím se restituční žaloba liší od žaloby negatorní, kde žalobce požaduje, aby se původce neoprávněného zásahu zdržel určitého jednání, nikoliv aby něco konal. Nezbytnou podmínku úspěšné restituční žaloby je, aby následek nastalého porušení osobnostních práv ještě trval, ačkoliv neoprávněný zásah sám již skončil, a aby bylo možné následky porušení osobnostních práv reálně odstranit.¹⁰⁰

6.2 Veřejnoprávní prostředky ochrany

Všeobecné osobnostní právo je chráněno nejen normami soukromoprávními, ale také normami veřejnoprávními. Nejvýznamnějším právním předpisem veřejného práva

⁹⁹ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 177.

¹⁰⁰ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 178-179.

v oblasti ochrany osobnosti člověka je bezesporu zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění (dále jen „trestní zákoník“). Zvláštní část trestního zákoníku poskytuje ochranu dílčímu osobnostnímu právu na tělesnou integritu a její nedotknutelnost, které v sobě zahrnuje hodnoty jako život, zdraví a tělo člověka. Jedná o skutkové podstaty trestných činů proti životu a zdraví obsažené v Hlavě I. trestního zákoníku. V oblasti poskytování zdravotních služeb se bude nejčastěji jednat o skutkové podstaty trestného činu ublížení na zdraví, ublížení na zdraví z nedbalosti, těžké ublížení na zdraví a těžké ublížení na zdraví z nedbalosti. V dalších hlavách trestního zákoníku pak lze nalézt například skutkovou podstatu trestného neoprávněného nakládání s osobními údaji, které může mít v oblasti poskytování zdravotních služeb též význam. Normami trestního práva jsou postihovány ty neoprávněné zásahy do všeobecného osobnostního práva, jejichž společenská škodlivost je natolik významná, že ochrany osobnostních práv nelze dosáhnout jinými prostředky. Hovoříme o trestním právu jako prostředku poslední instance, tzv. „ultima ratio“.

K postihu neoprávněného zásahu do osobnostních práv může dojít také na základě zákona č. 200/1990 Sb., přestupkový zákon, v platném znění (dále jen „přestupkový zákon“). Tento právní předpis upravuje postih těch neoprávněných zásahů do osobnosti člověka, jejichž společenská nebezpečnost nedosáhla takové úrovně, aby bylo nutné postupovat podle norem trestního práva. Ochrana osobnostním právům je poskytnuta zejména skutkovou podstatou přestupku proti občanskému soužití. Dle ustanovení §49 přestupkového zákona se přestupku dopustí ten, do jinému ublíží na cti tím, že ho urazí nebo vydá v posměch, nebo ten, kdo jinému z nedbalosti ublíží na zdraví.

6.3 Ústavní stížnost

Dle ustanovení §72 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, v platném znění (dále jen „zákon o Ústavním soudu“) může ústavní stížnost podat fyzická osoba, jestliže tvrdí, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, opatřením nebo jiným zásahem orgánu veřejné moci bylo porušeno její základní právo nebo svoboda zaručená ústavním pořádkem. Katalog základních práv a svobod, které jsou ústavním pořádkem zaručeny, jsou obsaženy v první řadě v Listině základních práv a svobod a Ústavě České republiky, případně v mezinárodních smlouvách a lidských právech a základních svobodách, jež byly v české republice ratifikovány a vyhlášeny.¹⁰¹ Podle ustanovení §75 odst. 1 zákona o Ústavním soudu je ústavní stížnost nepřijatelná, jestliže nebyly vyčerpány všechny procesní prostředky, které zákon stěžovateli poskytuje k ochraně jeho práva. Ustanovení §72 odst. 3 zákona o Ústavním soudu dále stanoví, že ústavní stížnost lze podat ve lhůtě dvou měsíců od doručení rozhodnutí o posledním procesním prostředku, který zákon stěžovateli poskytuje k ochraně jeho práva. Jestliže zákon procesní prostředek k ochraně práva stěžovateli neposkytuje, běží podle ustanovení § 72 odst. 5 zákona o Ústavním soudu lhůta dvou měsíců ode dne, kdy se stěžovatel o zásahu orgánu veřejné moci do svých ústavně zaručených práv nebo svobod dozvěděl, nejpozději však do jednoho roku ode dne, kdy k zásahu došlo.

6.4 Stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva

V případě porušení práv vyplývajících z Evropské úmluvy o ochraně lidských práv (dále jen „Úmluva“) nebo jejích dodatkových protokolů má dotčená osoba právo domáhat se ochrany u Evropského soudu pro lidská práva. Dle článku 35 Úmluvy je

¹⁰¹ Srov. náleží Ústavního soudu ČR ze dne 25. 6. 2002, sp. zn. Pl. ÚS 36/01.

podmínkou podání stížnosti vyčerpání všech vnitrostátních právních prostředků nápravy. V České republice tato podmínka znamená vyčerpání všech řádných a mimořádných prostředků ochrany, včetně podání ústavní stížnosti. Lhůta pro podání stížnosti k Evropskému soudu pro lidská práva je šest měsíců ode dne, kdy bylo přijato konečné vnitrostátní rozhodnutí. Soud odmítne stížnost, která je podána anonymně nebo se jedná o stížnost v podstatě stejnou jako stížnost, která již soudem byla projednána. Jestliže soud ve svém rozsudku dospěje k závěru, že byla porušena Úmluva nebo její dodatkové protokoly, může stěžovateli přiznat nárok na spravedlivé zadostiučinění, tj. finanční kompenzaci majetkové nebo nemajetkové újmy, která mu zásahem do práv zaručených Úmluvou nebo jejími dodatkovými protokoly vznikla.

7. Právo na tělesnou a duševní integritu

Právo na tělesnou a duševní integritu představuje dílčí součást jednotného všeobecného osobnostního práva. Svou povahou je i toto právo subjektivním občanským právem, které působí erga omnes vůči všem ostatním subjektům s rovným postavením (tedy i vůči všem poskytovatelům zdravotních služeb).¹⁰² Toto pojetí práva na tělesnou a duševní integritu vychází z moderně chápaného ústředního vztahu medicínského práva, tj. vztahu mezi lékařem a pacientem. Ten prošel v posledních desetiletích významnou proměnou. Tradiční vztah označovaný jako paternalistický byl postupně nahrazen vztahem partnerským. Primát ochrany života a zdraví byl nahrazen primátem vůle pacienta a jeho důstojnosti. Pacient již dále není pasivním recipientem zdravotní péče, ale s důrazem na jeho vlastní autonomii se stává subjektem poskytování takové péče. Má právo rozhodovat o všem, co se týká jeho zdraví, o zásazích do jeho tělesné či duševní integrity.¹⁰³

Právo na tělesnou a duševní integritu je základním východiskem postavení fyzických osob v mezích právního řádu. Antropocentrické pojetí patrné ve vymezení ochrany osobnosti člověka je zdůrazněno i ve znění (do značné míry spíše proklamativního) ustanovení §91 občanského zákoníku, který deklaruje, že „člověk je nedotknutelný“. Toto ustanovení je třeba chápat jako obecné interpretační pravidlo, které je třeba brát v úvahu při vymezování a hodnocení osobnostních práv člověka, při klasifikaci případných zásahů do těchto práv, jakož i při kategorizaci možných prostředků ochrany. Z hlediska systematiky občanského zákoníku by bývalo pravděpodobně vhodnější

¹⁰² Ochrana osobností podle občanského práva, str. 207.

¹⁰³ Těšínová, J. Žďárek, R. a Polícar, R. *Medicínské právo*. 1.vydání. Praha : C.H.Beck, 2011, str. 5 (dále citováno jako „Medicínské právo“).

zařadit tuto zásadu do první hlavy části první, příp. do rámce obecných ustanovení, která se týkají osobnosti člověka.¹⁰⁴

Na uvedené ustanovení navazuje ustanovení §92 občanského zákoníku, jenž zakotvuje ochranu těla po smrti člověka. Ustanovení §92 stanoví, že naložit s lidskými pozůstatky a s lidskými ostatky způsobem pro zemřelého nedůstojným se zakazuje. Nejsou-li lidské ostatky uloženy na veřejném pohřebišti, má na jejich vydání právo osoba, kterou člověk před svou smrtí určil. V případě, že žádnou osobu člověk před svou smrtí neurčil, budou oprávněnou osobou postupně její manžel, dítě nebo rodič, a není-li jich nebo odmítnou-li tyto osoby ostatky převzít, převezme je její dědic. Toto ustanovení je zařazeno bezprostředně za ustanovení §91 proklamující nedotknutelnost člověka. Lze se domnívat, že zákonodárce zvolil zařazení na toto místo zřejmě proto, že má ustanovení obecnější charakter a nabízí tak obecný základ pro konkrétnější úpravu obsaženou v navazujících ustanoveních. Z hlediska věcného však ustanovení souvisí především s ustanovení §113 až 117 a do jisté míry taky §111 a 112 a bylo by tudíž z pohledu systematiky občanského zákoníku vhodnější zařadit jej spíše před zmíněná ustanovení.¹⁰⁵

7.1 Informovaný souhlas¹⁰⁶

7.1.1 Právní povaha

Ustanovení §93 odst. 1 občanského zákoníku stanoví, že mimo případy stanovené zákonem nesmí nikdo zasáhnout do integrity jiného člověka bez jeho souhlasu

¹⁰⁴ Občanský zákoník: komentář, str. 338-339.

¹⁰⁵ Podrobněji viz kapitola *Ochrana lidského těla po smrti člověka*.

¹⁰⁶ Následující podkapitola byla převzata z diplomové práce *Informovaný souhlas nezletilých osob a osob s omezenou svéprávností* obhájené dne 14.9.2015.

uděleného s vědomím o povaze zásahu a o jeho možných následcích. Občanský zákoník na různých místech používá kromě pojmu zásah také jiné výrazy, např. zákrok (§94, §95), úkon (§2642 odst. 1), v některých ustanoveních vedle sebe stojí i vícero těchto pojmů, např. v ustanovení §100, §101 se hovoří o zasažení do integrity a o zákroku, v ustanovení §110 se vyskytuje spojení zákrok nebo léčebný výkon.¹⁰⁷ Uvedené výrazy je třeba chápat jako rovnocenné, použití různých výrazů se zdá být spíše otázkou jazykově-stylistickou, nikoliv otázkou různého obsahu různých výrazů.¹⁰⁸ Zásah do integrity člověka je nutno chápat široce jako jakékoliv působení na fyzickou nebo duševní integritu člověka. Ačkoliv zásah do integrity člověka nelze zužovat na případy profesionální lékařské péče¹⁰⁹, lze zdravotnické zákroky považovat za typický příklad zásahu do integrity.¹¹⁰ Zákroky v oblasti péče o zdraví mohou být nejen zákroky vedoucí přímo ke zlepšení zdraví pacienta, ale také výkony směřující ke stanovení diagnózy, preventivní úkony (např. očkování) nebo úkony vedoucí ke zmírnění bolesti (paliativní péče).¹¹¹

Dle ustanovení §93 občanského zákoníku je možné do integrity člověka zasahovat pouze pokud k tomuto zásahu člověk udělil souhlas, a to s vědomím o povaze zásahu a o jeho možných následcích, nejedná-li se o případy, kdy je zásah podle všech okolností nutný v zájmu života nebo zdraví dotčeného. Souhlas se zásahem do integrity je tedy zákonem uznaným právním důvodem, na základě kterého je osoba oprávněna zasáhnout do integrity jiné osoby. Vedle možnosti zasáhnout do integrity člověka na základě jeho informovaného souhlasu však vymezuje také situace, kdy bude možné do jeho integrity zasáhnout i v jiných případech stanovených zákonem, bude-li to nutné

¹⁰⁷ Občanský zákoník: komentář, str. 346.

¹⁰⁸ Občanský zákoník: komentář, str. 346.

¹⁰⁹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku, str. 65.

¹¹⁰ Občanský zákoník: komentář, str. 346. Srov. Důvodová zpráva k občanskému zákoníku, str. 65.

¹¹¹ Občanský zákoník: komentář, str. 346.

v zájmu života nebo zdraví dotčeného, např. ve stavu nouze ve smyslu ustanovení §99 občanského zákoníku nebo §38 odst. 3 zákona o zdravotních službách nebo také v případech, kdy je poskytnutí zdravotní péče nutné k léčbě některých nebezpečných nemocí dle zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví (dále jen „zákon o ochraně veřejného zdraví“).¹¹² Obdobně také ustanovení §28 zákona o zdravotních službách stanoví, že pacientovi lze poskytnout zdravotní služby pouze s jeho svobodným a informovaným souhlasem, nestanoví-li tento zákon jinak. Tuto skutečnost potvrzuje i judikatura Ústavního a Nejvyššího soudu ČR. Rozsudek nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 30 Cdo 425/2005 ve svém odůvodnění uvádí: *„Z ústavně zaručeného práva na nedotknutelnost osoby a její osobní svobody vyplývá její právo, aby jakékoliv lékařské výkony v oblasti zdraví člověka byly prováděny jen na základě jejího předchozího svobodného souhlasu (právo na souhlas).“*

Informovaný souhlas z pohledu práva není ničím jiným než právním jednáním, které vyvolává právní následky, které jsou v něm vyjádřeny, jakož i právní následky plynoucí ze zákona,¹¹³ tj. zakládá se jím oprávnění jiné osoby zasáhnout do chráněné osobní sféry člověka. Jako kterékoliv jiné právní jednání také informovaný souhlas vyžaduje ke své platnosti, aby byly splněny základní náležitosti. Občanský zákoník rozlišuje náležitosti, které jsou nezbytné pro vznik právního jednání, a náležitosti, které jsou nezbytné pro platnost právního jednání. Existence právního jednání vyžaduje, aby se jednalo o vůli jednajících osoby, aby šlo o vůli vážnou a dostatečně srozumitelnou a určitou.¹¹⁴ Pro platnost právního jednání se vyžadují náležitosti subjektu (svéprávnost)¹¹⁵, náležitosti projevu (forma)¹¹⁶, náležitosti vůle (absence omylu, svoboda)¹¹⁷ a náležitost předmětu

¹¹² Občanský zákoník: komentář, str. 348.

¹¹³ Ustanovení §545 občanského zákoníku.

¹¹⁴ Ustanovení §551-553 a §555 an. občanského zákoníku.

¹¹⁵ Ustanovení §581 občanského zákoníku.

¹¹⁶ Ustanovení §582 občanského zákoníku.

(dovolenost a možnost)¹¹⁸. Dle ustanovení §34 zákona o zdravotních službách se souhlas s poskytnutím zdravotních služeb pokládá za svobodný, je-li dán bez jakéhokoliv nátlaku, a informovaný, je-li pacientovi před vyslovením souhlasu podána informace podle §31 zákona o zdravotních službách, souhlas se pokládá za informovaný také v případě, že se pacient podání informace vzdal v souladu s ustanovení §32 odst. 1 zákona o zdravotních službách. Nedodržení požadavku informovanosti může vést k relativní neplatnosti dle ustanovení §580 odst. 1 občanského zákoníku.

7.1.2 Náležitost subjektu

Dle ustanovení §30 občanského zákoníku se plně svéprávným člověk stává zletilostí. Zletilost se nabývá dovršením osmnáctého roku věku. Před nabytím zletilosti se plně svéprávnosti nabývá přiznáním svéprávnosti nebo uzavřením manželství. Má se za to, že nezletilý je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilého jeho věku.¹¹⁹ I nezletilý tak může souhlas k zásahu do integrity udělit samostatně. Konkrétní podmínky stanoví §95 občanského zákoníku a §35 zákona o zdravotních službách. V případech, kdy nezletilý není způsobilý udělit souhlas samostatně, činí za něj právní jednání zákonný zástupce. Dle ustanovení §93 odst. 2 zákonný zástupce může udělit souhlas k zásahu do integrity zastoupeného, je-li to k přímému prospěchu osoby, která není schopna dát souhlas. Zákonným zástupcem dítěte jsou rodiče a budou tak zástupný souhlas udělovat oni.

Omezení způsobilosti člověka právně jednat může vedle nedostatku způsobilosti dané věkem vyplývat také z trvalé nebo přechodné duševní poruchy. Duševní poruchou se

¹¹⁷ Ustanovení §583-585 občanského zákoníku.

¹¹⁸ Ustanovení §580 občanského zákoníku.

¹¹⁹ Ustanovení §31 občanského zákoníku.

rozumí nejen psychiatrické onemocnění, ale též stav opilosti, drogové opojení, hypnóza apod., které vylučují u jednající osoby možnost posoudit následky svého jednání, případně jednání ovládnout.¹²⁰ Za zletilého člověka, který nemá jiného zástupce, může souhlas se zásahem do integrity udělit v první řadě člen domácnosti, kterého v souladu s ustanovení §50 občanského zákoníku schválil soud. Druhou možností je, že soud v souladu s ustanovení §55 a násl. občanského zákoníku rozhodne o omezení svéprávnosti člověka v rozsahu, v jakém člověk není pro duševní poruchu, která není jen přechodná, schopen právně jednat. V tomto rozhodnutí soud osobě s omezenou svéprávností jmenuje opatrovníka. Dle ustanovení § 52 odst. 1 občanského zákoníku se zastoupení členem domácnosti vztahuje na obvyklé záležitosti, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného. Zástupce není oprávněn udělit souhlas k zásahu do duševní nebo tělesné integrity člověka s trvalými následky. Obdobně ani opatrovník není oprávněn rozhodovat o zásazích do integrity opatrovance, nejedná-li se o zákroky bez závažných následků. V takovém případě občanský zákoník dle ustanovení §480 vyžaduje souhlas opatrovnické rady. Není-li opatrovnická rada ustanovena, rozhodne o zásahu do integrity opatrovance soud.¹²¹ Tím nejsou dotčeny případy tzv. stavu nouze dle ustanovení §99 občanského zákoníku¹²² a §35 odst. 3 zákona o zdravotních službách.

Ustanovení §98 občanského zákoníku dále upravuje specifický případ, kdy člověk, který nemůže souhlas udělit pro neschopnost projevit vůli, nemá zákonného zástupce. Stanoví, že v takových případech se vyžaduje souhlas přítomného manžela, rodiče nebo jiné osoby blízké. Nejsou-li tyto osoby přítomny, pak se vyžaduje souhlas manžela, není-li manžela, souhlas rodiče nebo osoby blízké, pokud jej lze bez obtíží zjistit

¹²⁰ Občanský zákoník: komentář, str. 349.

¹²¹ Ustanovení § 482 odst. 2 občanského zákoníku.

¹²² Srov. ustanovení §38 zákona o zdravotních službách.

a zastihnout a pokud nehrozí nebezpečí z prodlení. Není-li možné takovým způsobem souhlas získat, může souhlas udělit jiná přítomná osoba, která osvědčí mimořádný zájem o dotčenou osobu. Oproti tomu ustanovení § 34 odst. 7 zákona o zdravotních službách stanoví, že jestliže pacient nemůže s ohledem na svůj zdravotní stav vyslovit souhlas s poskytováním zdravotních služeb, a nejde-li o zdravotní služby, které lze poskytnout bez souhlasu, vyžaduje se souhlas osoby určené pacientem podle § 33 odst. 1 zákona o zdravotních službách. Dle ustanovení §33 odst. 1 tohoto zákona má pacient právo při přijetí do péče určit osoby, které mohou být informovány o jeho zdravotním stavu. Současně může určit, zda tyto osoby mohou nahlížet do zdravotnické dokumentace o něm vedené nebo do jiných zápisů vztahující se k jeho zdravotnímu stavu a zda mohou vyslovit souhlas nebo nesouhlas s poskytnutím zdravotních služeb. Není-li osob určených pacientem nebo není-li taková osoba dosažitelná, vyžaduje se souhlas manžela nebo registrovaného partnera, není-li takové osoby nebo není dosažitelná, vyžaduje se souhlas rodiče, není-li takové osoby nebo není-li dosažitelná, vyžaduje se souhlas jiné osoby blízké způsobilé k právnímu jednání, pokud je známa. Domnívám se, že právní úpravu obsaženou v ustanovení §34 odst. 7 zákona o zdravotních službách lze považovat za speciální ve vztahu k občanskému zákoníku.

Nepochybnou předností právní úpravy obsažené v zákoně o zdravotních službách je dle mého názoru možnost pacienta určit osobu, která bude oprávněna rozhodovat o poskytování zdravotních služeb tomuto pacientovi. Tuto možnost považuji za projev práva na sebeurčení, autonomie pacienta, když je to v první řadě pacient, kdo si volí svého zástupce pro vyslovení (ne)souhlasu. Další předností právní úpravy v zákoně o zdravotních službách je také jasné vymezení pořadí osob, které budou udělovat (ne)souhlas v případech, kdy nebude osoba určená pacientem dle ustanovení §33 odst. 1

zákona o zdravotních službách. Zákon o zdravotních službách říká, že bude rozhodovat nejprve manžel nebo registrovaný partner, pokud nebude tato osoba dosažitelná, bude rozhodovat rodič, a teprve pokud nebude dosažitelný ani rodič, bude rozhodovat jiná osoba blízká. Občanský zákoník říká, že nemá-li pacient zákonného zástupce, vyžaduje se souhlas přítomného manžela, rodiče nebo jiné osoby blízké. V první řadě tak zcela opomíná možnost pacienta zvolit si svého zástupce tak, jak stanoví zákon o zdravotních službách. V druhé řadě neřeší otázku rozporu mezi názory přítomných osob. Není jasné, jak v praxi vyřešit situaci, kdy např. manžel vysloví se zákrokem souhlas, avšak rodič se zákrokem souhlasit nebude, tj. nestanovuje jasné pořadí, ve kterém budou uvedené přítomné osoby vyslovovat (ne)souhlas. Nakonec vedle uvedených osob zmiňuje také jinou přítomnou osobu, která o pacienta osvědčí mimořádný zájem. Zákon dále nestanoví, kdo by měl být osobou, která osvědčí mimořádný zájem. Z ustanovení §98 občanského zákoníku lze dovodit pouze to, že tato osoba není manželem, rodičem ani osobou blízkou. Tuto část ustanovení §98 považuji za problematickou ze dvou důvodů. Za první proto, že neposkytuje návod pro určení osoby osvědčující mimořádný zájem, protože zákon nikde nedefinuje, co pod pojmem mimořádný zájem chápat. Tím klade nepřiměřené nároky na osobu, která má zákrok provádět, neboť to bude právě tato osoba, která bude posuzovat, zda přítomná osoba je nebo není schopna mimořádný zájem osvědčit. Druhý problém dle mého názoru spočívá v samotné možnosti, aby souhlas taková osoba udělila. Možnost udělit zástupný souhlas totiž vyplývá z práva pacienta na ochranu jeho integrity, tzn. z povinnosti provádět zdravotní zákrok výhradně na základě souhlasu pacienta, a není-li pacient schopen souhlas udělit, pak na základě souhlasu zástupného. Domnívám se, že okruh osob, které mohou za pacienta neschopného udělit souhlas, je i bez osoby osvědčující mimořádný zájem velice široký a není mi zcela jasný důvod, proč zákonodárce přidává ještě další osobu, aniž by jasně

vymezil, kdo takovou osobou může být. Vycházím-li z interpretačních pravidel, která jsem zmínila v podkapitole *Zákonná úprava*, pak lze říci, že ustanovení §34 odst. 7 zákona o zdravotních službách musí mít před ustanovení §98 občanského zákoníku přednost. Zákon o zdravotních službách je zákonem speciálním ve vztahu k občanskému zákoníku a v tomto případě navíc poskytuje vyšší míru ochrany pacienta než občanský zákoník. Užití problematického ustanovení §98 občanského zákoníku se tak ve vztahu k poskytování zdravotních služeb podle zákona o zdravotních službách vyhneme, na druhou stranu pak není zcela jasné, proč občanský zákoník paralelní úpravu vůbec obsahuje a proč zákonodárce osobu osvědčující mimořádný zájem do výčtu osob oprávněných udělit (ne)souhlas zahrnul.

Specifickým případem jsou situace dle ustanovení §100 a §101 občanského zákoníku, které stanoví, za jakých okolností je třeba k zásahu do integrity nezletilého člověka nebo člověka neschopného úsudku přivolení soudu.¹²³

7.1.3 Poučení – *informovaný souhlas*

Zásada nedotknutelnosti člověka zakotvená v ustanovení §91 občanského zákoníku znamená nejen to, že jakýkoliv zákrok je možné provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla souhlas, ale klade požadavek i na kvalitu tohoto souhlasu, tj. že souhlas bude informovaný. Osoba, která souhlas uděluje, musí být předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i o jeho důsledcích a rizicích.¹²⁴ Právo rozhodovat o zásazích do integrity s plnou znalostí rozhodných skutečností týkajících se zásahu je nezbytnou podmínkou tohoto zásahu a je v souladu s právem na sebeurčení

¹²³ Podrobněji viz *Informovaný souhlas nezletilých osob a Informovaný souhlas osob s omezenou svéprávností*.

¹²⁴ Článek 5 úmluvy o lidských právech a biomedicině.

a na ochranu nedotknutelnosti člověka.¹²⁵ Ustanovení §31 zákona o zdravotních službách stanoví, že poskytovatel zdravotních služeb je povinen srozumitelným způsobem v dostatečném rozsahu informovat pacienta o zdravotním stavu a navrhovaném léčebném postupu a všech jeho změnách a umožnit pacientovi klást doplňující otázky. Obdobně tuto povinnost formuluje také ustanovení §94 odst. 1 občanského zákoníku.

Požadavek na znalost rozhodných skutečností o zákroku, který má být proveden, jakožto základní podmínka přípustnosti takového zákroku je nezbytným požadavkem nejen u osob plně svéprávných. I u osob nezletilých nebo osob s omezenou svéprávností je nutno na poskytnutí poučení bezvýhradně trvat.¹²⁶ Ve vztahu k nezletilým osobám a osobám s omezenou svéprávností je povinnost poskytovat poučení zakotveno v ustanovení §94 odst. 2 občanského zákoníku, který stanoví, že v případech, kdy za osobu uděluje souhlas její zákonný zástupce, podá se vysvětlení také tomu, na kom má být zákrok proveden, pokud je schopen úsudku, a to způsobem, který je přiměřený schopnosti dotčené osoby poučení pochopit. Otázku poskytnutí poučení při poskytování zdravotních služeb řeší také ustanovení §2638 až §2641 občanského zákoníku, v dílu 9 Péče o zdraví. Zde občanský zákoník stanoví, že poskytovatel je povinen srozumitelně ošetřovanému vysvětlit zamýšlené vyšetření a navrhovanou péči o zdraví. Informace o zdravotním stavu a dalším léčebném postupu podá poskytovatel ošetřovanému také po provedení příslušného vyšetření. V případech, kdy ošetřovaný není plně svéprávný, ale je přesto schopen úsudku, má poskytovatel povinnost podat poučení i takové osobě, a to přiměřeným způsobem tak, aby tato osoba byla schopna poučení pochopit. Poučení se zároveň podá také zákonnému zástupci. Občanský zákoník dále osvětluje, kdy je

¹²⁵ Občanský zákoník: komentář, str. 364.

¹²⁶ Občanský zákoník: komentář, str. 368.

poučení podáno řádně¹²⁷, kdy je poskytovatel oprávněn poučení podat až po provedení zákroku¹²⁸ a také případy, kdy ošetřovaný má právo poskytnutí poučení odmítnout.¹²⁹ Obdobným ustanovením je již zmíněné ustanovení §31 zákona o zdravotních službách. Dle ustanovení § 31 odst. 5 zákona o zdravotních službách, jde-li o nezletilého pacienta nebo pacienta s omezenou svéprávností, má právo na informace a právo na doplňující otázky zákonný zástupce pacienta nebo opatrovník. Pacient má toto právo, je-li k takovému úkonu přiměřeně rozumově a volně vyspělý.

Ačkoliv se v ustanovení občanského zákoníku hovoří o podání poučení zákonnému zástupci dotčené osoby, je nutné tuto povinnost vztáhnout nejen na zákonného zástupce, ale i na další osoby, které v konkrétním případě budou oprávněny za dotčenou osobu udělovat souhlas. U pacientů s omezenou svéprávností to bude v první řadě opatrovník, poručník, případně soudem schválený člen domácnosti. Poskytnutí informací se týká také osob, které si pacient zvolí při přijetí do péče dle ustanovení § 33 odst. 1 zákona o zdravotních službách, aby jim byly poskytovány informace a současně byly oprávněny v situacích, kdy pacient nemůže s ohledem na svůj zdravotní stav vyslovit souhlas s poskytováním zdravotních služeb, a nejde-li o služby, které lze poskytnout bez souhlasu, vyslovit souhlas za pacienta. I těmto osobám musí být před udělením souhlasu za pacienta poskytnuto řádné poučení. V opačném případě by podle mého názoru bylo omezeno právo pacienta na sebeurčení a na ochranu jeho osobnostních práv, neboť když nemůže být poučení poskytnuto pacientovi, je to právě osoba zvolená pacientem, která za pacienta rozhoduje. Je jeho zástupcem, ačkoliv ne zákonným zástupcem, tak jak stanoví ustanovení § 94 odst. 2 občanského zákoníku nebo §31 odst. 5 zákona o zdravotních službách. S odkazem na ustanovení §2 odst. 2 občanského zákoníku

¹²⁷ Ustanovení §2639 občanského zákoníku.

¹²⁸ Ustanovení §2640 občanského zákoníku.

¹²⁹ Ustanovení §2641 občanského zákoníku.

nemyslím, že by záměrem zákonodárce bylo stanovení poučovací povinnosti poskytovatele zdravotních služeb pouze ve vztahu k zákonnému zástupci, neboť taková právní úprava by dle mého názoru nejenže nedávala smysl, ale byla by v rozporu s nejzákladnějšími principy obsaženými v občanském zákoníku.

Jak bylo uvedeno, ustanovení §94 odst. 2 občanského zákoníku stanoví požadavek poskytnout poučení nejen zákonnému zástupci dotčené osoby, ale také dotčené osobě samotné, je-li tato osoba schopna úsudku. Poučení musí být podáno způsobem, který je přiměřený schopnosti dotčené osoby poučení pochopit. Ustanovení §31 odst. 5 zákona o zdravotních službách stanoví, že nezletilému pacientovi nebo pacientovi s omezenou svéprávností se poučení poskytne, pokud je k takovému úkonu přiměřeně rozumově a volně vyspělý. Obě ustanovení tedy stanoví, že i nezletilému nebo osobě s omezenou svéprávností se podává poučení, dle slov občanského zákoníku, pokud je schopna úsudku, dle slov zákona o zdravotních službách, pokud je přiměřeně rozumově a volně vyspělá k takovému úkonu. Ustanovení zákona o zdravotních službách bude mít v tomto případě přednost, neboť občanský zákoník ustanovení obsažené v zákoně o zdravotních službách nijak nerozšiřuje a dle obecné zásady subsidiarity bude zákon o zdravotních službách zákonem speciálním ve vztahu k občanskému zákoníku.

Je třeba upozornit, že ačkoliv ustanovení zákona o zdravotních službách má v tomto případě přednost před ustanovením občanského zákoníku, požadavek poskytovat poučení způsobem přiměřeným schopnosti pacienta poučení pochopit je třeba zachovat. Domnívám se, že tento požadavek nevyplývá z ustanovení §31 odst. 5 zákona o zdravotních službách, ač by se tak na první pohled mohlo zdát, když je v obou ustanoveních užito výrazu přiměřený/přiměřeně. Ustanovení §31 odst. 5 zákona

o zdravotních službách stanoví, že poučení se nezletilému nebo osobě s omezenou svéprávností poskytuje, je-li to přiměřené rozumové a volní vyspělosti této osoby. Nehovoří však o způsobu sdělení poučení. Požadavek přiměřenosti vyplývá spíše z formulace ustanovení § 31 odst. 1 zákona o zdravotních službách, který říká, že poučení musí být podáno srozumitelným způsobem. Aby bylo poučení srozumitelné, musí být podáno způsobem, který je přiměřený schopnosti pacienta informaci pochopit.¹³⁰

Doplňkem k ustanovení §94 odst. 1 občanského zákoníku a ustanovení §35 odst. 1 zákona o zdravotních službách je ustanovení §103 občanského zákoníku, které stanoví, že bylo-li zasazeno do integrity člověka, který byl ve stavu, kdy nemohl posoudit, co se s ním děje, a nedal-li sám k zákroku souhlas, musí mu být, jakmile to jeho stav dovolí, vysvětleno způsobem, kterému bude schopen porozumět, jaký zákrok byl na něm proveden, a musí být poučen o jeho možných následcích i o riziku neprovedení zákroku. Vždy, kdy je to alespoň trochu možné, je třeba pacienta informovat v souladu s ustanovení §35 odst. 1 zákona o zdravotních službách. Toto ustanovení má primární důležitost. Pouze v případech, kdy pacienta není možné informovat, protože je např. v bezvědomí, bude namíste postupovat dle ustanovení §103 občanského zákoníku.

7.1.4 Náležitost projevu (forma)

Náležitost projevu je, jak již bylo zmíněno, základní náležitostí platného právního jednání. Pro souhlas pacienta nebo jeho zákonného zástupce, příp. dalších osob oprávněných udělit souhlas se zásahem do integrity člověka, platí stejně jako pro jakékoliv jiné právní jednání ustanovení §559 občanského zákoníku, které stanoví, že

¹³⁰ Občanský zákoník: komentář, str. 365.

právní jednání může mít jakoukoliv formu, není-li zákonem stanoveno nebo dohodnuto něco jiného. Právní jednání může mít dle ustanovení §546 občanského zákoníku formu písemnou nebo ústní, může být učiněno i konkludentně, nevzbuzuje-li takové právní jednání pochybnost o tom, co chtěl jednající projevit. V souvislosti se zásahem do integrity člověka zákon v některých případech stanoví povinnou písemnou formu s cílem posílit ochranu osobnostních práv člověka.¹³¹ Není-li písemná forma dodržena, bude právní jednání neplatné dle ustanovení §582 občanského zákoníku. Výjimkou budou situace dle ustanovení §99 občanského zákoníku, které stanoví, že je-li život člověka v náhlém a patrném nebezpečí a nelze-li souhlas ve stavu nouze získat ani v jiné než stanovené formě, lze okamžitě zakročit, pokud je to ve prospěch zdraví dotčené osoby. V těchto případech nedodržení zákonem požadované formy právního jednání (souhlasu) neplatnost nepůsobí.¹³² Povinnost písemné formy souhlasu požaduje kromě občanského zákoníku v ustanovení §96 občanského zákoníku také zákon o zdravotních službách, zákon o specifických zdravotních službách, transplantční zákon či zákon o umělém přerušení těhotenství.

Dle ustanovení §96 občanského zákoníku souhlas k zásahu do integrity člověka vyžaduje písemnou formu, má-li být oddělena část těla, která se již neobnoví, a dále v případech lékařského pokusu na člověku nebo zákroku, který zdravotní stav člověka nevyžaduje.¹³³ Ustanovení §34 odst. 2 zákona o zdravotních službách stanoví, že písemná forma souhlasu se vyžaduje, pokud tak stanoví jiný právní předpis nebo pokud tak s ohledem na charakter poskytovaných zdravotních služeb určí poskytovatel. Souhlas s hospitalizací musí být vždy v písemné formě. V poznámce k ustanovení §34 odst. 2 zákona o zdravotních službách se uvádí, že jiným právním předpisem

¹³¹ Občanský zákoník: komentář, str. 373.

¹³² Občanský zákoník: komentář, str. 388.

¹³³ Ustanovení §96 občanského zákoníku.

vyžadujícím písemnou formu souhlasu může být například transplantační zákon nebo zákon o specifických zdravotních službách. Transplantační zákon povinnou písemnou formu souhlasu stanoví v ustanovení §7 odst. 4 a §17 odst. 3. Zákon o specifických zdravotních službách obsahuje požadavek písemného souhlasu vždy u jednotlivých specifických zdravotních služeb, při umělém oplodnění dle ustanovení §6 odst. 1 a §8 odst. 2, při sterilizaci dle ustanovení §13 odst. 1 a 2, §14 a §15 odst. 2, při kastraci dle ustanovení §17 odst. 3 a 4 a §19, při změně pohlaví dle ustanovení §21 odst. 3 a 4 a §23, při provádění psychochirurgických výkonů podle ustanovení §24 odst. 2, 3 a 4 a §26, pro genetická vyšetření podle ustanovení §28 odst. 4, při odběru krve podle ustanovení §31 odst. 2 a 3 nebo při ověřování metod dosud nezavedených v klinické praxi podle ustanovení §33 odst. 4 a 5. Jiným právním předpisem je v této souvislosti též zákon o umělém přerušení těhotenství. Nakonec je tímto jiným právním předpisem také sám občanský zákoník, který se v tomto konkrétním případě stává předpisem zvláštním ve vztahu k zákonu o zdravotních službách.

7.1.5 Odvolání souhlasu a forma odvolání

Ustanovení §97 občanského zákoníku dále stanoví, že udělený souhlas může být odvolán v jakékoliv formě, i když se pro udělení souhlasu vyžaduje písemná forma. Z tohoto ustanovení lze v první řadě dovodit právo pacienta, případně jeho zákonného zástupce nebo jiné osoby jednající za pacienta, odvolat udělený souhlas. Je logické, že zakotvuje-li zákon ochranu nedotknutelnosti člověka před neoprávněným zásahem do jeho integrity, musí vedle práva pacienta souhlas udělit zakotvovat také právo pacienta souhlas odvolat.¹³⁴ Zákon v tomto ohledu provádí ustanovení Listiny základních práv a

¹³⁴ Informovaný souhlas: teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví, str. 42-43.

svobod o ochraně nedotknutelnosti osoby a jejího soukromí.¹³⁵ Toto právo má absolutní přednost i před případnými ujednáními smluvního charakteru.¹³⁶ Jak stanoví ustanovení §1 odst. 3 občanského zákoníku, osoby si mohou ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona, nezakazuje-li to zákon výslovně. Zakázána jsou však ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti. Možnost odvolání souhlasu v souladu s tímto ustanovením tak nemůže být vyloučeno. Z logiky věci vyplývá, že pacient má právo udělený souhlas k zásahu do své integrity odvolat do doby, než byl zásah proveden. Je-li to z praktického hlediska možné, může jej odvolat i v průběhu poskytování zdravotních služeb, poskytovatel bude povinen poskytování okamžitě ukončit. Výjimku stanoví zákon o zdravotních službách v ustanovení § 34 odst. 4, který říká, že pacient může svůj souhlas odvolat, odvolání však není účinné, pokud již bylo započato provádění zdravotního výkonu, jehož přerušeni může způsobit vážné poškození zdraví nebo ohrožení života pacienta. V takových případech bude poskytovatel zdravotních službách naopak povinen v poskytování zdravotních služeb pokračovat.

Co do formy odvolání souhlasu ustanovení § 97 odst. 1 občanského zákoníku stanoví, že udělený souhlas může být odvolán v jakékoliv formě, i když se pro udělení souhlasu vyžaduje písemná forma. Toto ustanovení tak představuje speciální normu ve vztahu k obecnému ustanovení §564 občanského zákoníku, které stanoví, že vyžaduje-li zákon pro právní jednání určitou formu, lze obsah právního jednání změnit projevem vůle v téže nebo přísnější formě. Zákodárce na tomto místě zvolil uvedené řešení pravděpodobně ve snaze zdůraznit důležitost vůle člověka, do jehož integrity má být zasaženo. Zákon o zdravotních službách tuto otázku dále rozpracovává v ustanovení

¹³⁵ Občanský zákoník: komentář, str. 377.

¹³⁶ Srov. Občanský zákoník: komentář, str. 378. Dále viz Beran, K. Kdy je norma kogentní a kdy dispozitivní? *PrRo*, 2009, č. 19, s. 658, Melzer, F. Dispozitivní a kogentní normy v novém občanském zákoníku. *PrRo*, 2013, č. 7, str. 253.

§34 odst. 5 a 6, kde stanoví, že písemný souhlas, písemné odvolání souhlasu, popřípadě záznam o odvolání souhlasu bez písemného vyjádření, písemné prohlášení o nesouhlasu s poskytnutím zdravotních služeb, popřípadě záznam o tomto nesouhlasu, pokud pacient odmítá učinit písemné prohlášení, je součástí zdravotnické dokumentace. Záznam ve zdravotnické dokumentaci podepisuje pacient a zdravotnický pracovník. Pokud pacient odmítá záznam podepsat, zapíše se tato skutečnost do zdravotnické dokumentace a podepíše ji zdravotnický pracovník a svědek. V situacích, kdy zdravotní stav pacienta nedovoluje vyjádření souhlasu, odvolání souhlasu nebo vyjádření nesouhlasu požadovaným způsobem, zdravotnický pracovník je povinen zaznamenat nepochybný projev vůle pacienta do zdravotnické dokumentace, uvede způsob, jakým pacient svou vůli projevil, a zdravotní důvody, které pacientovi brání v projevu vůle v požadované formě. Záznam podepíše zdravotnický pracovník a svědek. Lze tedy říci, že i zákon o zdravotních službách upravuje možnost odvolání souhlasu zcela v souladu se základním principem autonomie pacienta, s důrazem na ochranu jeho nedotknutelnosti, když zakotvuje povinnost poskytovatele zdravotních služeb postupovat v souladu s přáním pacienta, ačkoliv ten není schopen projevit svou vůli požadovaným způsobem.

7.1.6 Domněnka udělení souhlasu a domněnka neodvolání souhlasu

Novinkou, kterou přináší občanský zákoník, je ustanovení § 97 odst. 2 tohoto zákona, které stanoví, že *„nevyžaduje-li se pro souhlas písemná forma, má se za to, že byl udělen. Při nejistotě, zda byl souhlas odvolán v jiné než písemné formě, se má za to, že k odvolání nedošlo“*. Toto ustanovení tak zakotvuje domněnku udělení souhlasu a domněnku neodvolání souhlasu. Z mého pohledu se zejména ve vztahu k první domněnce jedná nejen o ustanovení poměrně kuriózní, ale i ustanovení vcelku

problematické.¹³⁷ První z uvedených domněnek totiž dle mého názoru znamená, že se předpokládá, že každý člověk souhlasí s jakýmkoliv zásahem do své integrity s výjimkou případů, kdy zákon požaduje, aby byl souhlas k zásahu udělen v písemné formě.¹³⁸ To znamená, že se souhlas předpokládá ve většině případů, neboť požadavek písemnosti souhlasu se týká poměrně malého množství případů (např. již uvedené specifické služby obsažené v zákoně o specifických zdravotních službách, příp. v transplantačním zákoně). V případě sporu pak osoba, která souhlas neudělila, ačkoliv se předpokládá, že jej udělila, bude povinna domněnku vyvracet, tj. bude muset prokázat, že souhlas neudělila. Dotčená osoba se tak ocitá ve velmi nevýhodné pozici.

Obecně se má za to, že poskytovatelé zdravotních služeb jsou ve valné většině případů ve výhodnějším postavení. V případě sporu o neudělení souhlasu bude poskytovatel, který obecně má silnější postavení, zvýhodněn ještě v tom smyslu, že dotčená osoba bude muset prokázat skutečnost negativní, tedy že souhlas udělen nebyl, což z povahy věci je vždy náročnější a problematictější. Vedle toho se domnívám, že toto ustanovení výrazně oslabuje důraz na povinnost poskytovatele zdravotních služeb poskytovat řádné poučení před provedením zákroku, neboť pokud se předpokládá, že souhlas je udělen, pak poskytovatel může mít tendenci rezignovat na poskytování poučení zcela nebo poskytovat poučení v omezené míře, čímž bude opět oslabeno právo pacienta na ochranu jeho nedotknutelnosti. Druhou domněnku, tj. domněnku neodvolání souhlasu, za tak problematickou nepovažuji. Je jistě vhodné doporučit, aby odvolání souhlasu bylo vždy, když je to možné, sepsáno písemně. V případech, kdy pacient není schopen ze zdravotních důvodů odvolat souhlas v písemné formě, je povinen o tom poskytovatel (zdravotnický pracovník a svědek) učinit záznam do zdravotnické dokumentace.

¹³⁷ Dokazování v medicínskoprávních sporech, str. 110-111.

¹³⁸ Srov. Doležal, A. Informovaný souhlas jako vyjádření autonomie vůle nebo reflexe paternalistického vztahu? *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Vol 1, No 1 (2011), str. 11-13.

V případě sporu to pak bude samozřejmě pacient, kdo bude prokazovat, že souhlas odvolal. V tomto případě však bude prokazovat pozitivní skutečnosti, navíc s možností využití písemného záznamu v jeho zdravotnické dokumentaci.

7.2 Informovaný souhlas nezletilých osob¹³⁹

7.2.1 Nezletilý způsobilý udělit souhlas samostatně

V oblasti poskytování zdravotních služeb platí, že v některých případech bude nezletilý způsobilý k udělení souhlasu se zásahem do jeho integrity sám. Tím se respektuje jednak článek 12 Úmluvy o právech dítěte, který stanoví, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Obdobně také Úmluva o lidských právech a biomedicíně v článku 6 odst. 2 stanoví, že názor nezletilé osoby musí být vždy zohledněn jako faktor, jehož závaznost narůstá úměrně s věkem a stupněm vyzpělosti.

Zvláštním ustanovením ve vztahu k ustanovení §31 občanského zákoníku je §95 občanského zákoníku, který stanoví:

„Nezletilý, který není plně svéprávný, může v obvyklých záležitostech udělit souhlas k zákroku na svém těle také sám, je-li to přiměřené rozumové a volní vyzpělosti nezletilých jeho věku a jedná-li se o zákrok nezanechávající trvalé nebo závažné následky.“

¹³⁹ Následující podkapitola byla zčásti převzata z diplomové práce *Informovaný souhlas nezletilých osob a osob s omezenou svéprávností* obhájené dne 14.9.2015.

Ustanovení §95 občanského zákoníku tak k obecnému ustanovení týkajícímu se způsobilosti nezletilých přidává dva důležité korektivy, když říká, že nezletilý může být způsobilý k udělení souhlasu se zásahem do své integrity, je-li s ohledem na svůj věk rozumově a volně vyspělý, avšak musí se jednat o obvyklé záležitosti a zákrok, který nezanechává trvalé nebo závažné následky.

Vedle uvedeného ustanovení je poskytování zdravotních služeb nezletilému pacientovi upraveno také zákonem o zdravotních službách, zejména ustanovení §35 tohoto zákona, které stanoví:

„Při poskytování zdravotních služeb nezletilému pacientovi je třeba zjistit jeho názor na poskytnutí zamýšlených zdravotních služeb, jestliže je to přiměřené rozumové a volní vyspělosti jeho věku. Tento názor musí být zohledněn jako faktor, jehož závažnost narůstá úměrně s věkem a stupněm rozumové a volní vyspělosti nezletilého pacienta. Pro vyslovení souhlasu s poskytnutím zdravotních služeb nezletilému pacientovi se použijí právní předpisy upravující svéprávnost fyzických osob s tím, že nezletilému pacientovi lze zamýšlené zdravotní služby poskytnout na základě jeho souhlasu, jestliže je provedení takového úkonu přiměřené jeho rozumové a volní vyspělosti odpovídající jeho věku. Tím není dotčena možnost poskytování zdravotních služeb bez souhlasu.“

Zákon o zdravotních službách výslovně stanoví, že pro vyslovení souhlasu s poskytnutím zdravotních služeb nezletilému se použijí právní předpisy upravující svéprávnost fyzických osob. Tímto zákon o zdravotních službách explicitně odkazuje na právní úpravu obsaženou v občanském zákoníku a občanský zákoník se tak stává předpisem speciálním. Ustanovení §95 občanského zákoníku bude právní úpravou

speciální ve vztahu k ustanovení §35 zákona o zdravotních službách také proto, že podrobněji vymezuje okolnosti, kdy nezletilý může souhlas k zásahu do integrity udělit samostatně. Poskytovatel zdravotních služeb bude tudíž povinen zjišťovat nejen rozumovou a volní vyspělost nezletilého, ale také zda se v konkrétním případě jedná o obvyklou záležitost a zda jde o zákrok, který nezanechává trvalé nebo závažné následky.

Obvyklou záležitostí je třeba chápat záležitosti běžné, se kterými se ve společnosti setkáváme pravidelně a které nepředstavují nic mimořádného.¹⁴⁰ Podmínka zákroku, který nezanechává trvalé nebo závažné následky je z mého pohledu poměrně problematická v tom smyslu, že trvalé následky může mít v podstatě jakýkoliv lékařský zákrok. V důsledku pak bude poskytovatel zdravotních služeb povinen požadovat souhlas zákonného zástupce ke všem lékařským zákrokům zanechávajícím buď jen miniaturní jizvu nebo jinou zanedbatelnou, avšak trvalou stopu.¹⁴¹ Domnívám se, že tím dochází k významnému omezení možnosti nezletilých pacientů rozhodovat o zásahu do integrity samostatně, a to zcela bez ohledu na věk. Ani pacient ve věku 17 let nebude způsobilý rozhodovat samostatně, ačkoliv se bude jednat o zákrok banální, avšak s trvalým následkem v podobě jizvy. Je patrné, že se zde zákonodárce snaží zdůraznit zásadu ochrany nezletilých pacientů, dostává se však podle mého názoru tak daleko, že by uvedené ustanovení mohlo být považováno za ustanovení odporující uvedeným mezinárodním dokumentům. Namísto současné formulace ustanovení §95 občanského zákoníku by bylo vhodné upravit jej tak, že by závažné nebo trvalé následky byly nahrazeny buď pouze závažnými následky nebo závažnými a trvalými následky. Navíc je třeba si uvědomit, že zákon hovoří o zákroku *zanechávajícím* trvalé nebo závažné

¹⁴⁰ Občanský zákoník: komentář, str. 372.

¹⁴¹ Občanský zákoník: komentář, str. 371.

následky, tj. o zákrocích, které i při správném provedení zanechávají tyto následky, nikoliv o zákrocích, které tyto následky zanechají při provedení nesprávném. Otázkou zůstává, jak vysoká pravděpodobnost vzniku těchto následků musí existovat. Faktem totiž je, že i sebezbytnější zákrok v oblasti zdravotní péče s sebou nese určitá rizika, což by opět znamenalo, že naprosto jakýkoliv zákrok by bylo nutné provádět pouze se souhlasem zákonného zástupce.

Kromě uvedeného ustanovení §95 občanského zákoníku je třeba pamatovat na ustanovení §100 a §101 občanského zákoníku. Dle ustanovení §100 občanského zákoníku:

„(1) Má-li být zasaženo do integrity nezletilého, který dovršil čtrnáct let, nenabyl plné svéprávnosti a který zákroku vážně odporuje, třebaže zákonný zástupce se zákrokem souhlasí, nelze zákrok provést bez souhlasu soudu. To platí i v případě provedení zákroku na zletilé osobě, která není plně svéprávná.

(2) Nesouhlasí-li zákonný zástupce se zásahem do integrity osoby uvedené v odstavci 1, ač si jej tato osoba přeje, lze zákrok provést na její návrh nebo na návrh osoby jí blízké jen se souhlasem soudu.“

Občanský zákoník v tomto ustanovení vymezuje objektivní hranici 14 let jako hranici, kdy se nezletilý stává schopným projevit vůle se všemi právními následky. Bude-li názor nezletilého a jeho zákonného zástupce v rozporu, bude u nezletilých starších 14 let v souladu s tímto ustanovením rozhodovat o poskytnutí zdravotních služeb soud.

Na tomto místě je třeba nejprve vyřešit vztah jednotlivých ustanovení občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách. Jak jsem již uvedla, ustanovení §35 odst. 1 zákona o zdravotních službách explicitně odkazuje na úpravu obsaženou v občanském zákoníku. Ten navíc v ustanovení §95 občanského zákoníku obsahuje podrobnější úpravu ve srovnání se zákonem o zdravotních službách, a bude tak ustanovením speciálním ve vztahu k ustanovení §35 odst. 1 zákona o zdravotních službách. Dle ustanovení §95 občanského zákoníku může nezletilý vyslovit souhlas k zásahu do integrity samostatně, je-li takové právní jednání přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jeho věku, pokud se navíc jedná o obvyklou záležitost a zákrok nezanechávající trvalé nebo závažné následky. Ustanovení §100 občanského zákoníku zjevně dále modifikuje ustanovení §93 odst. 2 a §95 tohoto zákona, obsahuje navíc věcné řešení konfliktu mezi nezletilým a jeho zákonným zástupcem, které v zákoně o zdravotních službách zcela absentuje, a bude tudíž ustanovením speciálním ve vztahu k ustanovení obsaženému v zákoně o zdravotních službách.

Ustanovení §100 občanského zákoníku považují za nekoncepční a z pohledu praxe také poměrně problematické. Ustanovení §95 občanského zákoníku na jednu stranu stanoví, že je možné poskytovat zdravotní služby nezletilému pacientovi na základě jeho samostatného souhlasu (ačkoliv, jak jsem uvedla, samo o sobě je toto ustanovení problematické, když možnost udělení souhlasu nezletilým zužuje na naprosté minimum zákroků), na druhou stranu v ustanovení §100 občanského zákoníku říká, že v případě rozporu mezi názorem nezletilého staršího 14 let a jeho zákonného zástupce musí rozhodovat o provedení zákroku soud. Domnívám se, že toto ustanovení v důsledku stanoví povinnost poskytovatelům zdravotních služeb zjišťovat v každém jednotlivém případě poskytování zdravotních služeb nezletilému staršímu 14 let, zda s takovým

zákrokem souhlasí zákonný zástupce nebo nikoliv. To ve výsledku znamená, že právo rozhodovat samostatně nemá nezletilý v podstatě nikdy. V každém případě musí být zjišťován názor zákonného zástupce. Pokud ten souhlasí s názorem nezletilého, pak nezletilý uděluje souhlas „samostatně“. V opačném případě bude rozhodovat soud. Typickým příkladem může být situace, kdy dívka starší 16 let bude požadovat předepsání antikoncepce. Lze předpokládat, že v tomto věku bude dostatečně rozumově a volně vyspělá k takovému jednání. Bude lékař povinen zjišťovat názor rodiče, zda s předepsání antikoncepce souhlasí? Zákon o zdravotních službách v ustanovení §35 odst. 2 sice stanovuje možnost poskytovatele zdravotních služeb informovat zákonného zástupce o zdravotních službách poskytnutých nezletilému nebo o jeho zdravotním stavu, nevyžaduje ovšem, aby poskytovatel zdravotních služeb vyžadoval stanovisko zákonného zástupce k poskytnutí těchto zdravotních služeb, když po zvážení rozumové a volní vyspělosti poskytovatel zdravotních služeb nezletilého považuje za způsobilého vyslovit souhlas samostatně.

Důvodová zpráva k tomuto ustanovení říká, že *„se navrhuje, aby nezletilý starší čtrnácti let mohl v nezávažných případech rozhodovat samostatně. Zejména se však navrhuje brát jako respektabilní vůli nezletilého člověka, který dovršil čtrnáct let, pokud se jeho vůle ze závažných důvodů střetne s vůlí zákonného zástupce“*. Z důvodové zprávy je zřejmé, že zákonodárce k právní úpravě přistupuje s naprosto jiným záměrem, než který dle mého názoru z právní úpravy vyplývá. Domnívám se, že zákonodárce vychází z představy, že zásah do integrity nezletilého může být proveden v první řadě na základě souhlasu zákonného zástupce. Pouze ve výjimečných případech bude nezletilý schopný udělit souhlas samostatně a zdůrazňuje, že u nezletilých starších 14 let se má respektovat jejich vůle v případě (a pouze v případě) rozporu s vůlí zákonného

zástupce. Ačkoliv snad bylo cílem zákonodárce poskytnout nezletilým vyšší míru ochrany, dochází při tom k významnému omezení autonomie nezletilých. V praxi se tento problém bude samozřejmě dotýkat zejména nezletilých ve věku 16 a 17 let.

Na komentované ustanovení navazuje ustanovení §101 občanského zákoníku, které stanoví, že:

„Má-li být zasaženo do integrity člověka neschopného úsudku způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví, lze zákrok provést jen s přivolením soudu. Tím není dotčeno ustanovení §99.“

S ohledem na interpretační zásady (dle §2 odst. 2 občanského zákoníku) lze schopností úsudku rozumět schopnost dotčeného člověka racionálně uvažovat. Je třeba uvést, že schopnost úsudku je poměrně vágním kritériem, které zákonodárce navíc používá na různých místech v různých kontextech.¹⁴² Je zřejmé, že neschopnost úsudku bude dána u osoby v bezvědomí, u osoby s těžkou duševní chorobou nebo dítěte velmi nízkého věku, kdy schopnost logického uvažování nelze předpokládat. Nutnost ingerence soudu je vázána vedle neschopnosti úsudku také na splnění podmínky zásahu do integrity dotčeného člověka způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví. Zákon dále nestanoví, co pod uvedenými zásahy či způsoby zásahu chápat. V důsledku bude opět záležet na interpretaci soudů s ohledem na konkrétní podmínky. Poskytovatelé zdravotních služeb jsou však postaveni do situace, kdy není jasné, v kterých případech bude ingerence soudu vyžadována a ve kterých ne, a s obavou ze vzniku odpovědnosti

¹⁴² Viz např. §109 odst. 1, 483 odst. 2 písm. f) občanského zákoníku.

za provedení zákroku bez přivolení soudu budou mít tendenci žádat o stanovisko soudu i v případech, které míry trvalosti, neodvratitelnosti, závažnosti atd. dosahovat nebudou.

7.2.2 Za nezletilého rozhodují zákonní zástupci

V předešlé části práce jsem se zabývala případy, kdy je nezletilý způsobilý udělit souhlas k zásahu do své integrity samostatně. Ve všech ostatních případech, kdy způsobilý není, rozhoduje za nezletilého jeho zákonný zástupce. Občanský zákoník vychází z koncepce, podle které rozlišuje zákonné zastoupení vznikající přímo ze zákona a zastoupení vzniklé na základě rozhodnutí soudu.¹⁴³ Zákonnými zástupci v pravém slova smyslu jsou rodiče dítěte. Vedle nich však mohou nastat případy, kdy za nezletilého bude rozhodovat např. poručník¹⁴⁴ nebo opatrovník dítěte¹⁴⁵, příp. osoba, jíž bylo dítě svěřeno do péče¹⁴⁶ nebo pěstoun¹⁴⁷ (v některých záležitostech bude navíc třeba schválení soudem, např. dle ustanovení §934 odst. 1 občanského zákoníku¹⁴⁸). Je třeba opět zdůraznit, že zásady vyplývající z ustanovení §93 odst. 2 se budou vztahovat na všechny osoby, které budou oprávněny rozhodovat o zásahu do integrity nezletilého.

Rodiče vykonávají rodičovskou odpovědnost ve vzájemné shodě.¹⁴⁹ Dle ustanovení §858 občanského zákoníku rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. V případech, kdy hrozí nebezpečí z prodlení je rodič oprávněn rozhodovat o záležitostech dítěte samostatně, musí však neprodleně sdělit

¹⁴³ Občanský zákoník: komentář, str. 359.

¹⁴⁴ Ustanovení §928 a §878 odst. 2 občanského zákoníku.

¹⁴⁵ Ustanovení §943-947 a §878 odst. 3 občanského zákoníku.

¹⁴⁶ Ustanovení §953-957 občanského zákoníku.

¹⁴⁷ Ustanovení §958-960 občanského zákoníku.

¹⁴⁸ Ustanovení §934 odst. 1 „Každé rozhodnutí poručníka v nikoli běžné záležitosti týkající se dítěte musí být schváleno soudem. K právnímu jednání poručníka, k němuž schází potřebný souhlas soudu, se nepřihlíží.“

¹⁴⁹ Ustanovení §876 odst. 1 občanského zákoníku.

druhému rodiči, jaký je stav věci.¹⁵⁰ Obecně lze v oblasti poskytování zdravotní péče nezletilým rozlišit situace běžných, nezávažných lékařských zákroků a situace závažných lékařských zákroků. V prvním případě je rodič oprávněn jednat sám vůči třetí osobě, která je v dobré víře, a bude se mít za to, že jedná se souhlasem druhého rodiče. Lékař je tedy oprávněn provést běžný lékařský zákrok se souhlasem jednoho rodiče, pokud se důvodně domnívá, že kdyby byl i druhý rodič přítomen, dal by k provedení zákroku rovněž souhlas. V záležitostech, která je pro dítě významná zejména se zřetelem k jeho zájmu a nedohodnou-li se rodiče v této záležitosti, rozhodne na návrh rodiče soud.¹⁵¹ Dle ustanovení §877 odst. 2 se za významnou záležitost považují mimo jiné nikoli běžné léčebné a obdobné zákroky. V těchto situacích je tudíž lékař povinen provést zákrok pouze se souhlasem obou rodičů, příp. se souhlasem soudu, což znamená, že lékař je povinen názor druhého rodiče zjišťovat.

7.2.3 Stav nouze

Zákon o zdravotních službách upravuje navíc také situace, kdy je třeba poskytnout nezletilému zdravotní služby, avšak souhlas zákonného zástupce nelze získat bez zbytečného odkladu. Dle ustanovení §35 odst. 3 zákona o zdravotních službách může o poskytnutí zdravotních služeb rozhodovat ošetřující zdravotnický pracovník, avšak pouze v případě, kdy se jedná o zdravotní služby spočívající v poskytnutí a) neodkladné péče¹⁵², která není péčí podle §38 odst. 4 zákona o zdravotních službách nebo b) akutní péče¹⁵³. Obdobně také občanský zákoník v ustanovení §99 stanoví, že je-li člověk v náhlém a patrném nebezpečí a nelze-li souhlas ve stavu nouze získat ani v jiné než

¹⁵⁰ Ustanovení §876 odst. 2 občanského zákoníku.

¹⁵¹ Srov. Králíčková, Z. Péče o zdraví nezletilého dítěte. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Vol 6, No 2 (2016), str. 20-35.

¹⁵² Ustanovení §5 odst. 1 písm. a) zákona o zdravotních službách „neodkladná péče, jejímž účelem je zamezit nebo omezit vznik náhlých stavů, které bezprostředně ohrožují život nebo by mohly vést k náhlé smrti nebo vážnému ohrožení zdraví, nebo způsobují náhlou nebo intenzivní bolest nebo náhlé změny chování pacienta, který ohrožuje sebe nebo své okolí“.

¹⁵³ Ustanovení §5 odst. 1 písm. b) zákona o zdravotních službách „akutní péče, jejímž účelem je odvrácení vážného zhoršení zdravotního stavu nebo snížení rizika vážného zhoršení zdravotního stavu tak, aby byly včas zjištěny skutečnosti nutné pro stanovení nebo změnu individuálního léčebného postupu nebo aby se pacient nedostal do stavu, ve kterém by ohrozil sebe nebo své okolí“.

předepsané formě, lze okamžitě zakročit, pokud to je ve prospěch zdraví dotčené osoby nezbytné. Obě uvedená ustanovení tak upravují tzv. stav nouze.

Zákonná úprava stavu nouze vychází z úpravy obsažené v Úmluvě o lidských právech a biomedicíně. Článek 8 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně stanoví, že v situacích, kdy nelze získat příslušný souhlas, jakýkoliv nutný lékařský zákrok lze provést okamžitě, pokud je nezbytný pro prospěch zdraví dotčené osoby. Stav nouze nelze přesně definovat, avšak vycházíme-li z ustanovení článku 8 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně, lze říci, že stavem nouze bude situace, kdy je třeba provést lékařský zákrok okamžitě, pokud je tento zákrok nezbytný pro prospěch dotčené osoby. V těchto situacích, pokud není možné získat příslušný souhlas, lze lékařský zákrok provést i bez tohoto souhlasu.

Je třeba zdůraznit, že souhlas nelze získat z objektivních důvodů, pacient ho buď udělit nemůže, protože se nachází ve stavu, kdy rozhodnutí nemůže učinit, neboť se např. nachází v bezvědomí, ve vegetativním stavu apod., nebo je k tomu z právního hlediska nezpůsobilý (např. vzhledem ke své duševní poruše) a zároveň není nikdo, kdo by byl oprávněn udělit souhlas za něj. Nouzí je chápána akutní urgence lékařského zákroku, který je vyžadován, aniž by bylo z hlediska časového reálné jej získat.

Zákon o zdravotních službách stanovuje, že nezletilému je možné poskytnout pouze neodkladnou nebo akutní péči. V tomto ohledu se rozchází v terminologii, kterou používá občanský zákoník, je však zřejmé, že obě ustanovení směřují k úpravě stejné situace. Občanský zákoník navíc stanovuje, že ve prospěch zdraví dotčené osoby lze zakročit, „nelze-li souhlas ve stavu nouze získat ani v jiné než předepsané formě“.

Vymezuje tak výjimku k obecnému pravidlu obsaženému v ustanovení §96 občanského zákoníku. Nedodržení požadované formy souhlasu v případě stavu nouze nepůsobí neplatnost právního jednání. Je patrné, že občanský zákoník vychází z hierarchie právních důvodů, které ospravedlňují zásah do integrity člověka. Souhlas se zásahem do integrity má vždy přednost před zásahem ve stavu nouze. Pokud je tedy možné získat zástupný souhlas, pak je třeba tomuto souhlasu dát přednost, i když není udělen v zákonem požadované formě. Teprve v případě, že souhlas nelze získat ani v jiné než zákonné formě, lze zásah do integrity provést bez souhlasu.¹⁵⁴

7.2.4 Poskytování zdravotních služeb nezletilému bez souhlasu

Poslední situací, kterou právní úprava v oblasti poskytování zdravotních služeb nezletilým řeší, je situace poskytnutí zdravotních služeb bez souhlasu. Dle ustanovení §38 odst. 4 je možné nezletilému pacientovi bez souhlasu poskytnout neodkladnou péči, jde-li o případy léčby vážné duševní poruchy, pokud by v důsledku jejího neléčení došlo se vši pravděpodobností k vážnému poškození zdraví pacienta nebo o případy zdravotní služby nezbytné k záchraně života nebo zamezení vážného poškození zdraví.

Domnívám se, že právní úprava v zákoně o zdravotních službách záměrně rozlišuje situace dle ustanovení §35 odst. 3, kdy lze neodkladnou nebo akutní péči poskytovat, pokud nelze z objektivních důvodů získat souhlas zákonného zástupce nebo pokud souhlas nemůže vyslovit přímo nezletilý pacient a situace dle ustanovení §38 odst. 4 zákona o zdravotních službách, kdy lze neodkladnou péči poskytovat bez souhlasu. Toto ustanovení podle mého názoru směřuje na situace poskytování neodkladné péče, kdy souhlas k takové léčbě není třeba vůbec.

¹⁵⁴ Občanský zákoník: komentář, str. 388.

V prvním uvedeném ustanovení zákon totiž užívá formulace „*souhlas zákonného zástupce nelze získat bez zbytečného odkladu*“, dodává navíc, že o poskytnutí takových zdravotních služeb může případně rozhodnout sám nezletilý. Druhé ustanovení však říká, že neodkladnou péčí lze poskytnout „*bez souhlasu*“. V prvním případě jde o jednání ve stavu nouze, v druhém případě jde o poskytnutí zdravotní péče bez souhlasu, příp. navzdory nesouhlasu. Ustanovení §38 odst. 4 zákona o zdravotních službách lze srovnat také s ustanovení §38 odst. 3 zákona o zdravotních službách, které stanoví, že pacientovi lze bez jeho souhlasu poskytnout pouze neodkladnou péči v případě, že mu zdravotní stav neumožňuje vyslovit souhlas. I toto ustanovení tak směřuje k úpravě poskytování neodkladné péče ve stavu nouze jako uvedené ustanovení §35 odst. 3 zákona o zdravotních službách. Navíc také z hlediska systematického výkladu je ustanovení §38 odst. 4 zákona o zdravotních službách zařazeno k ustanovením upravujícím hospitalizaci a poskytování zdravotních služeb bez souhlasu. Pokud např. ustanovení §38 odst. 1 zákona o zdravotních službách stanoví, že pacienta lze hospitalizovat bez souhlasu, ohrožuje-li bezprostředně a závažným způsobem sebe nebo své okolí a jeví známky duševní poruchy nebo touto poruchou trpí nebo je pod vlivem návykové látky, pokud hrozbu pro pacienta nebo jeho okolí nelze odvrátit jinak, pak se tím rozumí jeho hospitalizace bez ohledu na to, zda s hospitalizací vysloví nebo nevysloví souhlas, příp. i bez ohledu na to, zda hospitalizaci odporuje. Dle ustanovení §38 odst. 7 zákona o zdravotních službách je navíc možné poskytovat bez souhlasu zdravotní služby, stanoví-li tak zákon o ochraně veřejného zdraví. I v tomto případě poskytnutí těchto zdravotních služeb bez souhlasu znamená jejich poskytnutí i navzdory nesouhlasu pacienta.

Domnívám se, že ustanovení §38 odst. 4 zákona o zdravotních službách vychází z představy, že v hierarchii právem chráněných zájmů nezletilých osob je ochrana života a zdraví hodnotou stojící na prvním místě. Dospělá osoba má právo poskytnutí zdravotních služeb odmítnout, má právo realizovat své právo nebýt léčen. Mnohokrát bylo zdůrazněno, že diagnóza není více než právo. U nezletilých osob však ochrana života a zdraví převažuje nad právem nebýt léčen. I proto ustanovení §38 odst. 4 zákona o zdravotních službách říká, že neodkladnou péči v uvedených případech lze poskytnout i bez souhlasu, a to i bez souhlasu zákonných zástupců.

Dostávám se tak k situacím, kdy rodiče dítěte nesouhlasí s poskytnutím určitých zdravotních služeb jejich dítěti. V tomto okamžiku je třeba rozlišit, zda je lékař oprávněn postupovat v souladu s ustanovení §38 odst. 4 zákona o zdravotních službách, tj. bude poskytovat neodkladnou péči, anebo nikoliv. Jak jsem již uvedla, neodkladnou péčí je péče, jejímž účelem je zamezit nebo omezit vznik náhlých stavů, které bezprostředně ohrožují život nebo by mohly vést k náhlé smrti nebo vážnému ohrožení zdraví nebo způsobují náhlou nebo intenzivní bolest nebo náhlé změny chování pacienta, který ohrožuje sebe nebo své okolí. Jedná se skutečně o péči neodkladnou, kdy ohrožení života nebo vznik vážného ohrožení zdraví je bezprostřední. V takovém případě je lékař oprávněn poskytovat zdravotní služby nezletilému bez souhlasu jeho rodičů, tj. nejenže není povinen názor rodičů zjišťovat, ale může zdravotní službu poskytnout i přes jejich nesouhlas.

Jiná situace nastane v případě, že se o neodkladnou péči nejedná, tzn. poskytnutí zdravotních služeb je nutné k záchraně života nezletilého v řádu dnů, týdnů či měsíců. V takových situacích nelze podle ustanovení §38 odst. 4 zákona o zdravotních službách

postupovat a poskytovateli zdravotních služeb nezbyde nic jiného, než dát podnět orgánu sociálně-právní ochraně dětí k podání návrhu na vydání předběžného opatření soudem. Dle ustanovení §452 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, v platném znění (dále jen „zákon o zvláštních řízeních soudních“):

„Ocitlo-li se nezletilé dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o dítě pečovat, nebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud předběžným opatřením upraví poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu tak, že nařídí, aby dítě bylo umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí.“

Dle ustanovení §454 zákona o zvláštních řízeních soudních může předběžné opatření soud nařídít jen na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Uvedený postup byl českou soudní praxí již prověřen. Nejznámějším případem je bezpochyby případ z roku 2003, který se dostal až k Ústavnímu soudu ČR a který jsem v této práci citovala již několikrát. Podstatným závěrem, který z odůvodnění nálezu vyplývá, je, že v případě rozporu mezi zájmy rodičů a zájmy dítěte mohou s ohledem na konkrétní okolnosti převážit právě zájmy dítěte a že není přípustné, aby rodiče přijímali opatření, která jsou škodlivá pro zdraví dítěte.

Vedle ustanovení §38 odst. 4 zákona o zdravotních službách nelze opomenout ustanovení §38 odst. 5 zákona o zdravotních službách, které se také týká poskytování zdravotních služeb nezletilému pacientovi. Toto ustanovení říká, že nezletilému pacientovi lze poskytnout neodkladnou péči bez souhlasu zákonného zástupce, pokud je

u něj podezření na týrání, zneužívání nebo zanedbávání. A na závěr také ustanovení §38 odst. 7 zákona o zdravotních službách, které se taktéž vztahuje na nezletilé pacienty.

Jak jsem již v této práci uvedla, neschopnost pacienta rozhodovat o udělení či neudělení souhlasu k poskytování zdravotních služeb může být kromě nedostatku věku způsobena také duševní poruchou. Duševní porucha může spočívat nejen v psychiatrickém onemocnění, ale může vzniknout také jako důsledek úrazu hlavy, podání léků ovlivňujících psychiku, mimořádné bolesti, konzumace alkoholu nebo jiných omamných či návykových látek.¹⁵⁵

7.3 Informovaný souhlas osob s omezenou svéprávností¹⁵⁶

Ačkoliv v této práci používám označení „osoby s omezenou svéprávností“, považuji za vhodné na úvod této podkapitoly upozornit na to, že toto označení používám v nejširším slova smyslu, tj. pro označení všech zletilých osob, které v důsledky duševní poruchy, ať už přechodné či nepřechodné, jsou omezeny ve své způsobilosti právně jednat s tím, že toto omezení nemusí nutně plynout z rozhodnutí soudu o omezení svéprávnosti ve smyslu ustanovení §55 an. občanského zákoníku. Navíc je třeba upozornit na odlišnou terminologii, kterou používá občanský zákoník a zákon o zdravotních službách. Občanský zákoník dnes již nezná institut zbavení způsobilosti k právním úkonům, hovoří pouze o omezení svéprávnosti k právnímu jednání. Zákon o zdravotních službách starou terminologii ještě zachovává. Já však v následujícím textu vycházím výhradně z terminologie nové a v ustanoveních zákona o zdravotních službách označení „pacient zbavený způsobilosti“ nahrazuji „pacientem s omezenou svéprávností“.

¹⁵⁵ Občanský zákoník: komentář, str. 349.

¹⁵⁶ Následující podkapitola byla převzata z diplomové práce *Informovaný souhlas nezletilých osob a osob s omezenou svéprávností* obhájené dne 14.9.2015.

Pacienty, kteří nejsou v důsledky duševní poruchy v širším slova smyslu způsobilí právně jednat, lze v zásadě rozdělit do dvou skupin. První skupinou jsou pacienti, u nichž je nezpůsobilost právně jednat pouze přechodná. Druhou skupinou jsou pacienti, u nichž je tato nezpůsobilost nikoliv přechodná. V závislosti na přechodnosti, resp. trvalosti této duševní poruchy a na rozsahu omezení, které z takové duševní poruchy plyne, nabízí občanský zákoník řešení situací, kdy osoba s omezenou svéprávností není způsobilá právně jednat, tj. řeší otázku případného zastoupení.

Je třeba zdůraznit, že ne každá osoba trpící duševní poruchou je automaticky nezpůsobilá právně jednat (např. i osoba s mírnou formou demence bude v určitých situacích schopna právně jednat samostatně). Naopak se lze poměrně často setkat s osobami, které sice jsou zcela nezpůsobilé samostatně právně jednat, přesto jejich svéprávnost není omezována soudně, tzn. tyto osoby nemají opatrovníka, který by je zastupoval. V praxi je tudíž nutné rozlišovat tyto případy:

1. osoba, i když stížena duševní poruchou, je alespoň částečně způsobilá jednat samostatně (např. počáteční forma demence),
2. osoba není způsobilá jednat samostatně, avšak nemá zástupce (např. osoba s pokročilou formou demence, jejíž svéprávnost není soudně omezena, nebo osoba s přechodnou duševní poruchou způsobenou konzumací alkoholu, úrazem hlavy apod.),
3. osoba není způsobilá jednat samostatně a má zástupce
 - a) člena domácnosti,
 - b) opatrovníka, tzn. její svéprávnost je omezena rozhodnutím soudu.

7.3.1 Osoba s omezenou svéprávností jedná samostatně

Dle ustanovení §35 odst. 4 zákona o zdravotních službách se při poskytování zdravotních služeb pacientovi postupuje dle odst. 1 až 3 tohoto ustanovení s tím, že se nezohledňuje věk pacienta, pouze jeho rozumová a volní vyspělost. Obdobně jako u nezletilých pacientů je tak třeba u pacienta s omezenou svéprávností zjistit jeho názor na poskytnutí zamýšlených zdravotních služeb, jestliže je to přiměřené rozumové a volní vyspělosti. Tento názor musí být zohledněn jako faktor, jehož závažnost narůstá úměrně se stupněm rozumové a volní vyspělosti pacienta. Pacientovi s omezenou svéprávností lze zamýšlené zdravotní služby poskytnout na základě jeho souhlasu, jestliže je provedení takového úkonu přiměřené jeho rozumové a volní vyspělosti. Zákon o zdravotních službách tak stanoví, že i osobám s omezenou svéprávností je možné poskytovat zdravotní služby na základě jejich souhlasu bez nutnosti získat souhlas zástupný.

V situacích, kdy lékař dospěje k závěru, že pacient není z důvodu zdravotního stavu schopen udělit nebo naopak odepřít souhlas k poskytování zdravotních služeb, je povinen vyžadovat souhlas dle ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách. Osobou, která může v tomto případě udělit souhlas, je v první řadě osoba určená pacientem (§33 odst. 1 zákona o zdravotních službách), není-li takové osoby nebo není dosažitelná, pak může rozhodovat manžel nebo registrovaný partner, rodič nebo jiná osoba blízká (v tomto pořadí). Na rozhodování těchto osob je třeba vztáhnout zásadu zakotvenou ustanovení §93 odst. 2 občanského zákoníku, které ukládá povinnost zákonnému zástupci udělit souhlas k zásahu do integrity pouze, je-li to k přímému prospěchu zastoupeného. Jak jsem již uvedla, domnívám se, že je nutné toto ustanovení aplikovat i na případy, kdy za osobu s omezenou svéprávností rozhodují osoby, které

nejdou zákonným zástupcem, neboť v opačném případě by právní úprava postrádala smysl, když by požadavek rozhodování k přímému prospěchu zastoupeného kladla pouze a jen na zákonného zástupce a ne na jiné osoby. Nadto bude nutné zvážit, zda v konkrétní situaci nebude na místě nutnost získat přivolení soudu ve smyslu ustanovení §101 občanského zákoníku.

7.3.2 Zastoupení členem domácnosti a zastoupení opatrovníkem

Jak jsem již uvedla, je třeba rozlišit případy pacientů, jejichž nezpůsobilost je pouze přechodná (nejčastěji bude způsobena např. jednorázovou konzumací alkoholu, úrazem hlavy apod.) nebo jde o nezpůsobilost způsobenou trvalou (nebo alespoň déle trvající) duševní poruchou (nejčastěji psychiatrickou nemocí, např. demencí). Občanský zákoník v Oddíle 2 upravuje tzv. podpůrná opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat. Tato podpůrná opatření se týkají právě těch osob, které v důsledky duševní poruchy nikoliv přechodné nejsou plně způsobilé a vyžadují tak určitou, alespoň částečnou asistenci v souvislosti s právním jednáním (nápomoc při rozhodování dle ustanovení §45-48 občanského zákoníku) nebo přímo zastoupení (zastoupení členem domácnosti dle ustanovení §49-54 občanského zákoníku nebo zastoupení opatrovníkem dle ustanovení §55-65 občanského zákoníku). Z pohledu poskytování zdravotních služeb osobám s omezenou svéprávností považuji za důležité zabývat se zejména právní úpravou zastoupení členem domácnosti a zastoupení opatrovníkem jmenovaným soudem v rozhodnutí o omezení svéprávnosti.

Zastoupení členem domácnosti

Dle ustanovení §49 občanského zákoníku, brání-li duševní porucha zletilému, který nemá jiného zástupce, samostatně právně jednat, může ho zastupovat jeho potomek, předek, sourozenec, manžel nebo partner, nebo osoba, která se zastoupeným žila před vznikem zastoupení ve společné domácnosti alespoň tři roky. Ke vzniku zastoupení se vyžaduje schválení soudem.¹⁵⁷ Je třeba zdůraznit, že zastoupení členem domácnosti se vztahuje na obvyklé záležitosti, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného. Zástupce však není oprávněn udělit souhlas k zásahu do duševní nebo tělesné integrity člověka s trvalými následky.¹⁵⁸

Za problematický považuji vztah ustanovení §52 odst. 1 občanského zákoníku k ustanovení §98 občanského zákoníku a ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách. Ustanovení §98 občanského zákoníku stanoví, že nemůže-li člověk udělit souhlas pro neschopnost projevit vůli a nemá-li zákonného zástupce, vyžaduje se souhlas přítomného manžela, rodiče nebo jiné osoby blízké. Ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách říká, že jestliže pacient nemůže s ohledem na svůj zdravotní stav vyslovit souhlas s poskytováním zdravotních služeb, vyžaduje se souhlas osoby určené pacientem, příp. manžela či registrovaného partnera, rodiče nebo osoby blízké (v tomto pořadí). Vztahem mezi ustanovení §98 občanského zákoníku a ustanovení 33 odst. 7 zákona o zdravotních službách jsem se již zabývala s tím, že ustanovení 33 odst. 7 zákona o zdravotních službách je ustanovením speciálním a bude mít před ustanovení §98 občanského zákoníku přednost. Za problematické považuji zejména to, že ustanovení §52 odst. 1 omezuje zastoupení členem domácnosti na

¹⁵⁷ Ustanovení §50 občanského zákoníku.

¹⁵⁸ Vracíme se zpět k otázce: co je trvalým následkem?

záležitosti obvyklé a vylučuje možnost rozhodovat o zásahu do integrity člověka s trvalými následky. Zastoupení dle ustanovení §33 odst. 7 však žádné takové omezení neobsahuje, resp. bude třeba postupovat v souladu s ustanovení §101 občanského zákoníku, podle kterého má-li být zasaženo do integrity člověka neschopného úsudku způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví, lze zákrok provést jen s přivolením soudu.

Důvodová zpráva k právní úpravě zastoupení členem domácnosti říká: *„Návrh ustanovení upravuje zastoupení zletilého, kterému duševní porucha brání samostatně právně jednat, členem jeho domácnosti, avšak jen v obvyklých záležitostech odpovídajících konkrétním životním poměrům zastoupeného. Jde zejména o záležitosti týkající se poskytování zdravotních a sociálních služeb a žádostí o přiznání dávek pomoci v hmotné nouzi, státní sociální podpory a sociálního zabezpečení.“*¹⁵⁹ Výslovně tedy uvádí, že zastoupení členem domácnosti má sloužit k zastupování v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb. Avšak dle ustanovení §52 odst. 1 jsou vyloučeny zásahy do integrity člověka s trvalými následky. Opět se tím dostávám k otázce, jak posoudit zásah do integrity s trvalými následky. Jak jsem již v této práci uvedla, domnívám se, že trvalé následky může mít v podstatě jakýkoliv invazivní lékařský zákrok. (Je trvalá stopa ve formě jizvy po zákroku trvalým následkem?) Zastoupení členem domácnosti tak bude v těchto případech vyloučeno. Bude však vyloučeno zastoupení člověka s duševní poruchou také osobami dle ustanovení 33 odst. 7 zákona o zdravotních službách? Korektiv v podobě ustanovení §101, které by se v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb osobě s duševní poruchou použilo (zpět k otázce, co chápat pod pojmem „schopností úsudku“), vyžaduje přivolení soudu, jedná-li se

¹⁵⁹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku, str. 57.

o následky trvalé, neodvratitelné a vážné, příp. o způsob provedení zákroku spojený s vážným nebezpečím pro život nebo zdraví (samotná jizva zcela jistě není následkem trvalým, neodvratitelným a vážným).

Domnívám se, že člen domácnosti, který osobu s duševní poruchou zastupuje se schválením soudu, je omezen ve výrazně větším rozsahu než osoba uvedená v ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách. Představme si následující případ:

A: Žena, 55 let, s pokročilým stádiem demence (není způsobilá rozhodovat o udělení souhlasu), je hospitalizována v nemocnici k provedení apendektomie. Žena není omezena ve svéprávnosti, nemá opatrovníka, je zastoupena členem domácnosti schváleným soudem. Touto osobou je dcera pacientky. Dle ustanovení §52 odst. 1 občanského zákoníku dcera nebude oprávněna udělit souhlas k provedení zákroku, neboť se jedná o zákrok s trvalými následky (jizva, absentující apendix).

B: Žena, 55 let, s pokročilým stádiem demence (není způsobilá rozhodovat o udělení souhlasu), je hospitalizována v nemocnici k provedení apendektomie. Žena není omezena ve svéprávnosti, nemá opatrovníka, není zastoupena členem domácnosti schváleným soudem. Vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nemůže vyslovit souhlas, proto bude vyžadován v první řadě souhlas manžela nebo registrovaného partnera (příp. souhlas rodiče atd.) dle ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách. Provedení apendektomie není zákrokem zanechávajícím následky trvalé, neodvratitelné a vážné, příp. se nejedná o způsob provedení zákroku spojený s vážným nebezpečím pro život nebo zdraví. Manžel je oprávněn udělit souhlas za pacientku.

Absurdita rozdílu mezi těmito ustanoveními spočívá podle mého názoru v tom, že v prvním případě je člen domácnosti omezen tak, že v oblasti poskytování zdravotních služeb bude moci zastupovat osobu s duševní chorobou jen velmi zřídka. Naopak v druhém případě bude osoba dle ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách oprávněna rozhodovat minimálně ve větším množství případů, ne-li ve většině případů s výjimkou velmi závažných zákroků, kdy bude třeba přivolení soudu (opět bude záležet na otázce, které všechny zákroky budou považovány za zákroky zanechávající následky trvalé, neodvratitelné a vážné, příp. za zákroky prováděné způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro život nebo zdraví). Přitom, jedná-li se o osobu schválenou soudem, předpokládala bych, že této osobě bude dána větší důvěra nežli osobě vyjmenované §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách. Nemluvě o tom, že v mnoha případech to budou stejné osoby, tj. např. manžel, rodič, jiná blízká osoba žijící ve společné domácnosti. Zachováme-li hierarchii udělování zástupného souhlasu¹⁶⁰, pak v první řadě bude souhlas udělovat člen domácnosti, není-li osoba zastoupena členem domácnosti, pak lze souhlas požadovat od osob uvedených v ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách. Představme si ještě jednou uvedený případ s jednou změnou.

*A: Žena, 55 let, s pokročilým stádiem demence (není způsobilá rozhodovat o udělení souhlasu), je hospitalizována v nemocnici k provedení apendektomie. Žena není omezena ve svéprávnosti, nemá opatrovníka, je zastoupena členem domácnosti schváleným soudem. Touto osobou je **manžel** pacientky. Dle ustanovení §52 odst. 1 občanského zákoníku manžel nebude oprávněn udělit souhlas k provedení zákroku, neboť se jedná o zákrok s trvalými následky (jizva, absentující apendix).*

¹⁶⁰ Srov. Občanský zákoník: komentář, str. 350.

B: Žena, 55 let, s pokročilým stádiem demence (není způsobilá rozhodovat o udělení souhlasu), je hospitalizována v nemocnici k provedení apendektomie. Žena není omezena ve svéprávnosti, nemá opatrovníka, není zastoupena členem domácnosti schváleným soudem. Vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nemůže vyslovit souhlas, proto bude vyžadován v první řadě souhlas **manžela** nebo registrovaného partnera (příp. souhlas rodiče atd.) dle ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách. Provedení apendektomie není zákrokem zanechávajícím následky trvalé, neodvratitelné a vážné, příp. se nejedná o způsob provedení zákroku spojený s vážným nebezpečím pro život nebo zdraví. Manžel je oprávněn udělit souhlas za pacientku.

Zastoupení opatrovníkem

Dle ustanovení §57 odst. 1 občanského zákoníku může soud omezit svéprávnost člověka v rozsahu, v jakém člověk není pro duševní poruchu, která není jen přechodná, schopen právně jednat a vymezí rozsah, v jakém způsobilost člověka samostatně právně jednat omezil. V rozhodnutí o omezení svéprávnosti jmenuje soud člověku opatrovníka.¹⁶¹ Je třeba zdůraznit, že rozsah, ve kterém soud svéprávnost člověka omezil, je nutné respektovat v tom smyslu, že pacient s omezenou svéprávností dle ustanovení §55 an. občanského zákoníku může být např. omezen jen v souvislosti s určitou záležitostí¹⁶² a omezení jeho svéprávnosti nemusí nutně znamenat, že nebude způsobilý rozhodovat o zásahu do své integrity. V tomto ohledu je nutné, aby v oblasti poskytování zdravotních služeb bylo na pacienta nahlíženo jako na osobu s omezenou svéprávností pouze v tom rozsahu, který stanoví soud. Nelze se na opatrovníka obracet v souvislosti se záležitostmi, které do rozsahu vymezeného soudem nespádají. V těchto

¹⁶¹ Ustanovení §62 občanského zákoníku.

¹⁶² Ustanovení §59 občanského zákoníku.

záležitostech je osoba způsobilá jednat samostatně. Nadto, dle ustanovení §64 občanského zákoníku, rozhodnutí o omezení svéprávnosti nezbavuje člověka práva samostatně právně jednat v běžných záležitostech každodenního života.

Je-li soudem rozhodnuto o omezení způsobilosti osoby rozhodovat o zásahu do integrity, pak v těchto otázkách bude tato osoba zastoupena opatrovníkem. Kompetence opatrovníka nicméně není neomezená. Dle ustanovení §480 občanského zákoníku opatrovník nesmí rozhodnout o zásazích do integrity opatrovance, nejedná-li se o zákroky bez závažných následků, bez souhlasu opatrovnické rady. Není-li opatrovnické rady, schvaluje opatření opatrovníka stran opatrovance soud.¹⁶³

Opatrovník sám je dle ustanovení §93 odst. 2 občanského zákoníku povinen udělovat souhlas k zásahu do integrity zastoupeného pouze je-li to k přímému prospěchu zastoupené osoby. Pokud tedy uděluje souhlas bez nutnosti souhlasu opatrovnické rady, musí zásadu zakotvenou tímto ustanovením dodržovat. Stejně tak musí nicméně rozhodovat také opatrovnická rada, jedná-li se o případy, kdy zásah do integrity není bez závažných následků.

I v souvislosti s osobami s omezenou svéprávností bude třeba aplikovat ustanovení §100 občanského zákoníku, které stanoví, že řešení sporu mezi zletilou osobou, která není plně svéprávná a jejím zákonným zástupcem (zletilá osoba, která není plně svéprávná zákroku vážně odporuje, ačkoliv zákonný zástupce souhlasí, nebo naopak, zletilá osoba, která není plně svéprávná se zákrokem souhlasí, ač zákonný zástupce provedení zákroku odmítá) bude náležet soudu. Problematickým aspektem tohoto ustanovení je podle mého názoru to, že nutnost ingerence soudu vyžaduje v případě

¹⁶³ Ustanovení §482 občanského zákoníku.

všech zletilých osob, které nejsou plně svéprávné bez ohledu na míru jejich způsobilosti právně jednat. Toto ustanovení může dopadat jak na pacienty s omezenou svéprávností, jejichž způsobilost je duševní poruchou ovlivněna jen ve velmi malé míře, ale i na pacienty, kteří způsobilí k právním jednání v důsledku duševní poruchy nejsou vůbec. Ačkoliv důvodová zpráva říká, že ustanovení §100 občanského zákoníku má platit u zletilých osob, které jsou sice nesvéprávné, ale přesto schopné úsudku, jazyková formulace tohoto ustanovení této interpretaci neodpovídá. *De lege ferenda* by podle mého názoru bylo vhodné přeformulovat ustanovení §100 občanského zákoníku např. takto:

(1) Má-li být zasazeno do integrity nezletilého, který dovršil čtrnáct let, nenabyl plné svéprávnosti a který zákroku vážně odporuje, třebaže zákonný zástupce se zákrokem souhlasí, nelze zákrok provést bez souhlasu soudu. To platí i v případě provedení zákroku na zletilé osobě, která není plně svéprávná, je však schopna úsudku.

(2) Nesouhlasí-li zákonný zástupce se zásahem do integrity osoby uvedené v odstavci 1, ač si jej tato osoba přeje, lze zákrok provést na její návrh nebo na návrh osoby jí blízké jen se souhlasem soudu.

Na toto ustanovení by pak logicky navazovalo ustanovení §101 občanského zákoníku, které stanoví, že do integrity člověka *neschopného úsudku* způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví, lze zákrok provést jen s přivolením soudu. Zákon by tak rozlišil případy, kdy osoba s omezenou svéprávností je schopna úsudku a kdy osoba s omezenou svéprávností není schopna úsudku. Pro případy, kdy osoba s omezenou svéprávností není schopna úsudku, by zákon zakotvoval pojistku zajišťující ochranu

těchto osob alespoň v souvislosti se zásahy do integrity způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví.

Podíváme-li se na vztah mezi ustanovení §480 občanského zákoníku a ustanovení §101 občanského zákoníku, lze říci, že opatrovnická rada může do určité míry působit také jako pojistka. Rozdíl mezi uvedenými ustanoveními podle mého názoru spočívá v závažnosti zásahu do integrity osoby s omezenou svéprávností. Opatrovnická rada bude rozhodovat, jedná-li se o zákrok se závažnými následky. Úloha opatrovnické rady ovšem končí v okamžiku, kdy následky zákroku dosáhnou míry trvalosti, neodvratitelnosti a vážnosti, nebo půjde o zákrok spojený s vážným nebezpečím pro život nebo zdraví osoby s omezenou svéprávností. V tomto ohledu je patrný důraz občanského zákoníku na ochranu osob s omezenou svéprávností. Otázkou nicméně zůstává, do jaké míry je z hlediska lékařské praxe možné tyto zákroky rozlišit.

Velice zajímavý je vztah mezi ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách, §52 odst. 1, §480 odst. 1 písm. c) a §101 občanského zákoníku. Dle ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách mohou uvedené osoby rozhodovat bez ohledu na následky zásahu do integrity. Dle ustanovení §52 odst. 1 občanského zákoníku člen domácnosti nemůže rozhodovat o zásazích do integrity *s trvalými následky*. Dle ustanovení §480 odst. 1 písm. c) občanského zákoníku opatrovník nesmí rozhodovat o zásazích se *závažnými následky*. V těchto případech se vyžaduje souhlas opatrovnické rady. Dle ustanovení §101 občanského zákoníku se přivolení soudu vyžaduje pro případy zásahu *způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky* nebo *způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví*. Nekoncepčnost

ustanovení §33 odst. 7 zákona o zdravotních službách jsem již zmínila, dovolím si proto pouze upozornit na různou charakteristiku *následků*, které mohou při zásahu do integrity nastat. Pro úplnost lze uvést ještě ustanovení §95 občanského zákoníku, který hovoří o zásahu zanechávajícím *trvalé nebo závažné následky*. Z pohledu praktického rozlišování mezi trvalými, závažnými, trvalými nebo závažnými, trvalými, neodvratitelnými a vážnými následky může podle mého názoru činit značné potíže. Není navíc jisté, zda toto rozlišení následků bylo skutečně záměrem zákonodárce.

7.3.3 Stav nouze

Stejně jako u nezletilých pacientů i u pacientů s omezenou svéprávností zákon o zdravotních službách pamatuje na situace, kdy je třeba poskytnout osobě s omezenou svéprávností neodkladnou nebo akutní péči, avšak souhlas zákonného zástupce nelze získat bez zbytečného odkladu. Právní úprava stavu nouze je stejná pro obě tyto skupiny pacientů. Ještě jednou si dovolím upozornit, že souhlas nelze získat z objektivních důvodů, pacient ho buď udělit nemůže, protože se nachází ve stavu, kdy rozhodnutí nemůže učinit, neboť se např. nachází v bezvědomí, ve vegetativním stavu apod., nebo je k tomu z právního hlediska nezpůsobilý (např. vzhledem ke své duševní poruše) a zároveň není nikdo, kdo by byl oprávněn udělit souhlas za něj.

7.3.4 Poskytování zdravotních služeb bez souhlasu

Pacientům s omezenou svéprávností lze poskytovat zdravotní služby bez jejich souhlasu, příp. bez souhlasu zákonného zástupce za podmínek stanovených v ustanovení §38 odst. 4 , 5 a 7 zákona o zdravotních službách. Tyto situace je třeba odlišit od situací poskytování zdravotních služeb ve stavu nouze dle ustanovení §35

odst. 3 zákona o zdravotních službách. Stejně jako u nezletilých pacientů také u pacientů s omezenou svéprávností lze v případech dle ustanovení §38 odst. 4, 5 a 7 poskytnout pouze neodkladnou péči, jedná-li se léčbu vážné duševní poruchy, pokud by v důsledku jejího neléčení došlo se vši pravděpodobností k vážnému poškození zdraví pacienta nebo o léčbu nezbytnou k záchraně života nebo zamezení vážného poškození zdraví. Bez souhlasu zákonného zástupce lze pacientovi s omezenou svéprávností poskytnout neodkladnou péči také v případě podezření na týrání, zneužívání nebo zanedbávání. V úvahu připadá taktéž poskytování zdravotních služeb bez souhlasu, stanoví-li tak zákon o ochraně veřejného zdraví.

7.4 Dříve vyslovené přání

Dříve vyslovená přání je českým ekvivalentem pro v zahraničí běžně užívaný pojem "advance directives". To, co na první pohled z českého výrazu nevyplývá, je zřejmé z cizojazyčného pojmu. Jedná se o pokyn pacienta lékařům, který je dáván v době, kdy je dotyčná osoba právně způsobilá takto činit. Tento pokyn míří do budoucna pro případ, že by se pacient již nemohl z jakýchkoli důvodů nadále rozhodovat o budoucí léčbě. Obsahem přání může být nesouhlas s léčbou, ale také souhlas či specifikování, jakým způsobem má být pacient ošetřován.

Institut dříve vyslovené přání byl do českého právního řádu poprvé zaveden Úmluvou o lidských právech a biomedicíně s účinností od roku 2001.¹⁶⁴ Článek 9 této úmluvy stanoví, že bude brán zřetel na dříve vyslovená přání pacienta ohledně lékařského zákroku, pokud pacient v době zákroku nebude ve stavu, kdy může vyjádřit své přání.

¹⁶⁴ Peterková, H. Mezinárodní komparatistika a úvahy de lege ferenda. *Dříve vyslovená přání a pokyny Do Not Resuscitate v teorii a praxi*. Univerzita Karlova, Právnická fakulta: 2010. Str. 60.

Vysvětlující zpráva k úmluvě dodává, že ustanovení, které stanoví, že pokud někdo již dříve vyjádřil svá přání, je nutno tato přání respektovat, neznamená, že by musela být splněna za každých okolností. Pokud byla např. přání vyjádřena dlouho před zákrokem a věda mezitím udělala nové objevy, mohou existovat důvody, aby přání pacienta splněno nebylo. Lékař by si tedy měl být pokud možno jist, že se přání pacienta týkají současné situace a jsou stále platná, zejména s ohledem na současný stav vědy a technický pokrok v medicíně.¹⁶⁵

S přijetím zákona o zdravotních službách byla právní úprava institutu dříve vysloveného přání zakotvena v ustanovení §36 tohoto zákona. Ustanovení §36 odst. 1 zákona o zdravotních službách říká, že pacient může pro případ, kdy by se dostal do takového zdravotního stavu, ve kterém nebude schopen vyslovit souhlas nebo nesouhlas s poskytnutím zdravotních služeb nebo způsobem jejich poskytnutí, tento souhlas nebo nesouhlas předem vyslovit.

Aby byl poskytovatel povinen brát zřetel na dříve vyslovené přání pacienta, je třeba aby byly dodrženy zákonem stanovené náležitosti. Dle ustanovení §36 odst. 2 zákona o zdravotních službách bude poskytovatel brát zřetel na dříve vyslovené přání pacienta za předpokladu, že:

- a) má toto dříve vyslovené přání k dispozici,
- b) v době poskytování zdravotních služeb nastala situace, k níž se dříve vyslovené přání vztahuje,
- c) pacient není s ohledem na svůj zdravotní stav schopen vyslovit nový souhlas nebo nesouhlas a

¹⁶⁵ Vysvětlující zpráva k Úmluvě o lidských právech a biomedicíně. Odstavec 62.

- d) dříve vyslovené přání bylo učiněno na základě písemného poučení o důsledcích rozhodnutí pacienta, které je součástí dříve vysloveného přání s tím, že poučení pacientovi poskytne lékař v oboru všeobecné lékařství nebo v oboru, s nímž dříve vyslovené přání souvisí.

Z hlediska formálního vyžaduje zákon o zdravotních službách, aby dříve vyslovené přání mělo vždy písemnou formu. V případě, že se pacient rozhodne dříve vyslovené přání sepsat před přijetím do péče, resp. v období kdy není hospitalizován u poskytovatele zdravotních služeb, je třeba kromě požadavku písemnosti splnit také požadavek na úředně ověřený podpis pacienta. V situaci, kdy pacient vyslovuje dříve vyslovené přání při přijetí do péče nebo následně v průběhu hospitalizace, zaznamená se dříve vyslovené přání do zdravotnické dokumentace vedené o pacientovi a podepíše jej kromě pacienta také zdravotnický pracovník a svědek. Ověřený podpis pacienta se nevyžaduje.¹⁶⁶

Je třeba zdůraznit, že i přes splnění uvedených náležitostí bude mít poskytovatel zdravotních služeb možnost nerespektovat dříve vyslovené přání v situacích vyjmenovaných v ustanovení §36 odst. 5 zákona o zdravotních službách. To říká, že dříve vyslovené přání:

- a) *„není třeba respektovat, pokud od doby jeho vyslovení došlo v poskytování zdravotních služeb, k nimž se toto přání vztahuje, k takovému vývoji, že lze důvodně předpokládat, že by pacient vyslovil souhlas s jejich poskytnutím; rozhodnutí o nerespektování dříve vysloveného přání pacienta a důvody, které k němu vedly, se zaznamenají do zdravotnické dokumentace vedené o pacientovi,*

¹⁶⁶ Ustanovení §36 odst. 3 a 4 zákona o zdravotních službách.

- b) nelze respektovat, pokud nabádá k takovým postupům, jejichž výsledkem je aktivní způsobení smrti,*
- c) nelze respektovat, pokud by jeho splnění mohlo ohrozit jiné osoby,*
- d) nelze respektovat, pokud byly v době, kdy poskytovatel neměl k dispozici dříve vyslovené přání, započaty takové zdravotní výkony, jejichž přerušeni by vedlo k aktivnímu způsobení smrti.“*

Dále zákonná úprava stanoví, že dříve vyslovená přání nelze uplatnit u nezletilých pacientů a pacientů s omezenou svéprávností. Tímto zákonodárce do značné míry ulehčuje rozhodování poskytovatelům zdravotních služeb o případné způsobilosti nezletilých osob k vyslovení dříve vysloveného přání s ohledem na jejich rozumovou a volní vyspělost, ačkoliv se jedná o upřednostňovaný přístup stanovený občanským zákoníkem i zákonem o zdravotních službách v otázce způsobilosti nezletilých osob vyslovit souhlas nebo nesouhlas s poskytováním zdravotních služeb. Jako problematický se může jevit také zákaz pro všechny osoby omezené na svéprávnosti. S ohledem na skutečnost, že k omezení ve svéprávnosti může docházet například pouze v souvislosti s majetkovou činností těchto osob, může být zákaz považován za nepřiměřeně striktní.

Ačkoliv je institut dříve vysloveného přání v zákoně obsažen již od roku 2012, k jeho využívání v našem právním prostředí prozatím téměř nedochází. Nedořešena zůstává otázka existence celorepublikového registru dříve vyslovených přání, který by zajistil informovanost poskytovatelů zdravotních služeb o dříve vyslovených přáních pacientů.

Vedle zákona o zdravotních službách neopomíná institut dříve vysloveného přání ani občanský zákoník. Ten v ustanovení §98 odst. 2 stanoví, že při zákroku i při udělení souhlasu se vezme zřetel na dříve vyslovená přání člověka, do jehož integrity má být zasaženo. Přestože občanský zákoník i zákoník o zdravotních službách užívají stejnou terminologii, tj. hovoří o dříve vysloveném přání, domnívám se, že právní úprava v občanském zákoníku je ve srovnání s úpravou v zákoně o zdravotních službách značně širší. Z rozlišení souhlasu na straně jedné a samotného zákroku na straně druhé plyne, že povinnost brát zřetel na dříve vyslovené přání člověka zavazuje nejen toho, kdo do zasahuje do jeho integrity, ale též toho, kdo se zásahem do integrity vyslovuje souhlas. Již v tomto ohledu je patrný rozdíl mezi úpravou obsaženou v občanském zákoníku a v zákoně o zdravotních službách. Zákon o zdravotních službách totiž považuje dříve vyslovené přání za projev pacienta nahrazující jeho souhlas nebo nesouhlas s poskytnutím zdravotních služeb. Pokud existuje dříve vyslovené přání pacienta a splňuje zákonem stanovené požadavky, je poskytovatel zdravotních služeb povinen postupovat podle tohoto přání pacienta, aniž by bylo třeba povolávat jinou osobu (zástupce pacienta), aby rozhodla za něj. Občanský zákoník dříve vyslovené přání vnímá v širším kontextu v tom smyslu, že svá přání může člověk vyslovit kdykoliv aniž by bylo třeba jakýchkoliv požadavků na formální náležitosti vysloveného přání, a pokud tak učiní, jsou osoby, které za něj budou v budoucnosti rozhodovat nebo osoby, které budou zasahovat do jeho integrity, povinny tato přání respektovat. Na dříve vyslovené přání tak dle okolností případu bude třeba brát zřetel nejen při rozhodování osob uvedených v ustanovení §98 odst. 1 občanského zákoníku, ale také při rozhodování jiných zástupců, zejména zákonných zástupců, poručníka či opatrovníka. Na dříve vyslovená přání člověka by měl brát zřetel také soud, pokud bude povolán, aby rozhodl o přípustnosti zásahu do integrity člověka ve smyslu ustanovení §101

občanského zákoníku. S ohledem na výkladové pravidlo *lex specialis derogat legi generali* je nicméně třeba zdůraznit, že v oblasti poskytování zdravotních služeb bude vždy přednostně aplikováno ustanovení zákona o zdravotních službách. V tomto případě posouzení poměru ustanovení §36 zákona o zdravotních službách a §98 odst. 2 občanského zákoníku podle mého názoru nečiní problémy.

8. Práva člověka převzatého do zdravotnického zařízení bez jeho souhlasu

Právní úprava práv člověka převzatého do zdravotnického zařízení bez jeho souhlasu je jednou z novinek, kterou přináší současný občanský zákoník. Zákonodárce v důvodové zprávě zdůrazňuje, že právní úprava platná v době před přijetím občanského zákoníku naplňuje maximu článku 8 odst. 6 LZPS do značné míry pouze formálně, a proto navrhuje, aby s ohledem na článek 5 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod byla v současném občanském zákoníku zakotvena práva na ochranu osobnosti člověka převzatého do zdravotnického zařízení, jejichž úprava do jeho přijetí absentovala.¹⁶⁷

8.1 Vztah občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách

Podmínky pro převzetí a držení člověka ve zdravotnickém zařízení a zákonný režim nedobrovolného omezení upravují vedle ustanovení §104 a násl. občanského zákoníku také ustanovení §38 a násl. zákon o zdravotních službách. Procesní postup ve věci přípustnosti převzetí nebo držení ve zdravotním ústavu pak upravují ustanovení §66 a násl. zákona o zvláštních řízeních soudních. I v souvislosti s právy člověka převzatého do zdravotnického zařízení tak bude třeba řešit otázku nejednotné terminologie a případného odlišného významu užívaných pojmů a otázku vztahu mezi jednotlivými ustanoveními, zejména občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách, tj. v jakých případech se ustanovení těchto právních předpisů budou navzájem doplňovat a v jakých naopak bude třeba aplikovat pouze jedno z nich jako ustanovení speciální.

¹⁶⁷ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku, str. 66.

Občanský zákoník pracuje s pojmem „zařízení poskytující zdravotní péči“ a „poskytovatel zdravotních služeb“, procesní předpisy užívají pojmu „zdravotní ústav“, zákon o zdravotních službách rozlišuje pojem „zdravotnické zařízení“ a „poskytovatel zdravotních služeb“. Lze se domnívat, že rozdílnost pojmů užívaných v uvedených právních předpisech vychází pouze z terminologické nedůslednosti zákonodárce, tzn. že zákonodárce neměl v úmyslu zakládat specifickou hmotněprávní nebo procesněprávní subjektivitu „zařízení poskytujícímu zdravotní péči“, „zdravotnickému zařízení“ nebo „zdravotnímu ústavu“. Hmotněprávní nebo procesněprávní subjektivita musí vycházet ze zákonných ustanovení vymezující hmotněprávní subjektivitu a od ní se odvíjející procesní subjektivitu. Pokud tedy zákon stanoví „zařízení“ nebo „ústavu“ určitá práva nebo ukládá povinnosti, je třeba dovést, že tato práva a povinnosti vznikají právnické nebo fyzické osobě, která je svou subjektivitou zastřešuje.¹⁶⁸ Tato interpretace se pak shoduje s rozlišením, které užívá zákon o zdravotních službách, tj. s rozlišením pojmu poskytovatel zdravotních služeb, kterým dle ustanovení §2 odst. 1 rozumí fyzickou nebo právnickou osobu, která má oprávnění k poskytování zdravotních služeb podle zákona o zdravotních službách, a zdravotnické zařízení, které v ustanovení §4 odst. 1 definuje jako prostory určené pro poskytování zdravotních služeb. V duchu uvedené interpretace pak nelze zdravotnické zařízení považovat za subjekt, který by mohl být nositelem práv a povinností, a to ani přesto, že mu zákon z důvodu terminologické redundance práva a povinnosti ukládá.¹⁶⁹

Při řešení otázky vztahu mezi ustanoveními občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách se ani v souvislosti s právy člověka převzatého do

¹⁶⁸ Občanský zákoník: komentář, str. 403.

¹⁶⁹ Občanský zákoník: komentář, str. 403.

zdravotnického zařízení bez jeho souhlasu neobejdeme bez důkladného posouzení jednotlivých ustanovení. Ani v tomto případě nelze paušálně dovodit, že zákon o zdravotních službách je v oblasti poskytování zdravotních služeb zákonem speciálním, a právní úpravu obsaženou v občanského zákoníku plošně opomenout. Některá ustanovení §104 a násl. občanského zákoníku zakotvují práva pacientů a povinnosti poskytovatelů zdravotních služeb, které ze zákona o zdravotních službách nevyplývají. Jedná se tedy o oblast zákonem o zdravotních službách neupravenou, a proto bude třeba použít přednostně ustanovení občanského zákoníku. S ohledem na tuto skutečnost je třeba zdůraznit, že občanský zákoník nejenže posiluje právní postavení pacienta hospitalizovaného bez (resp. pacienta, který byl užitím omezovacích prostředků omezen ve volném pohybu), tj. rozšiřuje práva takového pacienta, ale stanoví také další povinnosti poskytovatelům zdravotních služeb, které ze zákona o zdravotních službách nevyplývají. V jiných případech budou určité situace upraveny jak zákonem o zdravotních službách, tak i občanským zákoníkem, a proto bude třeba zvažovat, která z paralelních úprav je podrobnější, případně poskytuje vyšší míru právní ochrany pacientovi apod. Takovou úpravu pak bude třeba aplikovat přednostně.

8.2 Zákonné důvody převzetí nebo držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči

Ustanovení §104 občanského zákoníku stanoví, že člověka lze bez jeho souhlasu převzít do zařízení poskytujícího zdravotní péči nebo ho v něm bez jeho souhlasu držet pouze z důvodů stanovených zákonem a pouze pokud nezbytnou péči o jeho osobu nelze zajistit mírnějším a méně omezujícím opatřením.

Zvláštním zákonem, který upravuje podmínky, za nichž může být osoba bez souhlasu převzata nebo držena v zařízení poskytujícím zdravotní péči, je zákon o zdravotních

službách. Ten samostatně upravuje důvody hospitalizace bez souhlasu a podmínky, za nichž mohou být použity prostředky k omezení volného pohybu pacienta při poskytování zdravotních služeb. Svoboda uvádí, že „*pojem převzetí nebo držení člověka v zařízení poskytujícím zdravotní péči, s nímž operuje ustanovení §104 občanského zákoníku, je třeba pokládat za legislativní zkratku*“.¹⁷⁰ Dovozuje proto, že ustanovení §104 a násl. občanského zákoníku se tak nevztahují pouze na situace, kdy je pacient hospitalizován bez souhlasu dle ustanovení §38 zákona o zdravotních službách, ale i na situace, kdy je pacient dodatečně omezen v pohybu dle ustanovení §39 zákona o zdravotních službách, ačkoliv s hospitalizací samotnou souhlas vyslovil. S touto interpretací se lze ztotožnit. Poskytovatel zdravotních služeb je v obou uvedených případech povinen splnit oznamovací povinnost soudu dle ustanovení §40 odst. 1 zákona o zdravotních službách a příslušný soud následně v obou případech zahájí řízení o vyslovení přípustnosti převzetí a dalším držení ve zdravotním ústavu, na jehož úpravu odkazuje důvodová zpráva. Záměr zákonodárce je tedy v tomto případě zřejmý a lze jej uvítat s ohledem na skutečnosti, že tímto způsobem dochází k posílení práv pacienta a zlepšení jeho právního postavení. Problematickým momentem nicméně zůstává, že v souvislosti s aplikací právní úpravy užití omezovacích prostředků se ustanovení ukládající povinnosti poskytovatelů zdravotních služeb v občanském zákoníku a zákoně o zdravotních službách budou nejvíce překrývat a působit tak největší problémy v otázce vztahu mezi těmito ustanoveními.

Převzetí a držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči bez souhlasu člověka představuje ústavně přípustné omezení osobní svobody člověka a v mezích zákonných ustanovení také vyluku z protiprávnosti zásahu do osobní svobody člověka, která reprezentuje jednu z dílčích hodnot tvořících jeho osobnost. Listina základních práv

¹⁷⁰ Občanský zákoník: komentář, str. 403.

a svobod závazně stanoví, že pouze zákon může určit, ve kterých případech může být osoba převzata nebo držena v zařízení poskytujícím zdravotní péči bez svého souhlasu. Tímto zákonem je již zmiňovaný zákon o zdravotních službách. Ten v ustanovení §38 odst. 1 stanoví, že pacienta lze bez souhlasu hospitalizovat v případech, kdy:

- a) pacientovi bylo pravomocným rozhodnutím soudu uloženo ochranné léčení,
- b) pacientovi je nařízena izolace, karanténa nebo léčení podle zákona o ochraně veřejného zdraví,
- c) pacientovi je podle trestního řádu nebo občanského soudního řádu nařízeno vyšetření zdravotního stavu,
- d) pacient bezprostředně a závažným způsobem ohrožuje sebe nebo své okolí a jeví známky duševní poruchy nebo touto poruchou trpí nebo je pod vlivem návykové látky a tuto hrozbu nelze odvrátit jinak,
- e) zdravotní stav pacienta vyžaduje poskytnutí neodkladné péče¹⁷¹ a neumožňuje, aby pacient vyslovil s takovou péčí souhlas.¹⁷²

Omezovací prostředky pak lze dle ustanovení §39 odst. 2 zákona o zdravotních službách použít pouze tehdy, je-li účelem jejich použití odvrácení bezprostředního ohrožení života, zdraví nebo bezpečnosti pacienta nebo jiných osob, a to za podmínky, že jsou užity pouze po dobu, po kterou trvají důvody jejich použití.

Občanský zákoník důvody převzetí a držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči, jak bylo uvedeno výše, neupravuje. S ohledem na již zmíněný záměr nadále zlepšovat

¹⁷¹ Dle ustanovení §5 odst. 1 písm. a) se neodkladnou péčí rozumí „péče, jejímž účelem je zamezit nebo omezit vznik náhlých stavů, které bezprostředně ohrožují život nebo by mohly vést k náhlé smrti nebo vážnému ohrožení zdraví, nebo způsobují náhlou nebo intenzivní bolest nebo náhlé změny chování pacienta, který ohrožuje sebe nebo své okolí.“

¹⁷² Dle ustanovení §38 odst. 2 lze „nezletilého pacienta nebo pacienta s omezenou svéprávností bez souhlasu zákonného zástupce nebo opatrovníka hospitalizovat též v případech, jde-li o podezření na týrání, zneužívání nebo zanedbávání.“

právní postavení pacienta však zdůrazňuje, že při zjišťování zákonného důvodu převzetí nebo držení člověka v zařízení poskytujícím zdravotní péči nelze vycházet pouze z formálního přístupu. Je naopak nutné v jednotlivých případech zkoumat, zda potřebnou péči nelze pacientovi zajistit jiným, mírnějším a méně omezujícím způsobem. Tento požadavek lze podle mého názoru považovat za poněkud nadbytečný s ohledem na obecný princip restriktivního výkladu zákonných omezení osobnostních práv.¹⁷³ Totéž platí i o negativním vymezení důvodu pro převzetí a držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči stanoveném ve větě druhé ustanovení §104 občanského zákoníku, které říká, že samotné podání návrhu na omezení svéprávnosti člověka není důvodem pro převzetí nebo držení člověka v zařízení poskytujícím zdravotní péči bez jeho souhlasu.

8.3 Oznamovací povinnost poskytovatele zdravotních služeb

Ustanovení §105 odst. 1 občanského zákoníku stanoví poskytovateli zdravotních služeb povinnost oznámit převzetí nebo držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči bez souhlasu člověka jeho zákonnému zástupci, opatrovníku nebo podpůrci, je-li někdo takový, a manželu nebo jiné poskytovateli zdravotních služeb známé osobě blízké, ledaže to pacient zakázal. Jazykovým výkladem lze dovodit, že ustanovení rozlišuje dvě skupiny osob, které je poskytovatel zdravotních služeb povinen informovat. První skupinu tvoří zákonný zástupce, opatrovník nebo podpůrce, druhou pak manžel nebo jiná osoba blízká. Z účelu ustanovení vyplývá, že postačí, pokud poskytovatel informuje vždy pouze jednu z osob z obou uvedených skupin, protože se v tomto případě nejedná o poskytování informací o zdravotním stavu pacienta (ve smyslu ustanovení §33 a násl.

¹⁷³ Srov. např. rozsudek ESLP ze dne 20. 4. 2010, 6301/73, *Winterwerp v. Nizozemsko*, rozsudek ESLP ze dne 5. 10. 2000, 31365/96, *Varbanov v. Bulharsko*, rozsudek ESLP ze dne 22. 11. 2012, 23419/07, *Šýkora v. Česká republika* apod.

zákona o zdravotních službách), ale pouze o nezbytné vyrozumění pacientova okolí.¹⁷⁴ Zároveň platí, osobu z první uvedené skupiny je poskytovatel povinen informovat vždy, zatímco osobu z druhé skupiny pouze v případě, že to pacient výslovně nezakázal s tím, že v obou případech je výčet uvedených osob taxativní.

Formu poskytnutí informace o převzetí nebo držení v zařízení poskytujícím zdravotních osob zákon nestanoví. Poskytovatel tedy může zvolit formu dle vlastního uvážení¹⁷⁵, případně s ohledem na konkrétní okolnosti jednotlivého případu. Zvláštní forma není zákonem stanovena ani pro vyslovení zákazu pacientem informovat manžela nebo osobu blízkou. Vyslovení zákazu je nicméně třeba považovat za právní jednání, a tudíž musí splňovat obecné náležitosti pro existenci a platnost právního jednání.¹⁷⁶

Budeme-li se v souvislosti s uvedeným ustanovením zabývat otázkou vztahu mezi občanským zákoníkem a zákonem o zdravotních službách, je třeba upozornit na existenci ustanovení §38 odst. 6 a ustanovení §39 odst. 3 písm. b) zákona o zdravotních službách. Obě ustanovení totiž upravují povinnost poskytovatele zdravotních služeb informovat určité osoby o hospitalizaci pacienta bez souhlasu (ustanovení §38 odst. 6) nebo o užití omezovacích opatření (ustanovení §39 odst. 3 písm. b)). První z uvedených stanoví, že je-li pacient hospitalizován bez souhlasu z důvodu dle ustanovení §38 odst. 1 písm. b) nebo c) zákona o zdravotních službách, je poskytovatel povinen informovat osobu určenou pacientem dle ustanovení §33 zákona o zdravotních službách¹⁷⁷, není-li

¹⁷⁴Občanský zákoník I., str. 586-588.

¹⁷⁵ Srov. ustanovení §559 občanského zákoníku.

¹⁷⁶ Dle ustanovení §551-§554 a §580-§585 občanského zákoníku.

¹⁷⁷ Ustanovení §33 zákona o zdravotních službách: „Pacient může při přijetí do péče určit osoby, které mohou být informovány o jeho zdravotním stavu, a současně může určit, zda tyto osoby mohou nahlížet do zdravotnické dokumentace o něm vedené nebo do jiných zápisů vztahujících se k jeho zdravotnímu stavu, pořizovat si výpisy nebo kopie těchto dokumentů a zda mohou v případech podle § 34 odst. 7 vyslovit souhlas nebo nesouhlas s poskytnutím zdravotních služeb. Pacient může určit osoby nebo vyslovit zákaz poskytovat informace o zdravotním stavu kterékoliv osobě kdykoliv po přijetí do péče, rovněž může určení osoby nebo vyslovení zákazu poskytovat informace o zdravotním stavu kdykoliv odvolat. Záznam o vyjádření pacienta je součástí zdravotnické dokumentace o něm vedené; záznam podepíše pacient a zdravotnický pracovník. Součástí záznamu je rovněž sdělení pacienta, jakým způsobem mohou být informace o jeho zdravotním stavu sdělovány.“

takové osoby, některou z osob blízkých, popřípadě osobu ze společné domácnosti nebo zákonného zástupce pacienta, pokud jsou mu známy. Není-li mu žádná z těchto osob známa nebo ji nelze zastihnout, je povinen informovat Policii ČR. V případě užití omezovacích prostředků je poskytovatel povinen informovat zákonného zástupce, pokud jde o omezovací prostředky pouze dle ustanovení §39 odst. 1 písm. b), c), d) a e).

Důvodová zpráva žádná vodítka pro posouzení vztahu mezi těmito dvěma ustanoveními neobsahuje, resp. není v tomto ohledu nijak užitečná, neboť odkazuje na ustanovení §23 odst. 4 zákona o péči o zdraví lidu. Lze se domnívat, že zákonodárce zakotvil ustanovení §105 odst. 1 občanského zákoníku právě proto, že zákon o péči o zdraví lidu žádná ustanovení upravující povinnost poskytovatele informovat o převzetí nebo držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči osoby z pacientova okolí neobsahoval. S ohledem na existenci právní úpravy obsažené v zákoně o zdravotních službách zde však opět dochází k situaci, kdy existují paralelní úpravy řešící stejnou situaci, avšak jiným způsobem, aniž by pro rozdílnou úpravu v občanském zákoníku existovalo věcné odůvodnění.

Předností ustanovení občanského zákoníku je podle mého názoru skutečnost, že zákon stanoví povinnost informovat o převzetí nebo držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči vždy zákonného zástupce, opatrovníka nebo podpůrce. V této části ustanovení občanský zákoník tedy jedná jinak vychází z nového pojetí pojmu zákonný zástupce, kdy opatrovník již není pod tento pojem podřazen (zákon o zdravotních službách naopak nadále používá pouze pojmu zákonný zástupce, ačkoliv lze dovést, že za něj považuje také opatrovníka osoby s omezenou svéprávností), jedná doplňuje osobu podpůrce, kterou zákon o zdravotních službách opomíná zcela. Navíc, budou to právě tyto osoby,

kteřé budou informovány primárně a vřdy. Ař následně bude informován buď manžel nebo osoba blízka, ledaže pacient s jejich informováním vysloví nesouhlas.

Zákon o zdravotních službách naopak stanoví, že primárně je třeba informovat osobu určenou pacientem a až následně, pokud takové osoby není, informovat některou z osob blízkých nebo osob žijících ve společné domácnosti nebo zákonného zástupce. Zákonného zástupce tedy uvádí na posledním místě, čímž dává prsto pro vznik situace, kdy o hospitalizaci bez souhlasu bude informována např. osoba, která s pacientem žije ve společné domácnosti (nemusí se ani jednat o osobu blízkou), a zákonný zástupce bude opomenut. Na druhou stranu, občanský zákoník nemyslí na situaci, kdy v okolí pacienta nebude ani jedna z osob uvedených v ustanovení §105 odst. 1. Zákon o zdravotních službách takovou situaci řeší informováním Policie ČR, v čemž je naopak možné shledat přednost úpravy v zákoně o zdravotních službách.

Budeme-li vycházet ze základního interpretačního pravidla *lex specialist derogat legi generali*, bude třeba dospět k závěru, že ustanovení zákona o zdravotních službách by mělo mít před ustanovení občanského zákoníku přednost. Právní úprava ve svém celku bude po upřednostnění ustanovení §38 odst. 6 zákona o zdravotních službách nicméně poněkud nekoncepční, když totiž občanský zákoník v dalších ustanovení na ustanovení §105 do určité míry navazuje.

Zcela nadbytečným se pak zdá být ustanovení §105 odst. 2 občanského zákoníku, které stanoví poskytovateli povinnost informovat o převzetí nebo držení pacienta v zařízení poskytujícím zdravotní péči informovat soud do 24 hodin od převzetí pacienta. Splnění

této povinností je totiž podmínkou vyjádřenou již v ústavněprávní rovině¹⁷⁸, na úrovni zákonné je tato povinnost poskytovateli stanovena již ustanovením §40 zákona o zdravotních službách. Povinnost soudu rozhodnout v řízení do 7 dnů je taktéž již stanovena článkem 8 odst. 6 LZPS a procesním předpisem upravujícím řízení o vyslovení přípustnosti převzetí a dalším držení ve zdravotním ústavu.¹⁷⁹

8.4 Práva osoby převzaté nebo držené v zařízení poskytujícím zdravotní péči

Práva a povinnosti pacientů upravuje ustanovení §28 zákona o zdravotních službách. Dle tohoto ustanovení mají pacienti právo na poskytování zdravotních služeb na náležité odborné úrovni, na úctu, důstojné zacházení, ohleduplnost s respektováním soukromí při poskytování zdravotních služeb, právo na volbu poskytovatele zdravotních služeb a zdravotnické zařízení, na nepřetržitou přítomnost osoby blízké nebo osoby určené pacientem, nenaruší-li její přítomnost poskytování zdravotních služeb, a mnohá další. Tato práva náleží všem pacientům, i pacientům, kteří jsou převzati nebo drženi v zařízení poskytujícím zdravotní péči. Nad rámec těchto práv však pacientům hospitalizovaným bez souhlasu náleží další práva, která nově zakotvil občanský zákoník. Ten tedy rozšiřuje katalog práv těchto pacientů (a zároveň katalog povinností poskytovatelů zdravotních služeb ve vztahu k těmto pacientům).

Mezi další práva zakotvená občanským zákoníkem patří:

- a) právo pacienta a osoby hájící zájmy pacienta být poučen o právním postavení pacienta, zákonném důvodu převzetí nebo držení v zařízení poskytujícím

¹⁷⁸ Dle článku 8 odst. 6 LZPS „zákon stanoví, ve kterých případech může být osoba převzata nebo držena v ústavním zařízení zdravotnické péče bez svého souhlasu. Takové patření musí být do 24 hodin oznámeno soudu, který o tomto umístění rozhodně do 7 dnů.“

¹⁷⁹ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, v platném znění.

- zdravotní péči a o možnosti právní ochrany, včetně práva zvolit si zmocněnce nebo důvěrníka¹⁸⁰,
- b) právo pacienta na projednání vlastních záležitostí se zástupcem, důvěrníkem nebo podpůrcem v osobním rozhovoru bez přítomnosti třetích osob¹⁸¹,
 - c) právo pacienta žádat o přezkoumání jeho zdravotního stavu, zdravotnické dokumentace nebo vyjádření ošetřujícího lékaře o neschopnosti úsudků a neschopnosti projevit přání samostatně lékařem nezávislým na poskytovateli zdravotních služeb nebo na jeho provozovateli¹⁸² a
 - d) právo odmítnout zákrok nebo léčebný výkon v případě, že soud rozhodl o přípustnosti převzetí nebo držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči.¹⁸³

Právo zakotvené v ustanovení §106 občanského zákoníku je právem pacienta být poučen o podstatě detenčního řízení, o jeho průběhu a možných následcích a o procesních právech, která pacientovi v průběhu tohoto řízení vznikají.¹⁸⁴ Mezi tato práva patří zejména právo na volbu zmocněnce s tím, že pokud pacient tohoto práva nevyužije, bude mu ustanoven zástupce z řad advokátů dle ustanovení §69 zákona o zvláštních řízeních soudních, právo podat návrh na propuštění ze zařízení poskytující zdravotní péči dle ustanovení §82 zákona o zvláštních řízeních soudních a právo být poučen o dalších právech zakotvených v ustanovení §107 až §110 občanského zákoníku. Poučení dle ustanovení §106 občanského zákoníku je poskytovatel povinen podat tak, aby mu pacient porozuměl a byl na jeho základě schopen uvědomit si povahu detenčního řízení a jeho případné následky. Poučení by navíc nemělo být učiněno pouze jednorázově. Je bezpochyby namístě, aby poskytovatel pacientovi poučení poskytl

¹⁸⁰ Ustanovení §106 občanského zákoníku.

¹⁸¹ Ustanovení §108 občanského zákoníku.

¹⁸² Ustanovení §109 občanského zákoníku.

¹⁸³ Ustanovení §110 občanského zákoníku.

¹⁸⁴ Občanský zákoník: komentář, str. 411.

vždy, je-li to třeba s ohledem na konkrétní okolnosti jednotlivého případu, tzn. s ohledem na konkrétního pacienta, konkrétní průběh detenčního řízení apod.¹⁸⁵

Právo pacienta projednávat se svým zástupcem, důvěrníkem nebo podpůrcem vlastní záležitosti bez přítomnosti třetích osob je právem zakotveným občanským zákoníkem nad rámec práva pacienta zakotvená v ustanovení §28 zákona o zdravotních službách, zejména práva přijímat návštěvy ve zdravotnickém zařízení, a to s ohledem na jeho zdravotní stav, v souladu s vnitřním řádem a způsobem, který neporušuje práva ostatních pacientů a právo pacienta na přítomnost osoby blízké nebo osoby určené pacientem, nenaruší-li jejich přítomnost poskytování zdravotních služeb. S ohledem na systematické zařazení ustanovení §108 občanského zákoníku lze dovodit, že toto ustanovení směřuje k vytvoření prostoru pro konzultaci záležitostí týkajících se detenčního řízení, příp. záležitostí souvisejících bez přítomnosti třetích osob a k vyrovnání reálné nevýhody, ve které se pacient hospitalizovaný bez souhlasu ocitá.¹⁸⁶ Ustanovení je třeba interpretovat extenzivně a uzavřít, že pacientovi náleží právo na projednání vlastních záležitostí nejen se zástupcem ve smyslu zástupce ustanoveného podle ustanovení §68 zákona o zvláštních řízeních soudních, ale také zákonným zástupcem, případně opatrovníkem ustanoveným pro řízení dle ustanovení §44 zákona o zvláštních řízeních soudních.¹⁸⁷

Právo pacienta dle ustanovení §109 občanského zákoníku na přezkoumání jeho schopnosti úsudku a schopnosti projevit přání lékařem nezávislým na poskytovateli zdravotních služeb nebo jeho provozovateli¹⁸⁸ lze do určité míry chápat jako právo na

¹⁸⁵ Občanský zákoník: komentář, str. 412.

¹⁸⁶ Občanský zákoník: komentář, str. 415.

¹⁸⁷ Občanský zákoník: komentář, str. 415.

¹⁸⁸ Pojem provozovatel občanský zákoník nedefinuje. Lze se domnívat, že se bude jednat o osobu s vlastnickými, příp. jinými uživatelskými právy ke zdravotnickému zařízení, které lze z hlediska soukromého práva považovat za závod ve smyslu ustanovení §502

tzv. druhý názor¹⁸⁹ (ačkoliv se jedná o oprávnění pacienta vyplývající z jeho specifického postavení jako osoby hospitalizované bez souhlasu, o jejímž převzetí nebo držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči rozhoduje soud). Již před účinností občanského zákoníku měl pacient možnost tohoto práva využít dle ustanovení §28 odst. 3 písm. c) zákona o zdravotních službách. Převzetím nebo držením pacienta v zařízení poskytujícím zdravotní péči není toto právo suspendováno. Dle ustanovení §46 odst. 1 písm. d) zákona o zdravotních službách má poskytovatel povinnost zajistit, aby jinému poskytovateli nebo jinému zdravotnickému pracovníkovi, od nichž si pacient konzultační služby vyžádal, byly zpřístupněny informace vedené o jeho zdravotním stavu v rozsahu nezbytně nutném pro poskytnutí konzultačních služeb. Právo pacienta na druhý názor je v této souvislosti navíc doplněno právem určit osoby oprávněné nahlížet do zdravotnické dokumentace dle ustanovení §65 odst. 1 písm. b) ve spojení s ustanovením §33 odst. 1 zákona o zdravotních službách a právem pořizovat výpisy nebo kopie zdravotnické dokumentace dle ustanovení §65 odst. 1 zákona o zdravotních službách. Význam ustanovení §109 občanského zákoníku tak bude dán patrně pouze tehdy, pokud výkon práv upravených v zákoně o zdravotních službách nezajistí řádné přezkoumání zdravotního stavu pacienta ve smyslu tohoto ustanovení. S ohledem na jeho dikci si lze jeho užití představit v případě, že informacemi nezbytnými pro posouzení, zda je nutné další držení v zařízení poskytujícím zdravotní péči, bude disponovat jiný subjekt nežli poskytovatel zdravotních služeb. V takové situaci by právo pacienta na zpřístupnění těchto informací musel respektovat i tento subjekt.¹⁹⁰ Zároveň je však třeba zdůraznit, že z ustanovení §109 občanského zákoníku nikterak nevyplývá, že by právu pacienta odpovídala povinnost poskytovatele zdravotních služeb nebo jiného subjektu na vlastní náklady zajistit přezkoumání dle

občanského zákoníku, a která poskytování zdravotních služeb na vlastní odpovědnost zajišťuje. Pojem provozovatel se může překrývat s pojmem poskytovatel zdravotních služeb, nemusí tomu tak však být vždy. Srov. Občanský zákoník I., str. 595.

¹⁸⁹ Občanský zákoník I., str. 594.

¹⁹⁰ Občanský zákoník: komentář, str. 415.

uvedeného ustanovení, tj. povinnost konat. Povinnost poskytovatele zdravotních služeb nebo jiného subjektu v tomto případě spočívá v povinnosti zdržet se jednání, které by bránilo pacientovi ve výkonu jeho práva.¹⁹¹

Občanský zákoník nestanoví žádnou lhůtu, ve které by informace měly být poskytovatelem zpřístupněny. S ohledem na účel ustanovení se nicméně lze domnívat, že by tak poskytovatel měl učinit bez odkladu poté, co se pacientem (resp. jeho důvěrníkem nebo podpůrcem) zvolený odborník prokáže svým pověřením a doloží svou odbornou způsobilost k přezkoumání.¹⁹² Výjimka vyplývá z ustanovení §109 odst. 2 občanského zákoníku, které říká, že uplatňuje-li pacient právo na přezkoumání ještě před tím, než soud rozhodne o přípustnosti převzetí pacienta (tj. v zákonem stanovené lhůtě 7 dní), musí být pacientovi umožněn výkon tohoto práva tak, aby výsledky nezávislého přezkoumání bylo možné použít v uvedeném řízení o přípustnosti převzetí pacienta ve smyslu ustanovení §75 a násl. zákona o zvláštních řízeních soudních. S ohledem na toto ustanovení se tedy bude odvíjet lhůta, ve které poskytovatel zdravotních služeb, příp. jiná osoba bude muset informace zpřístupnit.

Právo vyplývající z ustanovení §110 občanského zákoníku je podle mého názoru dalším z ustanovení, které je poněkud nadbytečné. Okolnosti, za kterých lze pacienta hospitalizovat bez souhlasu, příp. užít omezovací prostředky pro omezení pohybu pacienta, a okolnosti, za kterých lze poskytovat zdravotní služby bez souhlasu pacienta, jsou upraveny v ustanoveních zákona o zdravotních službách. Ten tyto okolnosti stanoví jednoznačně a v praxi interpretace těchto ustanovení nečiní problémy. Zákonodárce uvedené ustanovení zařadil zřejmě s cílem zdůraznit skutečnost, že

¹⁹¹ Občanský zákoník I., str. 594.

¹⁹² Občanský zákoník: komentář, str. 415.

v detenčním řízení dochází pouze k omezení pohybu pacienta, nikoliv však k omezení jeho práva udělit, příp. neudělit souhlas k zásahu do své tělesné nebo duševní integrity, neboť se jedná o oddělená osobnostní práva.¹⁹³

8.5 Postavení zmocněnce, důvěrníka a podpůrce

Občanský zákoník kromě výše uvedených práv zakotvuje také možnost pacienta zvolit si zmocněnce nebo důvěrníka. O tomto právu je povinen pacienta informovat poskytovatel zdravotních služeb. Poučení o možnosti zvolit si takové osoby je součástí vysvětlení, které je poskytovatel povinen pacientovi poskytnout dle ustanovení §106 odst. 1 občanského zákoníku.

Zmocněncem je třeba chápat osobu ve smyslu ustanovení §441 občanského zákoníku. Ten stanoví, že *„ujednají-li si to strany, zastupuje jedna z nich druhou v ujednaném rozsahu jako zmocněnec“*. Právo osoby zvolit si zmocněnce není nijak vázáno na skutečnost, že osoba je převzata nebo držena v zařízení poskytujícím zdravotní péči.

Osobu důvěrníka občanský zákoník nedefinuje. Pojem důvěrníka je českému právnímu řádu znám z oblasti veřejného práva, kde smysl institutu důvěrníka spočívá v dodržení zásady veřejnosti soudního jednání v zákonem předvídaných výjimečných situacích.¹⁹⁴ Soukromoprávní institut důvěrníka je však v občanském zákoníku pojat ve smyslu odlišném. Důvodová zpráva zakotvení institutu odůvodňuje s odkazem na snahu posílit právní ochranu osoby převzaté nebo držené v zařízení poskytujícím zdravotní péči zvláště v případech, kdy je osoba převzata nebo držena v takovém zařízení z důvodu

¹⁹³ Srov. Důvodová zpráva k občanskému zákoníku. str. 67.

¹⁹⁴ Viz např. ustanovení §100 odst. 3 občanského soudního řádu, §201 odst. 2 trestního řádu, §49 odst. 2 soudního řádu správního.

tvrzeného duševního onemocnění na návrh jejího zákonného zástupce. V těchto případech, kdy dochází ke střetu zájmů mezi osobou převzatou nebo drženou v daném zařízení a jejím zákonným zástupcem a kdy se existence kolizního opatrovníka jmenovaného soudem nejeví jako dostatečná, má důvěrník vystupovat jako osoba chránící zájmy této osoby, a to nejen ve smyslu ochrany jejího procesního postavení, ale též ochrany dalších jejích práv.¹⁹⁵

Na rozdíl od zmocněnce důvěrník nevystupuje jako zástupce pacienta, tedy nejedná jeho jménem, nýbrž jménem vlastním. Občanský zákoník v tomto smyslu zakládá vlastní aktivní legitimaci důvěrníka, která má směřovat k ochraně osobnostních zájmů osoby převzaté nebo držené v zařízení poskytujícím zdravotní péči. Jedná se zákonnou konstrukci, která se uplatní právě a pouze ve vztahu k osobám převzatým nebo drženým v uvedeném zařízení, nelze ji považovat za obecný osobnostněprávní institut. Aktivní legitimace důvěrníka se neuplatní ve vztahu k ochraně jiných osobnostních práv nesouvisejících s jeho převzetím nebo držením v tomto zařízení.¹⁹⁶ Z hlediska ochrany zájmů osoby převzaté nebo držené v příslušném zařízení vystupuje důvěrník ve své podstatě jako její zastávce, jak je tento institut znám u ochrany jiných osobnostních práv (zejména práva na ochranu jména dle ustanovení §78 odst. 2 a 3 občanského zákoníku). Důvěrnictví však ve srovnání s pozicí zastávce nevzniká ze zákona, ale na základě vůle projevené osobou převzatou nebo drženou v příslušném zařízení.

Definice osoby podpůrce vychází z ustanovení §49 občanského zákoníku. Jedná se o osobu, s níž si člověk trpící duševní poruchou, která působí obtíže, a vyžadující nápomoc při rozhodování, ujedná poskytování podpory. Smlouvou o nápomoci se

¹⁹⁵ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku, str. 67.

¹⁹⁶ Občanský zákoník I. str. 591.

podpůrce zavazuje podporovanému, že bude s jeho souhlasem přítomen při jeho právních jednání, že mu zajistí potřebné údaje a sdělení a že mu bude nápomocen radami. Smlouvu o nápomoci schvaluje soud.

Má-li osoba převzatá nebo držená v zařízení poskytujícím zdravotní péči zmocněnce nebo důvěrníka, je poskytovatel zdravotních služeb bez zbytečného odkladu poté, co se o nich dozví, povinen informovat je o skutečnosti, že došlo k omezení pohybu nebo pobytu této osoby. Dle ustanovení §105 odst. 1 občanského zákoníku by o převzetí nebo držení měl být informován také podpůrce.¹⁹⁷ K vyrozumění těchto osob má dojít proto, aby mohly účinně uplatňovat svá procesní práva v rámci řízení o přípustnosti převzetí a držení ve zdravotním ústavu dle zákona o zvláštních řízeních soudních a práva, která jsou zakotvena v ustanovení §107 a násl. občanského zákoníku.¹⁹⁸

Dle ustanovení §107 odst. 2 občanského zákoníku náleží důvěrníkovi právo uplatnit ve prospěch člověka svým jménem všechna jeho práva vzniklá v souvislosti s jeho převzetím nebo s jeho držením v zařízení poskytujícím zdravotní péči. Výslovně občanský zákoník uvádí právo vyžádat si nezávislé posouzení zdravotního stavu, zdravotnické dokumentace a vyjádření ošetřujícího lékaře o neschopnosti úsudku a projevit přání samostatně v ustanovení §109 odst. 1. Nejedná se však o právo jediné. Stejná práva jako důvěrník má dle ustanovení §107 odst. 2 občanského zákoníku také podpůrce.

¹⁹⁷ V této souvislosti narážíme na zmiňovanou kolizi ustanovení §105 občanského zákoníku a §38 odst. 6 zákona o zdravotních službách. Bude-li poskytovatel zdravotních služeb postupovat dle ustanovení zákona o zdravotních službách, může nastat situace, kdy podpůrce nebude informován, čímž může dojít k omezení možnosti uplatňovat práva stanovená procesními předpisy a občanským zákoníkem.

¹⁹⁸ Občanský zákoník: komentář, str. 413.

V případě, že úkony důvěrníka nebo podpůrce budou v rozporu se zájmy osoby převzaté nebo držené v příslušném zařízení, posoudí je soud po zvážení všech okolností.¹⁹⁹ Toto ustanovení patrně vychází z ustanovení §45 odst. 2, které stanoví, že podpůrce má při plnění svých povinností vždy v souladu s rozhodnutími podporovaného. Podpůrce a ani důvěrník by neměli jednat v rozporu se zájmy člověka, kterého podporují. Ustanovení §68 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních proto podstavení důvěrníka a podpůrce ztotožňuje s postavením vedlejšího účastníka řízení. K němu ustanovení §93 odst. 3 občanského soudního řádu stanoví, že *„jestliže jeho úkony odporují úkonům účastníka, kterého v řízení podporuje, posoudí je soud po uvážení všech okolností“*. Pokud bychom tedy vycházeli z ustanovení §68 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních, museli bychom dojít k závěru, že v případě kolize procesních úkonů ze strany důvěrníka nebo podpůrce a osoby převzaté nebo držené v příslušném zařízení by měl soud přijmout pouze takové procesní návrhy důvěrníka nebo podpůrce, které mohou přinést výsledek řízení, jenž bude pro umístěnou osobu příznivější.²⁰⁰

Tento závěr však neodpovídá dikci ustanovení §107 odst. 2 občanského zákoníku a §68 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních.²⁰¹ Ty totiž předpokládají zcela samostatné procesní postavení důvěrníka a podpůrce. Budeme-li tudíž vycházet z ustanovení §107 odst. 2 občanského zákoníku a §68 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních, musíme uzavřít, že případná kolize procesních úkonů důvěrníka nebo podpůrce a osoby převzaté nebo držené v zařízení poskytujícím zdravotní péči nemůže vést ze strany soudu k odmítnutí procesních úkonů důvěrníka nebo průvodce. Jejich odmítnutí by bylo v rozporu se skutečností, že mají zcela samostatné procesní

¹⁹⁹ Ustanovení §68 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních.

²⁰⁰ Občanský zákoník: komentář, str. 413.

²⁰¹ Ustanovení §68 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních: *„Důvěrník nebo podpůrce může svým jménem uplatnit ve prospěch umístěného člověka všechna jeho práva vzniklá v souvislosti s převzetím a dalším držením ve zdravotním ústavu.“*

postavení. Důvodová zpráva v této souvislosti navíc uvádí, že ustanovení §66 a násl. zákona o zvláštních řízeních soudních mají vést k co nejdůslednějšímu naplnění předpisů nového hmotného práva. V tomto smyslu by měl tedy soud rozpor mezi ustanovením §68 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních a §107 odst. 2 občanského zákoníku patrně řešit ve prospěch hmotného práva.²⁰²

²⁰² Občanský zákoník: komentář, str. 414.

9. Nakládání s částmi lidského těla

Úcta k tělu člověka a jeho nedotknutelnosti je tradiční zásadou, na níž je vybudován český právní řád.²⁰³ Zákonná ochrana je poskytována nejen organismu živého člověka jako celku, ale též částem lidského těla, které od něj byly odděleny, příp. také jiným hmotným substrátům, které mají původ v těle.²⁰⁴ Ochrana částí lidského těla je součástí širšího komplexu ochrany všeobecných osobnostních práv, jenž je realizována kombinací soukromoprávních a veřejnoprávních prostředků. Veřejnoprávní regulace je zakotvena např. v zákoně o zdravotních službách (ustanovení §81 a násl.), v zákoně o specifických zdravotních službách (ustanovení §3 a násl., §31 a 32), v zákoně o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech (ustanovení §8 až 10), v transplantčním zákoně či v zákoně o lidských tkáních a buňkách.²⁰⁵ Veřejnoprávní předpisy upravují také sankce za porušení uvedených právních předpisů. Trestní zákoník vymezuje skutkové podstaty trestných činů souvisejících s neoprávněným nakládáním s lidskými tkáněmi a orgány, lidským embryem a lidským genomem (ustanovení §164 až 167). Soukromé právo, resp. občanský zákoník ochranu poskytuje prostřednictvím obecných a zvláštních prostředků ochrany osobnostních práva (ustanovení §82 odst. 1, část čtvrtá hlava III občanského zákoníku).

²⁰³ Srov. Doležal, A. Transplantace orgánů – etické a právní aspekty. Časopis zdravotnického práva a bioetiky. Vol 4, No 1 (2014), str. 30–47.

²⁰⁴ Části lidského těla v širším slova smyslu.

²⁰⁵ Zákon č. 296/2008 Sb., o lidských tkáních a buňkách, v platném znění.

9.1 Právní status lidského těla a jeho části

Člověk dnes již za žádných okolností nemůže být považován za objekt práva, člověk je subjektem nadaným způsobilostí. Toto nazírání člověka je zakotveno v úvodních ustanoveních Listiny základních práv a svobod o rovnosti lidí v důstojnosti a právech.²⁰⁶ Občanský zákoník č. 40/1964 Sb. tuto skutečnost zdůrazňoval v rámci definice věci obsažené v ustanovení §285, kde uváděl, že věcí je „*vše, co se liší od osoby*“.²⁰⁷ Obdobně stanoví také současný občanský zákoník. Dle ustanovení §489 „*věc v právním smyslu je vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí*“. Ustanovení §493 občanského zákoníku doplňuje, že „*lidské tělo ani jeho části, třebaže byly od těla odděleny, nejsou věci*“. Tato zásada nedopadá pouze na přirozené části lidského těla, ale i na části umělé, pokud jsou s tělem člověka trvale spojeny.^{208 209} Zákon navíc rozšiřuje aplikovatelnost ustanovení upravujících nakládání s částmi lidského těla i na to, co má původ v lidském těle. Není totiž věcného důvodu, aby odňaté části lidského těla v užším smyslu požívaly jiného právního režimu nežli jiné součásti organismu, které z těla odchází přirozenou cestou.²¹⁰

9.2 Nakládání s částmi lidského těla

Ustanovení §111 občanského zákoníku stanoví, že člověk, jemuž byla odňata část těla, má právo dozvědět se, jak s ní bylo naloženo s tím, že nakládat s odňatou částí lidského těla způsobem pro člověka nedůstojným nebo způsobem ohrožujícím veřejné zdraví se zakazuje. Právo na informaci o tom, jak bylo naloženo s částí těla, jež byla člověku

²⁰⁶ Srov. Dostál, O. Komu patří mé tělo: Několik úvah o právním statu oddělených částí těla a mrtvol. *Zdravotnictví a právo: právní a daňový průvodce pro zdravotnictví*. 2003, roč. 7, č. 10, str. 9.

²⁰⁷ Srov. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. 12. 2005, sp. zn. 22 Cdo 2773/2004 nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. 3. 2006, sp. zn. 22 Cdo 685/2005.

²⁰⁸ Např. kloubní náhrada, zubní protéza apod.

²⁰⁹ Polišínská, P. Lavický, P. *Judikatura k rekodifikaci: Věci v právním smyslu*. Wolters Kluwer ČR, a. s.: 2013.

²¹⁰ Občanský zákoník: komentář, str. 422. Srov. Občanský zákoník I, str. 600.

odňata, je oprávněním vznikajícím ex lege v okamžiku oddělení. Povinnou osobou zde bude osoba, která část těla člověku odejmula. Poněkud sporným momentem zde může být otázka, zda toto oprávnění zahrnuje také právo znát údaje o konkrétním (případném) příjemci odňaté části. Domnívám se, že z ustanovení §111 občanského zákoníku takové právo nevyplývá. Zákon stanoví, že člověk, jemuž byla část těla odňata, má právo dozvědět se, *jak* s ní bylo naloženo. Z jazykové interpretace tedy vyplývá, že má právo vědět, *jakým způsobem* s ní bylo naloženo, tzn. zda byla zničena, zda byla užitá k zákroku u jiného člověka, příp. zda by užitá k dalšímu zpracování, nikoliv jaká konkrétní osoba byla případným příjemcem. Z uvedeného ustanovení tedy dle mého názoru takové právo nevyplývá.²¹¹ Je však třeba upozornit, že takové oprávnění může vyplývat z jiných, zvláštních právních předpisů.²¹²

Občanský zákoník explicitně zakazuje nakládání s odňatou částí těla způsobem, který je pro člověka nedůstojným nebo kterým dochází k ohrožení veřejného zdraví. Svou povahou toto ustanovení představuje omezení autonomie vůle člověka při rozhodování o tom, jakým způsobem bude naloženo s odňatou částí lidského těla, která i po odnětí nepřestává být součástí osobnosti člověka, a je tak i nadále předmětem absolutního osobnostního práva. I nadále proto o naložení s takovou částí lidského těla bude rozhodovat dotčený člověk, nebude-li takové nakládání v rozporu s důstojností člověka nebo nebude-li ohrožovat veřejné zdraví, příp. nestanoví-li zvláštní předpis jinak. Význam tohoto ustanovení tak spočívá právě v tom, že některé způsoby nakládání s odňatou částí lidského těla se zakazují, a to i přesto, že k nim dotčený člověk dal souhlas. Ustanovení §111 občanského zákoníku je v této části kogentní s ohledem na

²¹¹ Dovožovat z uvedeného ustanovení závěr opačný by navíc bylo značně nepraktické s ohledem na např. dárcovství krve.

²¹² Viz např. ustanovení §8 transplantačního zákona.

jeho záměr spočívající v ochraně mravnosti a veřejného pořádku dle ustanovení §1 odst. 2 občanského zákoníku.²¹³

Ustanovení §111 odst. 2 občanského zákoníku dále stanoví, že odňatou část těla lze za života člověka použít k účelům zdravotnickým, výzkumným nebo vědeckým, a to za předpokladu, že k tomu dal dotčený člověk souhlas. Požadavek souhlasu dotčené osoby se v tomto případě zdá poněkud nadbytečný, když takový závěr vyplývá již z generální klauzule ochrany osobnosti člověka, neboť oddělená část lidského těla zůstává i nadále součástí osobnosti člověka, a jako takové je jí i nadále poskytována ochrana. Nestanoví-li tedy zákon jinak a s ohledem na uvedené, jakékoliv nakládání s oddělnou částí lidského těla je přípustné pouze se souhlasem dotčeného člověka. Význam této části ustanovení tak spočívá spíše v připomenutí právního postavení dotčené osoby, resp. ve zdůraznění charakteru jejího právního postavení, než že by z něho vyplývaly zvláštní normativní důsledky.²¹⁴ Výjimku v tomto ohledu představuje věta druhá ustanovení §111 odst. 2 občanského zákoníku, která totiž staví požadavek formy takového souhlasu, když říká, že k použití části těla člověka k účelu svou povahou neobvyklému se vyžaduje jeho *výslovný souhlas*.

Z hlediska praktické aplikace ustanovení §111 občanského zákoníku, kdy k odnětí částí lidského těla dochází zejména v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb, je třeba připomenout, že otázka nakládání s odebranými částmi lidského těla je upravena zvláštními právními předpisy, zejména zákonem o zdravotních službách, zákonem o lidských tkáních a buňkách, příp. transplantačním zákonem.

²¹³ Občanský zákoník I., str. 599.

²¹⁴ Občanský zákoník I., str. 599.

Dle ustanovení §81 odst. 1 zákona o zdravotních službách lze část těla odebranou pacientovi při poskytování zdravotních služeb použít:

- a) pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům ve zdravotnictví,
- b) pro použití při léčbě příjemce lidských tkání a buněk podle zákona o lidských tkáních a buňkách,
- c) pro potřeby transplantací podle zákona upravujícího transplantace,
- d) použití pro výrobu léčiv podle zákona o léčivech a podle zákona o lidských tkáních a buňkách, příp.
- e) pro potřeby stanovení jiným právním předpisem.

Podmínkou pro použití části těla odebrané pacientovi pro potřeby dle odstavce a), b) a d) vyžaduje, aby pacientovi byla o možnosti takového užití podána poskytovatelem zdravotních služeb informace a pacient s tímto užitím vyslovil prokazatelný souhlas.²¹⁵ Tím se rozumí písemný souhlas pacienta s úředně ověřeným podpisem nebo záznam o souhlasu pacienta vysloveného v průběhu hospitalizace pacienta podepsaný pacientem a zdravotnickým pracovníkem. Není-li pacient schopen s ohledem na svůj zdravotní stav záznam podepsat, může tak namísto něj učinit zdravotnický pracovník a osoba blízká pacientovi, příp. svědek s tím, že součástí záznamu musí být uveden způsobem, jakým pacient projevil svou vůli a jaké důvody mu brání v podpisu. Písemnou souhlas nebo záznam o souhlasu pacienta je vždy součástí zdravotnické dokumentace vedené o pacientovi.

²¹⁵ Zákon stanoví výjimky. Viz ustanovení §81 odst. 4 zákona o zdravotních službách.

Odběr části lidského těla může pro účely uvedené výše provádět pouze poskytovatel zdravotních služeb ve zdravotnickém zařízení.²¹⁶ Lze je uchovávat a použít pouze pokud tím nedojde k ohrožení zdraví jiného člověka. Za tímto účelem je poskytovatel zdravotních služeb povinen posoudit zdravotní způsobilost pacienta.²¹⁷ V případě, že části lidského těla nejsou po odběru užity k účelům uvedeným v ustanovení §81 odst. 1 zákona o zdravotních službách, je poskytovatel zdravotních služeb povinen postupovat dle ustanovení §91 zákona o zdravotních službách. To stanoví, že části těla odebrané v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb, plod po potratu, plodové vejce, plodové lůžko (placenta) nebo těhotenská sliznice, odebrané části těla zemřelého nebo tkáně a buňky, které byly určeny pro výrobu léčiv, k vědeckým, výzkumným nebo výukovým účelům, nebo orgány, tkáně a buňky určené pro použití podle zákonů upravujících nakládání s lidskými orgány, tkáněmi nebo buňkami a nebyly pro tyto účely použity, se zpopelňují ve spalovně poskytovatele. Obdobně se postupuje, jde-li o odebrané části těla zemřelého, které byly použity k vědeckým, výzkumným nebo výukovým účelům.²¹⁸

At' je odebraná část lidského těla použita k jakémukoliv účelu dle ustavení §81 odst. 1 zákona o zdravotních službách, „*použití části těla pacienta (...) nemůže být pro nikoho zdrojem finanční ani jiné náhrady, popřípadě jiných výhod. To nebrání poskytnutí úhrady účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložených výdajů vzniklých v přímé souvislosti s nakládáním s částí těla pacienta, to je s jejich opatřováním, vyšetřením, skladováním a zpracováním*”. Tímto ustanovením zákonodárce promítl článek 21

²¹⁶ Ustanovení §80 odst. 1 zákona o zdravotních službách.

²¹⁷ Ustanovení §81 odst. 6 zákona o zdravotních službách.

²¹⁸ Dle ustanovení §82 odst. 1 zákona o zdravotních službách platí, že „*při nakládání s plodem po potratu a dále s plodovým vejcem bez plodu, plodovým lůžkem (placentou) nebo těhotenskou sliznicí, které byly vyňaty nebo vypuzeny z těla ženy, se obdobně použijí ustanovení § 81 s tím, že plod po potratu lze použít pouze pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům.*”

Úmluvy o lidských právech a biomedicině, který stanoví, že „*lidské tělo a jeho části nesmí být jako takové zdrojem finančního prospěchu*“.²¹⁹

9.3 Přenechání části lidského tělo jinému

Ustanovení §112 občanského zákoníku vychází obdobně jako jemu předcházející ustanovení z pojetí, podle něhož části lidského těla nejsou zásadně považovány za věc v právním smyslu.²²⁰ Lidské tělo a jeho části (i po oddělení) tvoří součást osobnosti člověka, představují specifický předmět (předmět *sui generis*) absolutního osobnostních práva a v tomto smyslu jim právní řád poskytuje ochranu. Lidské tělo, ani jeho části, a to ani po jejich oddělení nemohou být předmětem majetkových práv (hovoříme o tzv. extrakomercialitě částí lidského těla).²²¹

S ohledem na specifický právní režim lidského těla a jeho částí je omezena autonomie člověka v dispozici s nimi. Občanský zákoník stanoví, že část lidského těla lze jinému přenechat pouze za podmínek stanovených jiným právním předpisem. Takové jednání se tedy neřídí ustanoveními občanského zákoníku²²², ale jinými právními předpisy, a to především předpisy veřejnoprávními.²²³ Tyto stanovují limity práva člověka volně disponovat vlastním tělem a jeho částmi. Ačkoliv tedy člověku náleží právo udělit souhlas s užitím částí lidského těla, které byly odděleny, není obecně oprávněn nakládat s nimi podle vlastní úvahy, jak by bylo v jiné oblasti soukromého práva obvyklé.²²⁴

²¹⁹ *Medicínské právo*, str. 194.

²²⁰ Viz ustanovení §493 občanského zákoníku.

²²¹ Z latinského *res extra commercium*.

²²² Např. ustanoveními o smlouvě o darování nebo kupní smlouvě.

²²³ Ustanovení §112 občanského zákoníku odkazuje zejména na transplantáční zákon, zákon o lidských tkáních a buňkách, příp. zákon o specifických zdravotních službách.

²²⁴ Občanský zákoník: komentář, str. 424.

Přenechání částí těla v souladu s jinými právními předpisy je vždy bezúplatné. Na mezinárodní úrovni je tato zásada zakotvena v již zmíněném článku 21 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně. Zvláštní právní předpisy tuto zásadu respektují, když stanoví, že dárce části svého těla nesmí mít z přenechání finanční prospěch nebo jinou výhodu.²²⁵ Výjimku představuje plnění, jenž je kompenzací újmy vzniklé dárci.²²⁶

Obecná zásada stanovující nepoužitelnost právních norem, které upravují soukromoprávní nakládání s věcmi, je prolomena výjimkou vyplývající z věty druhé ustanovení §112 občanského zákoníku. Ta říká, že omezení v nakládání s částmi lidského těla podle podmínek stanovených jinými právními předpisy se nepoužije, *„jedná-li se o vlasy nebo podobné části těla, které lze bezbolestně odejmout bez znecitlivění a které se přirozenou cestou obnovují“*. Ty lze jinému přenechat i za odměnu a hledí se na ně jako na věci movité.

Z citovaného ustanovení vyplývá, že aby bylo možné hledět na části těla jako na věci movité, musí být kumulativně splněno, že se jedná o část těla:

- a) kterou lze bezbolestně odejmout bez znecitlivění a
- b) která se obnovuje přirozenou cestou.

Občanský zákoník explicitně zmiňuje vlasy. Důvodová zpráva hovoří také o nehtech a moči. Stanovené požadavky by však splnilo např. také sperma, pot, mateřské mléko či slzy.

²²⁵ Viz např. ustanovení §28 transplantačního zákona, §11, §29 a §32 zákona o specifických zdravotních službách.

²²⁶ Občanský zákoník: komentář, str. 424.

V případě, že část těla splňuje uvedené podmínky, lze ji jinému přenechat i za odměnu. Zároveň je však třeba upozornit, že věta druhá ustanovení §112 odst. 2 občanského zákoníku obsahuje formulaci „*hledí se*“. Občanský zákoník v tomto ohledu tedy pracuje s právní fikcí, kdy části lidské těla za splnění uvedených podmínek považuje (z hlediska dispozice s nimi) za věci, formálně, tj. ve smyslu právním se však věcmi nestávají.

9.4 Přenechání části lidského těla dle transplantačního zákona

Podmínky, za kterých může být proveden odběr tkání nebo orgánů pro účely transplantace, jsou stanoveny transplantačním zákonem. Ten reprezentuje jeden z právních předpisů, na který odkazuje občanský zákoník v ustanovení §112, kde stanoví, že člověk může přenechat část svého těla jinému jen za podmínek stanovených jiným právním předpisem.

Transplantační zákon rozlišuje podmínky, které musí být splněny při odběru od žijícího dárce (transplantace *inter vivos*) a od dárce zemřelého (transplantace *ex mortuo*). V prvním případě jsou podmínky stanoveny následovně. Dle ustanovení §3 transplantačního zákona lze odběr tkání nebo orgánů od žijícího dárce provést pouze pokud:

- a) je prováděn výhradně v zájmu léčebného přínosu pro příjemce,
- b) v době odběru není k dispozici vhodná tkáň nebo orgán od zemřelého dárce a neexistuje jiná léčebná metoda srovnatelného účinku,

- c) je dárce osoba způsobilá dát způsobem stanoveným tímto zákonem svobodný, informovaný a konkrétní souhlas (ve smyslu ustanovení §7 transplantačního zákona) a tento souhlas skutečně vyslovila a
- d) jedná se o obnovitelné tkáň nebo jeden z funkčních párových orgánů.

Zároveň platí, že odběr lze provést pouze ve prospěch příjemce, který je osobou blízkou dárci, pokud ten vyslovil svobodný, informovaný a konkrétní souhlas právě ve vztahu k této osobě. Provádí-li se odběr ve prospěch osoby, která není osobou blízkou dárci, musí být vedle podmínky výslovně projevené vůle dárce darovat svůj orgán tomuto příjemci splněna také podmínka souhlasu vysloveného etickou komisí.

Odběr od žijícího dárce je vyloučen v případě, kdy lze důvodně předpokládat, že provedení odběru by mohlo vážným způsobem ohrozit zdraví nebo život dárce, dárce je osobou nacházející se ve výkonu trestu odnětí svobody nebo ve vazbě nebo ve výkonu zabezpečovací detence nebo v ochranném léčení, s výjimkou dárcovství mezi dětmi a rodiči, sourozenci a mezi manželi, nebo vzniklo na základě posouzení zdravotní způsobilosti dárce důvodné podezření, že dárce trpí nemocí nebo stavem, které by mohly ohrozit zdraví nebo život příjemce. Tato podmínka neplatí, pokud riziko poškození zdraví příjemce je zanedbatelné ve srovnání se život zachraňující transplantací.

Dle ustanovení §4 transplantačního zákona od dárců, kterými jsou nezletilé osoby nebo osoby s omezenou svéprávností, lze provést pouze odběr obnovitelné tkáň, není-li dále stanoveno jinak, pouze pokud:

- a) není k dispozici žádný vhodný dárce, který je schopen dát výslovný a konkrétní souhlas,
- b) příjemcem je sourozenec dárce,
- c) darování představuje možnost záchrany života příjemce,
- d) zákonný zástupce dárce, kterým je nezletilá osoba nebo osoba s omezenou svéprávností, vyslovil podle § 7 odst. 4 transplantačního zákona s tímto odběrem souhlas,
- e) etická komise vyslovila podle ustanovení §5 transplantačního zákona s tímto odběrem souhlas a
- f) tento dárce neprojevuje s darováním nesouhlas.

Z ust. §4 transplantačního zákona je patrné, že nezletilému pacientovi a pacientovi s omezenou svéprávností je tímto poskytována vyšší míra ochrany, než která vyplývá ze zákona o zdravotních službách, když zákon stanoví další podmínky, které kumulativně musí být naplněny, aby bylo možné odběr obnovitelné tkáně provést. Z dikce zákona vyplývá, že odběr obnovitelné tkáně je případem, kdy není přípustné, aby souhlas k odběru uděloval nezletilý pacient nebo pacient s omezenou svéprávností samostatně, ale musí se vždy vyžadovat souhlas zákonného zástupce. U nezletilého pacienta jsou zákonnými zástupci rodiče. U pacienta s omezenou svéprávností je nutné za zákonného zástupce ve smyslu tohoto ustanovení považovat opatrovníka jmenovaného soudem s ohledem na ust. §3022 občanského zákoníku, ačkoliv občanský zákoník zákonné zastoupení a opatrovnictví rozlišuje.²²⁷

Od dárce zemřelého lze odběr provést, pouze byla-li zjištěna smrt. Zjištění smrti provádí nejméně dva lékaři s příslušnou specializovanou způsobilostí. Pacienta vždy

²²⁷ Viz např. ustanovení §457 občanského zákoníku.

vyšetřují nezávisle na sobě. Lékaři, kteří zjišťují smrt, se nesmějí podílet na odběru od zemřelého dárce nebo transplantace a nesmějí být jeho ošetřujícími lékaři.²²⁸

Odběr od zemřelého dárce je vyloučen, pokud zemřelý za svého života nebo zákonný zástupce zemřelého, který byl nezletilou osobou nebo opatrovník osoby s omezenou svéprávností, vyslovil prokazatelně nesouhlas s posmrtným odběrem²²⁹, nelze na základě posouzení zdravotní způsobilosti vyloučit, že zemřelý trpěl nemocí či stavem, které by mohly ohrozit zdraví nebo život příjemce nebo zemřelého nelze identifikovat.²³⁰

V souladu s extrakomercialitou částí lidského těla ustanovení §28 odst. 1 transplantčního zákona stanoví, že lidské tělo a jeho části nesmějí být jako takové zdrojem finančního prospěchu nebo jiných výhod. Osobě, která vypravila pohřeb zemřelému dárce, náleží příspěvek na náklady související s vypravením pohřbu ve výši 5000 Kč.²³¹ Dárce orgánu náleží náhrada účelně a prokazatelně vynaložených výdajů a rozdíl mezi ušlým výdělkem a obdrženou náhradou mzdy, platu nebo odměny a obdrženým nemocenským z nemocenského pojištění, který mu vznikl dočasnou pracovní neschopností v souvislosti s odběrem orgánu a poskytováním zdravotních služeb, které si tento odběr vyžádal.²³² Transplantační zákon zakotvuje také zákaz obchodování s tkáněmi a orgány odebranými za účelem transplantace.²³³

²²⁸ Ustanovení §10 odst. 1 a 2 transplantčního zákona.

²²⁹ Transplantační zákon je vystaven na tzv. opt-out režimu, kdy je souhlas s posmrtným odběrem presumován, tj. odběr může být proveden, nevysloví-li uvedené osoby nesouhlas. Srov. SCHELLE, K. MAN, V. OSTŘÍŽEK, T. *Právní úprava darování, odběrů a transplantací tkání a orgánů*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 28.

²³⁰ Ustanovení §11 transplantčního zákona.

²³¹ Ustanovení §28a odst. 1 transplantčního zákona.

²³² Ustanovení §28b odst. 1 transplantčního zákona.

²³³ Srov. ustanovení §164 až §167 trestního zákoníku.

9.5 Přenechání částí lidského těla dle zákona o specifických zdravotních službách

9.5.1 Odběr zárodečných buněk pro účely asistované reprodukce

Asistovanou reprodukci definuje zákon o specifických zdravotních službách jako metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk, k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchovávání za účelem umělého oplodnění ženy. Pro umělé oplodnění ženy mohou být využita jak vajíčka získaná od této ženy a spermie získané od muže, který se ženou podstupuje léčbu neplodnosti, tak zárodečné buňky (tj. vajíčka nebo spermie) od jiné osoby, tzv. anonymního dárce. Ve vztahu k anonymnímu dárci zákon stanoví, že jím může být pouze žena, která dovršila věk 18 let a nepřekročila věk 35 let, nebo muž, který dovršil věk 18 let a nepřekročil věk 40 let.

Umělé oplodnění lze provést ženě, pokud její věk nepřekročil 49 let, a to na základě písemné žádosti neplodného páru. Tato žádost nesmí být starší než 6 měsíců. Vyloučeno je provedení umělého oplodnění ženě, která má k muži, se kterým předložila žádost, příbuzenský vztah, který dle občanského zákoníku vylučuje uzavření manželství.²³⁴

Dle ustanovení §7 tohoto zákona lze zárodečné buňky²³⁵ odebrat, byla-li posouzena zdravotní způsobilost osoby, které má být zárodečná buňka odebrána, a ženy, které má být umělé oplodnění provedeno. Příjemkyně zároveň nesmí být osobou s omezenou svéprávností, jestli s ohledem na toto omezení není způsobilá posoudit poskytnutí zdravotních služeb, popřípadě důsledky jejich poskytnutí, nebo k rodičovské

²³⁴ Viz ustanovení §675 občanského zákoníku.

²³⁵ Dle ustanovení §3 odst. 2 se zárodečnými buňkami pro účely asistované reprodukce rozumí vajíčka a spermie.

zodpovědnosti, a to i částečně. Příjemkyní nesmí být rovněž osoba umístěná v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detenci.

Anonymní dárce pak nesmí být osobou s omezenou svéprávností, pokud není s ohledem na toto omezení způsobilá posoudit poskytnutí zdravotních služeb, popřípadě důsledky jejího poskytnutí, osoba umístěná v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detenci, osobu, které byla nařízena izolace nebo karanténa nebo byla hospitalizována bez souhlasu.

Poskytovatel zdravotních služeb je povinen před zahájením metod a postupů asistované reprodukce poučit neplodný pár dle ustanovení §8 odst. 1 zákona o specifických zdravotních službách. Na základě informace podané dle tohoto ustanovení pak neplodný pár udělí písemný souhlas. Souhlas příjemkyně se vyžaduje také vždy před tím, než je započato s provedením jednotlivých úkonů asistované reprodukce.

Poskytovatel zdravotních služeb, který proved asistovanou reprodukci, je povinen zajistit zachování vzájemné anonymity anonymního dárce a neplodného páru a anonymity anonymního dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce.

Za odběr zárodečných buněk nevzniká anonymnímu dárci žádný nárok na finanční nebo jinou odměnu. Anonymnímu dárci se na základě jeho žádosti hradí pouze účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložené výdaje spojené s darováním zárodečných buněk. Náhradě těchto nákladů lze požadovat buď na příjemkyni, které má být provedeno umělé oplodnění, nebo na poskytovateli, kterému byly zárodečné buňky nebo lidská embrya k provedení asistované reprodukce předány.

9.5.2 „Dárcovství“ krve a jejích částí

Odběry lidské krve a jejích služeb pro účely výroby transfuzních přípravků a krevních derivátů a pro použití člověka je upraveno vedle zákona o specifických zdravotních službách také v zákoně č. 378/2007 Sb., o léčivech a vyhlášce č. 143/2008 Sb., o lidské krvi, v platném znění. Zákon o specifických zdravotních službách stanoví, že krev lze pro tyto účely odebrat pouze osobě, která k tomu udělila písemný souhlas. V případě osoby nezletilé nebo osoby s omezenou svéprávností musí písemný souhlas udělit zákonný zástupce, resp. opatrovník, ledaže je tato osoba dostatečně rozumově a volně vyspělá, aby souhlas s odběrem krve udělila dle ustanovení §35 zákona o zdravotních službách sama.

Krev pro stanovené účely nelze odebrat osobě umístěné v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence, umístěné ve školském zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo v zařízení sociálních služeb, byla-li nařízena ústavní výchova, popřípadě uložena ochranná výchova, při nařízené izolaci nebo karanténě nebo v případě, že je osoba hospitalizována bez souhlasu.²³⁶

Stejně jako v případě odběru orgánů pro účely transplantace či zárodečných buněk pro účely asistované reprodukce, tak i v případě odběru krve pro výrobu krevních derivátů a pro použití u člověka za její odběr nevzniká osobě, které byla krev odebrána, nárok na finanční ani jinou úhradu, s výjimkou účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložených výdajů spojených s odběrem její krve, o které tato osoba požádá, a to celkem do maximální výše 5 % minimální mzdy.²³⁷

²³⁶ Ustanovení §31 odst. 2 zákona o specifických zdravotních službách.

²³⁷ Ustanovení §32 odst. 2 zákona o specifických zdravotních službách.

10. Ochrana lidského těla po smrti

10.1 Nakládání s tělem po smrti člověka

Lidské tělo představuje součást osobnosti člověka, a to přinejmenším dokud v něm lze spatřovat konkrétního zemřelého člověka, tj. je možné jej individualizovat.²³⁸ Lidské tělo včetně částí, které z něj byly odděleny, jsou tak chráněny skrze jednotlivé prostředky ochrany všeobecného osobnostního práva i po smrti člověka (hovoříme o tzv. postmortální ochraně). Tato základní premisa je explicitně zakotvena v ustanovení §92 odst. 1 občanského zákoníku,²³⁹ které stanoví, že „*lidské tělo je pod právní ochranou i po smrti člověka*“, a představuje interpretační východisko ve vztahu k následující úpravě obsažené v ustanovení §113 až §117 občanského zákoníku.

Ustanovení §92 odst. 1 občanského zákoníku dále stanoví zákaz nakládání s lidskými pozůstatky a lidskými ostatky způsobem, který je pro zemřelého nedůstojný. Terminologii, kterou zákonodárce v této větě užil, byla zřejmě převzata ze zákona č. 256/2001 Sb., o pohřbnictví, v platném znění (dále jen „zákon o pohřbnictví“). Ten definuje lidské pozůstatky jako „*mrtvé lidské tělo nebo jeho části do pohřbení, pokud nejsou za podmínek stanovených vyhláškou č. 19/1988 Sb., o postupu při úmrtí a o pohřbnictví, v platném znění použity pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům a zpopelněny ve spalovně poskytovatele zdravotních služeb*“. Lidskými ostatky pak rozumí lidské pozůstatky po pohřbení. Ačkoliv zákon o pohřbnictví představuje právní předpis veřejnoprávní povahy, lze se i přes

²³⁸ Ochrana osobnosti podle občanského práva, str. 207. Srov. Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 15. 12. 2005 sp. zn. NS 22 Cdo 2773/2004.

²³⁹ Doktrínou je tato zásada uznávána již delší dobu, zákonodárce však považoval za vhodné, aby byla formulována a zakotvena explicitně. Při formulaci věty první ustanovení §92 občanského zákoníku vychází především z právní úpravy obsažené v čl. 42 CCQ (Civil Code of Québec), který stanoví: „*A person of full age may determine the nature of his funeral and the disposal of his body; a minor may also do so with the written consent of the person having parental authority or his tutor. In the absence of wishes expressed by the deceased, the wishes of the heirs or successors prevail. In both cases, the heirs or successors are bound to act; the expenses are charged to the succession.*“ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku, str. 68.

proklamovanou nezávislosti soukromého práva na právu veřejném obsaženou v ustanovení §1 odst. 1 občanského zákoníku domnívat, že není důvod vykládat uvedené pojmy obsažené v ustanovení §92 občanského zákoníku odlišně od zákona o pohřebnictví.

Stejně jako ustanovení §92 odst. 1 občanského zákoníku, také ustanovení §4 odst. 1 zakotvuje zákaz nakládání s lidskými pozůstatky a lidskými ostatky nedůstojně. Zákon o pohřebnictví na rozdíl od občanského zákoníku však navíc doplňuje požadavek nakládání s lidskými pozůstatky a lidskými ostatky takovým způsobem, aby nedocházelo k ohrožení veřejného zdraví nebo veřejného pořádku. V tomto směru zákon o pohřebnictví do jisté míry omezuje autonomii člověka²⁴⁰, příp. pozůstalých v souvislosti s rozhodováním o tom, jakým způsobem má být s tělem zemřelého naloženo.²⁴¹

V souvislosti s ochranou osobnosti pacienta v kontextu poskytování zdravotních služeb je třeba zabývat se zejména ustanovením §113 a §115 až §117. Vedle těchto ustanovení však nelze opomenout ani ustanovení §79 a násl. zákona o zdravotních službách, příp. též ustanovení §10 a násl. transplantačního zákona.

10.2 Souhlas s pitvou nebo jiným použitím těla po smrti

Ustanovení §113 občanského zákoníku zakotvuje zásadu autonomie člověka v otázce rozhodování o tom, jak má být naloženo s jeho tělem po smrti. Jedná se do značné míry o proklamaci, explicitní vyjádření zásady, která vyplývá již z ústavněprávních předpisů

²⁴⁰ Viz ustanovení §113 odst. 1 občanského zákoníku, které stanoví, že „člověk má právo rozhodnout, jak bude po jeho smrti naloženo s jeho tělem.“

²⁴¹ Občanský zákoník: komentář, str. 343.

a v doktríně o její existenci není sporu. Ustanovení §113 odst. 2 občanského zákoníku stanoví, že provedení pitvy nebo použití lidského těla pro lékařskou vědu, výzkum nebo výuku je obecně zakázáno, neudělil-li k takovým použití člověk za svého života souhlas, nebo neexistuje-li zákonný důvod, na jehož základě by bylo možné tělo zemřelého k uvedeným účelům použít. Totéž zdůrazňuje také ustanovení §115 občanského zákoníku, které zakotvuje domněnku nesouhlasu s provedením pitvy nebo použitím těla zemřelého pro lékařskou vědu, výzkum nebo výuku, když říká, že „*zemřeli člověk, aniž projeví souhlas (...), platí, že s provedením pitvy nebo s použitím svého těla (dle ustanovení §113 odst. 2 občanského zákoníku) nesouhlasí*“. Souhlas osoby s provedením pitvy nebo použitím těla po smrti pro účely dle ustanovení §113 občanského zákoníku má být zapsán do rejstříku vedeného podle jiného právního předpisu.²⁴²

V souvislosti s požadavkem ustanovení §116 občanského zákoníku na vyslovení souhlasu ve formě veřejné listiny²⁴³, příp. vyslovení souhlasu vůči poskytovateli je nutné upozornit na odlišnou úpravu v ustanovení §81 odst. 5 zákona o zdravotních službách. Ten vyžaduje písemný souhlas dotčené osoby, příp. osoby blízké zemřelému člověka s úředně ověřeným podpisem, nebo záznam o souhlasu pacienta vysloveného ve zdravotnickém zařízení podepsaný zdravotnickým pracovníkem a podle okolností pacientem, osobou blízkou nebo svědkem. Důvodová zpráva odůvodnění odlišnosti úprav nenabízí, není tedy jasné, z jakého důvodu zákonodárce v ustanovení občanského zákoníku zvolil jiné řešení. Budeme-li však vycházet z obecného interpretačního

²⁴² Do současnosti rejstřík osob souhlasících s pitvou nebyl zřízen, možnost zapsat svůj souhlas je tedy prozatím pouze teoretická.

²⁴³ Viz ustanovení §567 občanského zákoníku.

pravidla *lex specialis derogat legi generali*, bude třeba i zde upřednostnit ustanovení zákona o zdravotních službách.²⁴⁴

Souhlas s pitvou nebo použitím těla po smrti pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům může být v souladu s ustanovením § 117 občanského zákoníku kdykoliv odvolán. O tomto oprávnění pacienta by nebylo pochyb ani tehdy, nebylo-li by tímto ustanovením výslovně zakotveno. Jako problematický se jeví požadavek písemnosti odvolání souhlasu, činí-li tak člověk ve zdravotnickém zařízení. Záměrem zákonodárce v tomto ohledu bylo zřejmě umožnit odvolání souhlasu jednodušším způsobem v případech, kdy byl souhlas udělen zápisem do veřejného rejstříku nebo formou veřejné listiny. V případě, že však byl souhlas udělen projevem vůle vůči poskytovateli zdravotních služeb (a v tomto případě občanský zákoník nestanoví žádný požadavek na formu takového projevu), bude požadavek písemnosti odvolání souhlasu naopak přísnější. Opět s odkazem na speciální úpravu v zákoně o zdravotních službách bude třeba vztah právní úpravy v občanském zákoníku a zákoně o zdravotních službách vyřešit ve prospěch druhého z uvedených, a to i s ohledem na tolik prosazovanou preferenci autonomie vůle dotčené osoby.

Otázka vztahu občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách byla v minulosti diskutována také (a zejména) v souvislosti s prováděním tzv. nepovinných pitev. Zákon o zdravotních službách rozlišuje pitvy anatomické, tj. pitvy sloužící k výukovým účelům nebo pro účely vědy a výzkumu, pitvy patologicko-anatomické, tj. pitvy osob, které zemřely ve zdravotnickém zařízení smrtí z chorobných příčin, za účelem prověření způsobu poskytování zdravotních služeb, pitvy zdravotní, tj. pitvy prováděné např. ke zjištění příčiny smrti osob zemřelých náhle a neočekávaně, nebo při násilných

²⁴⁴ Občanský zákoník: komentář, str. 434.

úmrtních včetně sebevraždy, a pitvy soudní, tj. pitvy, které se provádějí v případech, kdy existuje podezření, že úmrtí bylo způsobeno trestným činem. Již zmiňované ustanovení §113 odst. 2 občanského zákoníku stanoví, že provést pitvu nebo použít lidské tělo po smrti člověka pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům bez souhlasu zemřelého lze jen, pokud tak stanoví jiný zákon.

V první fázi byla vedena diskuze o tom, zda část ustanovení „*pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům bez souhlasu zemřelého*“ souvisí bezprostředně s částí první tohoto ustanovení, nebo stojí zcela samostatně. V prvním případě by se totiž ustanovení §113 odst. 2 občanského zákoníku vztahovalo pouze na anatomické pitvy, tj. ty pitvy prováděné k výukovým účelům nebo pro účely vědy a výzkumu. V opačném případě, kdy obě části ustanovení jsou interpretovány samostatně, je třeba dovodit, že jakoukoliv pitvu lze provést pouze, stanovuje-li tak zákon o zdravotních službách.

Ačkoliv názory na vyřešení tohoto interpretačního problému nebyly jednotné, mezi odbornou veřejností převládl názor, že přijetím občanského zákoníku nedošlo k žádné změně v souvislosti s tzv. povinnými pitvami, tj. těmi, kde povinnost provést pitvu výslovně, taxativním výčtem stanoví zákon o zdravotních službách (konkrétně ustanovení §88 odst. 2 a 3 tohoto zákona). Změna nenastala ani v souvislosti s pitvami anatomickými, neboť k jejich provedení se i před přijetím občanského zákoníku vyžadoval souhlas pacienta, příp. osoby blízké. Ustanovení §113 odst. 2 občanského zákoníku se však dotklo těch patologicko-anatomických pitev, které nebyly prováděny z důvodů stanovených v ustanovení §88 odst. 2 zákona o zdravotních službách, ale na základě rozhodnutí lékaře provádějícího prohlídku těla zemřelého dle ustanovení §86

odst. 1 písm. b) zákona o zdravotních službách v případech, kdy existovaly závažné nejasnosti týkající se příčiny smrti, základní nemoci, dalších nemocí, jejich komplikací a klinické diagnózy.²⁴⁵

V nastalé situaci tak poskytovatelé zdravotních služeb mohli zvolit cestu dodržování nové právní úpravy, tj. pitvy doposud prováděné přestat provádět, a to i na úkor ztráty cenné zpětné vazby k úspěšnosti zvoleného léčebného postupu, příp. vytvořit nový mechanismus získávání souhlasu, nebo k situaci přistoupit pohybem na hraně zákona, tj. podmínky pro provádění povinných pitev vykládat extenzivně tak, aby pitvy doposud prováděné bez souhlasu zemřelých pacientů mohly být prováděny i nadále, nebo na hraně eticky správného postupu ve vztahu k pacientovi, kdy souhlas s pitvou mohli presumovat v rámci informovaného souhlasu pacienta s poskytováním zdravotních služeb.

Zákonodárce popsany problém vyřešit přijetím novely zákona o zdravotních službách, která nejasnosti v interpretaci odstraňuje, aniž by byl negován princip autonomie vůle pacienta zdůrazňovaný novou úpravou v občanském zákoníku. Novela nabyla účinnosti dne 1. července 2016. Do výčtu zákonných důvodů pro provedení patologicko-anatomické pitvy bylo nově zařazeno písm. h), které stanoví provedení patologicko-anatomické pitvy také „*v případě, kdy není dostatečně objasněna příčina smrti, základní nemoci, dalších nemocí nebo jejich komplikací nebo klinická diagnóza*“. V souvislosti se zdravotními pitvami byla upravena formulace ustanovení §88 odst. 3 písm. a) tak, že slova „*nebylo možno jednoznačně zjistit příčinu smrti*“ nahrazují slovy

²⁴⁵ Tomu odpovídá i Výkladové stanovisko č. 20 Expertní skupiny Komise pro aplikaci nové civilní legislativy (KANCL) při Ministerstvu spravedlnosti ze dne 3. března 2014, která uvádí, že „*vyjádření souhlasu s pitvou dle § 115 NOZ je relevantní pouze k pitvě anatomické a pitvám, které nejsou uvedeny v taxativním výčtu „povinných“ pitev stanovených v ustanovení §88 odst. 2 a 3 zákona o zdravotních službách. V ostatních případech bude pitva prováděna povinně (ustanovení § 88 odst. 2 a 3 zákona o zdravotních službách a § 115 trestního řádu).*“

„nedošlo ke stanovení příčiny smrti nebo nebyla příčina smrti dostatečně objasněna“.

V ustanovení §88 byla na začátek odstavce 4 vložena věta: *„Patologicko-anatomické pitvy podle odstavce 2 a zdravotní pitvy podle odstavce 3 se provádějí i bez souhlasu zemřelého.“* Poznámka pod čarou k tomuto ustanovení odkazuje na ustanovení §113 odst. 2 zákona o zdravotních službách. Nově zařazené ustanovení §88a zákona o zdravotních službách, ponechává právo lékaři provádějícího prohlídku těla zemřelého rozhodnout o neprovedení patologicko-anatomické nebo zdravotní pitvy ve stanovených případech, pokud jde o úmrtí, když je příčina zřejmá a zemřelý pacient za svého života vyslovil prokazatelný nesouhlas nebo zákonný zástupce, opatrovník nebo osoba blízká zemřelého pacienta požádala o neprovedení pitvy. Formální náležitosti takového nesouhlasu jsou stejné jako náležitosti souhlasu s uchováním a použitím části těla pacienta nebo těla zemřelého dle ustanovení §81 odst. 5 zákona o zdravotních službách. Možnost rozhodnout o provedení nebo neprovedení patologicko-anatomické a zdravotní pitvy v zákonem stanovených případech je ponechána také poskytovateli zdravotních služeb dle ustanovení §88a odst. 2 zákona o zdravotních službách.

Závěr

V rigorózní práci jsem se zabývala otázkou ochrany osobnosti pacienta v kontextu poskytování zdravotních služeb. Jak jsem již uvedla v úvodu práce, v současné době neexistuje odborná literatura, která by se zabývala ochranou osobnosti v oblasti poskytování zdravotních služeb podle stávající právní úpravy, zejména právní úpravy, kterou přinesl občanský zákoník. Dostupná odborná literatura vychází z právní úpravy občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.. Učebnice zdravotnického práva se zabývají analýzou dílčích otázek ochrany osobnosti podle zákona o zdravotních službách (některé dokonce podle zákona o péči o zdraví lidu), avšak bez vazby na související ustanovení občanského zákoníku, a z toho důvodu nejsou aktuální. Při zpracování práce jsem tudíž do značné míry čerpala pouze z komentářů k občanskému zákoníku, příp. právní úpravy samotné. Druhá část práce, ve které se zabývám dílčími oblastmi ochrany osobnosti, je z velké části vystavena na mých vlastních úvahách.

Ochrana osobnosti pacienta v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb je oblastí, v níž v posledních několika letech došlo k významným změnám. V roce 2001 byla přijata Úmluva o lidských právech a biomedicíně. V roce 2012 nabyl účinnosti zákon o zdravotních službách, který je stěžejním právním předpisem v oblasti poskytování zdravotních služeb. O dva roky později pak nabyl účinnosti občanský zákoník, který těž poměrně komplexně upravuje oblast poskytování zdravotních služeb, čímž vytváří prostředí, kdy některé aspekty poskytování zdravotních služeb jsou upraveny duplicitně, ve dvou paralelních úpravách, a je tudíž nutné zabývat se otázkou vztahu mezi nimi. Ačkoliv důvodová zpráva tuto duplicitu předjímá a vyjadřuje stanovisko, že zvláštní zákony včetně zákona o zdravotních službách mají před obecnou právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku přednost, při bližším zkoumání nelze bez podrobnější

analýzy vycházet ze základního interpretačního pravidla *lex specialis derogat legi generali*. Poměr obecného k zvláštnímu je třeba posuzovat ve vztahu k jednotlivým ustanovením, nikoliv paušálně ve vztahu k právnímu předpisu jako celku. Jako příklad duplicitních ustanovení lze uvést ustanovení §98 odst. 1 občanského zákoníku a §34 odst. 7 zákona o zdravotních službách nebo §105 odst. 1 občanského zákoníku a §38 odst. 6 zákona o zdravotních službách.

Cílem rigorózní práce bylo vytvořit komplexní přehled současné právní úpravy osobnostních práv pacientů v kontextu poskytování zdravotních služeb. Pokusila jsem se o kritickou analýzu relevantních ustanovení zejména občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách a snažila se upozornit na problematické aspekty vycházející nejen ze vztahu mezi občanským zákoníkem a zákonem o zdravotních službách, ale i z právní úpravy občanského zákoníku samotné. Upozornila jsem na ustanovení, která považuji za nekoncepční nebo terminologicky nesprávné, v některých částech jsem se tuto nekoncepčnost pokusila demonstrovat na praktických příkladech. S ohledem na rozsáhlost a složitost tématu jsem usilovala u vytvoření práce sledující pouze základní linii ochrany osobnosti v kontextu poskytování zdravotních služeb bez podrobnějšího zpracování všech souvisejících aspektů. Za stěžejní část práce považuji kapitoly 7 až 10 z důvodu zmíněné absence odborné literatury, která by se tématem ochrany osobnosti dle aktuální právní úpravy zabývala.

První část rigorózní práce je věnována ochraně osobnosti obecně. Zabývám se vymezením pojmu osobnost člověka, nabízím přehled právní úpravy související s ochranou osobnosti, definuji, kdo je subjektem osobnostních práv, co je jejich předmětem, jakým způsobem může dojít k jejich omezení a jaké prostředky právní řád

nabízí k jejich ochraně. V druhé části se zaměřuji na právo na ochranu tělesné a duševní integrity člověka, práva osoby převzaté do zdravotnického zařízení poskytujícího zdravotní péči, otázku nakládání s lidským tělem a jeho částmi za života člověka a po jeho smrti.

Ochrana osobnosti pacientů v kontextu poskytování zdravotních služeb je bezesporu tématem aktuálním. Paternalistický model vztahu mezi lékařem a pacientem byl nahrazen dnes prosazovaným modelem partnerským, kdy pacient vystupuje jako subjekt aktivně se účastnící procesu rozhodování o otázkách souvisejících s poskytováním zdravotních služeb. Právní úprava v občanském zákoníku nadále toto postavení pacienta posiluje a zdůrazňuje potřebu existence efektivních prostředků ochrany. Do budoucna bude zajímavé sledovat, jakým způsobem se právní praxe vypořádá s kolizemi, které vycházejí z existující paralelní úpravy obsažené v občanském zákoníku a zákoně o zdravotních službách, jakým způsobem se ujmou své role soudy, zejména s ohledem na ustanovení §100 a §101 občanského zákoníku nebo jakým směrem se bude vyvíjet právní náhled na status lidského tělo a jeho částí.

Seznam použité literatury

Monografie

- DOLEŽAL, T. *Vztah lékaře a pacienta z pohledu soukromého práva*. Praha: Leges, 2012. Teoretik. ISBN 978-80-87576-24-3
- DVOŘÁK, J. ŠVESTKA, J. ZUKLÍNOVÁ, M. et al. *Občanské právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-326-5
- DVOŘÁK, J. ŠVESTKA, J. ZUKLÍNOVÁ, M. et al. *Občanské právo hmotné. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016-. ISBN 978-80-7552-
- HOLČAPEK, T. *Dokazování v medicínskoprávních sporech*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, 211 s. ISBN 978-80-7357-643-1
- HUMENÍK, I. *Ochrana osobnosti a medicínske právo*. Bratislava: EuroKódex, 2011. ISBN 978-80-89447-58-9
- *Listina základních práv a svobod: komentář*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, xxv, 906 s. ISBN 978-80-7357-750-6
- KNAP, K. ŠVESTKA, J. JEHLIČKA, O. PAVLÍK, P. PLECITÝ, V. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. podstatně přeprac. a dopl. vyd. Praha: Linde, 2004. ISBN 80-7201-484-6
- LAVICKÝ, P. HANDRLICA, J. *Občanský zákoník ...: komentář*. V Praze: C.H. Beck, 2013-. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-529-9.
- LAZAR, J. ŠVESTKA, J. et al. *Občanské právo hmotné II*. Praha: Panorama, 1987
- MELZER, F. *Občanský zákoník: velký komentář*. Praha: Leges, 2013-. Komentátor. ISBN 978-80-87576-73-1.
- *Občanský zákoník: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013-, 6 sv. ISBN 978-80-7478-369-2
- PETERKOVÁ, H. *Mezinárodní komparatistika a úvahy de lege ferenda. Dříve vyslovená přání a pokyny Do Not Resuscitate v teorii a praxi*. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2010, ISBN 978-80-87146-31-6
- OSTŘÍŽEK, T. MAN, V. SCHELLE, K. *Právní úprava darování, odběrů a transplantací tkání a orgánů*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-64-5.

- POLIŠENSKÁ, P. LAVICKÝ, P. *Judikatura k rekonstrukci: Věci v právním smyslu*. Wolters Kluwer ČR, a. s, 2013. 978-80-7478-040-0
- STOLÍNOVÁ, J. MACH, J. *Právní odpovědnost v medicíně*. 2. doplněné a přepracované vydání Praha: Galén, 2010, ISBN 978-80-7262-686-1
- ŠUSTEK, P. HOLČAPEK, T. *Informovaný souhlas: teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2007, ISBN 978-80-7357-268-6
- ŠVESTKA, J. SPÁČIL, J. ŠKÁROVÁ, M. HULMÁK, M. a kolektiv *Občanský zákoník I, II*, 2. vydání, Praha 2009
- TĚŠINOVÁ, J. ŽDÁREK, R. a POLICAR, R. *Medicínské právo*. 1.vydání. Praha : C.H.Beck, 2011, ISBN 978-80-7400-050-8

Časopisecké prameny

- BERAN, K. Kdy je norma kogentní a kdy dispozitivní? *PrRo*, 2009, č. 19
- DOLEŽAL, T. Několik poznámek k problematice převoditelnosti práva na náhradu nemajetkové újmy vzniklé v důsledku zásahu do přirozených práv člověka a jeho přechodu na dědice. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Vol 6, No 1 (2016)
- DOLEŽAL, T. Poskytování zdravotních služeb po nabytí účinnosti nového občanského zákoníku. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Vol 3. No 2 (2013)
- DOLEŽAL, A. Informovaný souhlas jako vyjádření autonomie vůle nebo reflexe paternalistického vztahu? *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Vol 1, No 1 (2011)
- DOLEŽAL, A. Transplantace orgánů – etické a právní aspekty. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Vol 4, No 1 (2014)
- DOSTÁL, O. Komu patří mé tělo: Několik úvah o právním statutu oddělených částí těla a mrtvol. *Zdravotnictví a právo: právní a daňový průvodce pro zdravotnictví*. 2003, roč. 7, č. 10
- KRÁLÍČKOVÁ, Z. Péče o zdraví nezletilého dítěte. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Vol 6, No 2 (2016)
- MELZER, F. Dispozitivní a kogentní normy v novém občanském zákoníku. *PrRo*, 2013, č. 7
- RYŠKA, M. Náhrada škody na zdraví a ochrana osobnosti. *Právní rozhledy*. 16/2009

Internetové zdroje

- DOLEŽAL, T. Kdy je nutný souhlas obou rodičů při poskytnutí zdravotních služeb dle nového zákona o zdravotních službách? *Zdravotnické právo a bioetika*. [online]. Dostupné z : <http://zdravotnickepravo.info/kdy-je-nutny-souhlas-obou-rodicu-pri-poskytnuti-zdravotnich-sluzeb-dle-noveho-zakona-o-zdravotnich-sluzbach/>
- DOLEŽAL, T. Vztah NOZ a zdravotnických zákonů – základní pravidla pro určení vztahu. *Zdravotnické právo a bioetika*. [online]. Dostupné z: <http://zdravotnickepravo.info/vztah-noz-a-zdravotnickych-zakonu-zakladni-pravidla-pro-urceni-vztahu/>
- DOLEŽAL, T. Vztah NOZ a zdravotnických zákonů podruhé – myšlenkové posuny. *Zdravotnické právo a bioetika*. [online]. Dostupné z: <http://zdravotnickepravo.info/vztah-noz-a-zdravotnickych-zakonu-podruhe-myslenkove-posuny/>
- FIALA, P. MAYER, J. *Informovaný souhlas pacienta s poskytováním zdravotních služeb* [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/informovany-souhlas-pacienta-s-poskytovanim-zdravotnich-sluzeb-93584.html>
- Vysvětlující zpráva k Úmluvě o lidských právech a biomedicíně. Dostupné z: http://www.krev.info/Text/Umluva_biomedicina_vysvetleni2.htm

Právní předpisy

- Listina základních práv a svobod, ústavní zákon č. 2/1993 Sb.
- Listina základních práv Evropské unie
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
- Mezinárodní pakt o sociálních, kulturních a hospodářských právech
- Úmluva o lidských právech a biomedicíně
- Úmluva o právech dítěte
- Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
- Ústava České republiky, ústavní zákon č. 1/1993 Sb.
- Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů
- Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví
- Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu

- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálněprávní ochraně dětí
- Zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství
- Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování
- Zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů
- Zákon č. 207/2000 Sb., o ochraně průmyslových práv.
- Zákon č. 46/2000 sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů.
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
- Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích.
- Zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku
- Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací
- Civil Code of Québec

Judikatura

- Nález ÚS ČR sp. zn.II. ÚS 2268/07
- Rozsudek NS ČR sp. zn. 30 Cdo 1542/2003
- Rozsudek NS ČR sp. zn. 30 Cdo 1975/2009
- Rozsudek NS ČR sp. zn. 30 Cdo 1051/2005
- Usnesení NS ČR sp. zn. 30 Cdo 154/2007
- Rozsudek ESLP sp. zn. 6301/73, *Winterwerp v. Nizozemsko*
- Rozsudek ESLP sp. zn. 31365/96, *Varbanov v. Bulharsko*
- Rozsudek ESLP sp. zn. 23419/07, *Sýkora v. Česká republika*
- Rozsudek NS ČR sp. zn. 22 Cdo 2773/2004

- Rozsudek NS ČR sp. zn. 22 Cdo 685/2005

Další prameny

- Důvodová zpráva k návrhu zákona o zdravotních službách, sněmovní tisk č. 450
- Důvodová zpráva k občanskému zákoníku, sněmovní tisk č. 835
- Metodika k odškodňování nemajetkových újem podle ustanovení §2958 občanského zákoníku.
- Výkladové stanovisko č. 20 Expertní skupiny Komise pro aplikaci nové civilní legislativy (KANCL) při Ministerstvu spravedlnosti ze dne 3. března 2014

Resumé

This thesis deals with the issue of protection of personality rights of patients in the context of medical care provision. At the moment there is no literature that would analyse the issue under the current regulation, in particular the regulation brought by the Civil Code No. 89/2012. Most of the existing literature provides analysis of the Civil Code No. 40/1964 Sb. regulation. Medical law text books deal with component aspects of protection of personality rights under the Act on Health Services and Conditions of Their Provision without further reflection of related sections of the new Civil Code. Thus, a significant portion of the thesis is based on my own conclusions.

The aim of the thesis is to provide a complex overview of the law regulating personality rights of patients in the context of medical care provision, to analyse critically the relevant sections of the Civil Code and the Act on Health Services and Conditions of Their Provision and to point out the problematic aspects of the current regulation, with particular focus on the relation between the two acts.

The thesis is divided into ten chapters. First, I introduce the concept of personality rights and provide an overview of the related regulation. Then, I define the subject and the object of personality rights, explain how these rights can be restricted and what means of protection is provided by the legal system. In the second half of the thesis I focus on component rights including the right to bodily and psychological integrity and the rights of a person detained in a medical facility. I am also concerned with issues related to the status of human body and its parts and the regulation dealing with the use of human body and its parts for various purposes.

Abstrakt

V rigorózní práci se věnuji problematice ochrany osobnosti pacienta v kontextu poskytování zdravotních služeb. Jedná se o oblast, v níž v posledních několika letech došlo k významným změnám. V roce 2001 byla přijata Úmluva o lidských právech a biomedicíně. V roce 2012 nabyl účinnosti zákon o zdravotních službách, který je stěžejním právním předpisem obsahujícím úpravu poskytování zdravotních služeb. O dva roky později pak nabyl účinnosti občanský zákoník, který těž poměrně komplexně upravuje oblast poskytování zdravotních služeb, čímž vytváří prostředí, kdy některé aspekty poskytování zdravotních služeb jsou upraveny duplicitně, ve dvou paralelních úpravách, a je tudíž nutné zabývat se otázkou vztahu mezi nimi. Cílem rigorózní práce je vytvořit komplexní přehled současné právní úpravy osobnostních práv pacientů v kontextu poskytování zdravotních služeb. Pokouším se o kritickou analýzu relevantních ustanovení zejména občanského zákoníku a zákona o zdravotních službách a snažím se upozornit na problematické aspekty vycházející nejen ze vztahu mezi občanským zákoníkem a zákonem o zdravotních službách, ale i z právní úpravy občanského zákoníku samotné. Upozorňuji na ustanovení, která považuji za nekoncepční nebo terminologicky nesprávné, v některých částech se tuto nekoncepčnost pokouším demonstrovat na praktických příkladech.

Ochrana osobnosti pacientů v kontextu poskytování zdravotních služeb je bezesporu tématem aktuálním. Paternalistický model vztahu mezi lékařem a pacientem byl nahrazen dnes prosazovaným modelem partnerským, kdy pacient vystupuje jako subjekt aktivně se účastnící procesu rozhodování o otázkách souvisejících s poskytováním zdravotních služeb. Právní úprava v občanském zákoníku nadále toto postavení pacienta posiluje a zdůrazňuje potřebu existence efektivních prostředků ochrany. Do budoucna bude zajímavé sledovat, jakým způsobem se právní praxe vypořádá s kolizemi, které vycházejí z existující paralelní úpravy obsažené v občanském zákoníku a zákoně o zdravotních službách, jakým způsobem se ujmou své role soudy, zejména s ohledem na ustanovení §100 a §101 občanského zákoníku nebo jakým směrem se bude vyvíjet právní náhled na status lidského těla a jeho částí.

Abstract

The thesis focuses on the issue of protection of personality rights of patients in the context of medical care provision. Regulation of personality rights protection represents an area of law where significant changes were made in the past. The aim of the thesis is to provide a complex overview of the law regulating personality rights of patients in the context of medical care provision, to analyse critically the relevant sections of the Civil Code and the Act on Health Services and Conditions of Their Provision and to point out problematic aspects of the current regulation, with particular focus on the relation between the two acts. I also highlight the lack of concept in some parts of the Civil Code, which I attempt to demonstrate on simple practical examples.

Protection of personality rights of patients in the context of medical care provision is undoubtedly a very actual topic. The paternalistic model of doctor-patient relationship has been replaced by present-day contractual model where the patient acts as an active participant in the process of decision making. The regulation of the Civil Code supports this approach and emphasises the importance of an existence of effective means of protection. In the future it will be extremely interesting to observe how the legal practice will deal with the collisions stemming from the parallel regulation of the Civil Code and the Act on Health Services and Conditions of Their Provision, how the courts will deal with their new role especially in relation to s. 100 and 101 of the Civil Code or how the legal notion of human body and its parts will develop.

Protection of personality rights of patients in context of medical care provision

Klíčová slova

Ochrana osobnosti, poskytování zdravotních služeb, pacient

Key words

Personality rights protection, medical care provision, patient